

magyar

műhely

SZERZŐINK

ABAJKOVICS Péter · ARANYI László · BÍRÓ József
BÓDIS Barnabás · BORI Imre · BUJDOSÓ Alpár · Philippe BOOTZ
DEBRECZENY György · drMÁRIÁS BÉLA · Egyre márki
FAZEKAS Zoltán · GULISIO Tímea · HOLCZER Dávid
KELEMEN Erzsébet · KEMENES GÉFIN László · KÓBOR Adriána
KOMOR Zoltán · KULCSÁR Balázs · KURDY FEHÉR János
G. KOMORÓCZY Emőke · LADIK Katalin · LIPCSEY Emőke
Li SAPP · MAGÉN István · MARCZINKA Csaba · MENGYÁN András
NAGY Pál · NÉMETH Péter Mikola · NOVÁK Fruzsina
PAPP Tibor · PETŐCZ András · POBORAI ÖRS · POMOGÁTS Béla
RÓCZEI György (roc_art) · SELYEM Anna · L. SIMON László
SZABÓ Dárió · SZENTE B. Levente · SZERB Máté · SZÉKELY Ákos
SZILÁGYI-NAGY Ildikó · SZKÁROSI Endre · SZOMBATHY Bálint
TAR Károly · UJVÁRI Sándor · WEHNER Tibor · Syporca WHANDAL

Megjelenik a Nemzeti Kulturális Alap, az Emberi Erőforrások Minisztériuma, a Nemzeti Együttműködési Alap, a Miniszterelnökség, és a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. támogatásával.

Szabadgondolkodás és irányzatosság – az immár párizsi-bécsi-budapesti Magyar Műhely, a magyar és a nemzetközi avantgárd folyóirata köszönti olvasóit.

A Magyar Műhely az avantgárd lapja. A modernizmus szellemében válogatunk és nem értünk egyet azzal a gyakorlattal, amely 1990-ben egy hagyományos szonettet és egy képernyőn feltűnő vizuális művet egyformán érdekesnek tart. Egy adott kor művészetét a kor szellemében, a kor eszközeivel akarjuk művelni, s ha elégünk van a korból, előrefelé indulunk el, nem visszafelé. Az avantgárd nem stílusirányzat, hanem gondolkodásmód és magatartásforma.

A „posztmodern” napjainkban a poszt-indusztriális kor katasztrófával fenyegetőző hittérítőinek ideológiája. Eredetileg arra utalt, hogy a modernisták 18-19. századi eszméinek dekonstrukciója lassan befejeződik; a poszt-indusztriális kor gyermekei vagyunk. A Habermas-i értelemben vett szociális „modernizáció” totalitárius, utópista változatai valóban csődöt mondtak. Az esztétikai modernitás ma is érvényes célkitűzés, az avantgárdnak nincs miért szégyenkeznie. A kudarcok nem feledtetik Bartók, Mondrian, Joyce munkásságát, eredményeit. A Don-kanyar és Auschwitz / Joyce és Bartók nem ugyanannak a paradigmának a tagjai.

A megújuló Magyar Műhely továbbra is irodalom- és művészetközpontú. Célja, hogy megismertesse a hazai olvasóval azokat a korszerű törekvéseket, elképzeléseket, amelyek napjaink művészetét és irodalmát jellemzik. Célja az is, hogy a legújabb filozófiai áramlatokat, művészet- és nyelvelméleti gondolatokat közelebb hozza a magyar kultúrához. Változatlanul magas színvonalú lapot akarunk szerkeszteni, ezért minden olyan írást szívesen fogadunk, amely korunkról szól a holnap emberéhez, igényesen, avantgárd indulattal.

A Magyar Műhely sohasem gondolkozott földrajzi kategóriákban. Nem kellett bizonygatnia magyarságát, európaiságát, számára Párizs, Bécs, Budapest, Újvidék, New York, Érsekújvár, Toronto és Nagykovácsi azonos szellemi tartományok. Pontosabban: azonosak, amennyiben az országhatárokat, műfajhatárokat átlépő elektronikus-intermediális korszak alapvetően új művészetével szinkronban vannak, s idegenek (távoliak), amennyiben egy rosszul értelmezett nemzeti hagyomány rezervátumai.

Jelen számunktól kezdve a Magyar Műhely Budapesten is megjelenik. Nem költözik, hanem terjeszkedik. A tiltás, a tűrés után támogatás nélkül, természetesen.

Milyen változást hoz a lap életében az új helyzet? Az eddigi három szerkesztő: Bujdosó Alpár, Nagy Pál és Papp Tibor két magyarországi szerkesztőt kooptált: Petőcz Andrást és Székely Ákost. Élve a kivételes alkalommal, létrehoztuk a szerkesztőbizottságot, amely gyűjti az anyagot, minősíti, közlésre javasolja. Tagjai: Fráter Zoltán, Hegyi Lóránd, Juhász R. József és Szombathy Bálint, elnöke: Ágoston Vilmos. A lap magyarországi felelős kiadója Dr. Bujdosó Ildikó.

Úgy tervezzük, hogy évente négy 64 oldalas számot adunk ki és két-három könyvet. A könyvkiadás a Magyar Műhely egyik legfontosabb tevékenysége volt, és reméljük, az is marad. Nem a könyvek mennyisége, hanem irodalmi értéke és újdonsága lesz a mérvadó ezután is.

A mai magyar irodalomban mindenki mindenkivel és minden mindennel összemosódik. Vannak korszakok, amikor különbözni tilos és veszélyes. Vannak korszakok, amikor lehet. Az avantgárd mindig különbözött; most is ez a szándékunk. Ugyanakkor egy irodalmi, művészeti folyóirat és a közönség viszonya csak abban az esetben egészséges, ha nem hierarchikus, ha nem ismer sem „tartozik”, sem „követel” rovatot, ha mindkét fél önszántából elfogadja a társas élet természetes szabályait.

A Magyar Műhely helyet akar adni azoknak – különösen a fiataloknak – akik az irodalomban, a képzőművészetben másképpen gondolkoznak, akik nem találják helyüket a tradicionális művészeti és irodalmi közegben. Előnyben részesítjük a vizuális műveket, mert úgy érezzük, hogy ezekkel szemben még nagy az ellenállás.

Folytatni kívánjuk az immár hagyományos, évente-kétévente rendezett „munkatársi találkozót”, melyeken, természetesen, minden érdeklődőt szívesen látunk, s egyre gyakrabban szeretnénk irodalmi estek keretében „élőben” is találkozni a közönséggel.

A kölcsönös érdeklődés és nyitottság szellemében köszöntjük az igényes magyar olvasót.

Magyar Műhely

1962 májusában jelent meg Párizsban a Magyar Műhely című irodalmi, kritikai és művészeti folyóirat első száma. A lapot 1956 után nyugatra kényszerült fiatal művészek alapították az egyetemes magyar kultúra szolgálatában. Szerkesztői kezdettől fogva úgy vélték, hogy a magyar irodalom súlypontja Magyarországon van, de irodalmunk határoktól függetlenül egységes, így már az első évfolyamban Magyarországon élő írók is helyet kaptak. A szerkesztők célja az volt, hogy a korabeli magyar irodalom értékskáláját korrigálják. Olyan szerzőket karoltak fel, akik irodalompolitikai okokból marginalizálódtak Magyarországon vagy a környező államokban. Legnehezebb éveikben helyet kapott a lapban Nemes Nagy Ágnes, Hernádi Gyula, Pilinszky János, Mándy Stefánia, Mészöly Miklós stb. A Műhely különszámokat adott ki Weöres Sándor, Kassák Lajos, Füst Milán, Szentkuthy Miklós, Erdély Miklós, James Joyce, Jacques Derida tiszteletére, valamint megjelentek tematikus különszámok is (pl. a francia modern irodalomról).

A Magyar Műhelynek három feladata volt: a folyóirat mellett könyvkiadóként is működött és évente-kétévente találkozót rendezett. A könyvkiadás elsősorban a legmodernebb magyar irodalmat szolgálta (Weöres Sándor, Erdély Miklós stb.), és kiadta a nyugaton élő modern magyar szerzők első kötetét (Baránszky László, Bakucz József, Vitéz György, Kemenes Géfin László stb.), eleddig mintegy 60 könyvet.

1972-től kezdve az évente, kétévente megrendezendő franciaországi vagy ausztriai irodalmi találkozók az aktuális művészeti témákat vitatták meg az anyaországból, a szomszédos országokból, valamint a nyugatról érkező résztvevők. Ezek az összejövetelek jelentették az első igazi kapcsolatot a hazai és a külföldi magyar irodalmi közeg között.

1972-től d'atelier címen francia nyelvű testvérnapot is megjelentettek a szerkesztők, mely a francia irodalmi életben a hozzá kapcsolódó szerzők révén (Jacques Roubaud, Michel Deguy, Bernard Heidsieck, Bruno Montels stb.) jelentős helyet vívott ki magának.

1971-ben a Műhely szerkesztői Schöffner Miklóssal és Kassák Lajosnéval megalapították a Kassák-díjat, melyet eddig 30 avantgárd művész kapott meg.

1989-ben a Magyar Műhely három szerkesztője (Bujdosó Alpár, Nagy Pál, Papp Tibor) hazatelepítette a lapot, mely a 75. számtól kezdve Budapesten is megjelenik. A hazaköltözés együttjárt a szerkesztőség átalakításával és kibővítésével.

A Magyar Műhelyt jelenleg Bujdosó Alpár, Hegyi Loránd, Juhász R. József, Kovács Zsolt, Nagy Pál, Papp Tibor, L. Simon László, Somogyi Gyula, Sőrés Zsolt, Szombathy Bálint szerkesztik.

100 SZÁM

A modern ízlés létjogosultságáért folytatott irodalmi-irodalompolitikai csatározásokban a Magyar Műhelynek kiemelkedő, nem egy szempontból páratlan szerepe volt, és ebből kifolyólag páratlan jelentőséget kapott a háború utáni magyar irodalom történetében.

A korszak neveltjeiként futottak 1956-ban a nagyvilágba majdani szerkesztői, és a bezárkózóknak alighanem népes táborával dacolva ők a modern világ látványára rácsodálkozó szemmel néztek Párizsra, amely akkor még a modern ízlés fővárosa volt. Amit talán már odautaztukban poggyászukból kihullajtottak, az irodalmi előítéletek voltak - ezért tetszhetett nekik egy Kassák Lajos, egy Füst Milán, egy Weöres Sándor műve, szerethették meg a „lát-ható irodalom” formáit, az új képes beszéd alakzatait, nemcsak azt, amit egy Apollinaire produkált, hanem a frissebb kísérletek termékeit is. Termékeket mondok, s nem gyümölcsöket, hiszen nem lenne méltó ahhoz a radikalizmus-hoz a „gyümölcs” kifejezés, amely radikalizmus zászlaját már az 1960-as években fennen lobogtatták - és lett ez a zászló győzelmi jel és vörös posztó egyszerre. És ami még fontosabb: nem volt az ő hangjuk és az ő magatartásuk emigráns hang és magatartás. Ők kommunikáltak a virtuális magyar irodalommal, a rájuk figyelőkkel (öregekkel és fiatalokkal), és gyorsan kiderült, a modern ízlés nyelvét tanulták meg, hogy mintegy „nyelvkönyvek” füze-teiként adják ki a maguk készíttette Magyar Műhely-számokat. Sokan, bizony sokan tőlük tanulták el, milyen a modern Európa irodalmi modora 1960-ban vagy 1970-ben!

Kevés szövetségesük volt. Az újvidéki Hídra és az Új Symposionra ők találtak, s kötöttek ezekkel a folyóiratokkal le nem írt, meg nem fogalmazott, ki nem nyilatkoztatott, de mégis működő véd- és dacszövetséget. S ma is vállalják, modern irodalmi „testőrökként” a csörtéket! Az ízlés világa talán változott az elmúlt évtizedekben, de meg nem változott. Ezért van szükség a Magyar Műhely 101-ik számára is!

Találkozásaim a Magyar Műhellyel

A 60-as évek derekán mint frissen végzett fiatal győri tanár szinte véletlenül találkoztam a Magyar Műhellyel. A Megyei Könyvtárban kutatgatva akadt kezembe a folyóirat 1965. decemberi Kassák-száma. A lélegzetem is elállt. Kassákról és a magyar avantgárdról az egyetemen szinte semmit sem hallottunk, s bármennyire illett is volna önállóan tájékozódunk e kérdésben, felkészültségünk bizony nagyon hiányos maradt. Így a Kassák-szám az újdonság erejével hatott rám, s elementárisan megváltoztatta a művészetről alkotott addigi felfogásom. Ezek után tudatosan kerestem a Magyar Műhely számait, de bizony csak elvétve lehetett hozzájutni egyikhez-másikhoz, „pult alól”. Így bukkantam rá az 1964. márciusi Weöres-különszámra; s akkor már tudtam: egész irodalomoktatásunk hamis alapokra, a valódi költői modernség elfedésére, a köztudat megtévesztésére épül. Elhatároztam: ezentúl másként fogom tanítani az irodalmat, mint ahogy azt mi tanultuk, illetve ahogyan a tankönyvek alapján tanítanom kéne.

Ebből persze komoly konfliktusaim származtak az elkövetkező esztendőkből. 1972-ben a győri Ifjúsági Házban Kassák Kollégiumot szerveztünk, amelyet - egy közös kiadvány megjelentetése után - a Pártbizottság 1974-ben a szokásos rafinált politikai módszereivel felszámolt. Természetesen Kassákot választottam kisdoktori, majd kandidátusi értekezésem témájául - mindenáron bizonyítani akarván „Kassák igazát”. Ezzel kapcsolatban újabb megpróbáltatások vártak rám, de végül is 1987-ben, Kassák születésének 100. évfordulóján révbe értem a témával.

Közben 1979-ben sikerült felkerülnöm Pestre, az ELTE Tanárképző Főiskolai Karára, s ekkor már könnyebben hozzájuthattam a Magyar Műhely kiadványaihoz. Jelentős szellemi támogatást kaptam az Irodalomtudományi Intézettől (Béládi Miklós, Pomogáts Béla), ott ismertem meg a Füst Milán - Joyce - Szentkuthy-számokat, s ott hallottam első ízben a Magyar Műhely-találkozókról.

A 80-as-90-es évek fordulóján aztán személyesen is kialakítottam kapcsolataimat a folyóirat szerkesztőivel. Ma már - úgy érzem - magam is a Baráti Kör elfogadott tagja vagyok, és több szálon keresztül is kapcsolódom ahhoz a szellemiséghez, amit a Magyar Műhely képvisel az irodalomban. Mióta budapesti szerkesztősége is van a lapnak, megnövekedett az olvasótábora. Ez az egyetlen olyan művészeti orgánunk, amely évtizedek óta teret ad az új és újabb „kísérletező” ifjú nemzedékeknek, s belső forrásokból táplálkozva marad nyitott minden új érték iránt.

A magyar irodalomtörténetben még nem volt példa arra, hogy egy folyóirat 34 éven át folyamatosan megjelenjen. (Már a Nyugatot is „túlélte”!) Remélem, hogy friss szellemiségével még az ezredforduló ifjúságát is maga köré tudja vonzani, s 2002-ben, a folyóirat születésének 40. évfordulóját együtt tudjuk majd ünnepelni - az „öreg-ifjú” (vagy „örökifjú”) szerkesztők és baráti támogatók a majdani legfiatalabb rajongókkal.

Egy kultúra és egy közösség

A párizsi, bécsi (és most már budapesti) Magyar Műhely egy irodalmi kultúrát hordoz, és ennek a kultúrának minden bizonnyal két igazodási pontja van: a modernség és az egyetemesség. Modernség abban az értelemben, hogy mindig az irodalmi (művészeti) modernizáció: a huszadik századi és a („műhelyesek” felfogása szerint: örök) avantgárd hordozója volt, Kassák Lajos és Szentkuthy Miklós örökségének folytatója, a mindenkori irodalmi vagy éppen kommunikációs forradalom letéteményese. És egyetemesség abban az értelemben, hogy mindig a világirodalom áramlataihoz igazodott: esztétikája és poétikája „lefordítható” volt az új törekvéseknek arra a „metanyelvére”, amelynek az egyetemes szellemi grammatikáját: (szófüzését és) beszédmódját nem pusztán valamely nemzeti nyelv, hanem e fölött a gondolkodásnak valami világpolgársága szabja meg.

A műhely nyelve és beszédmódja mindazonáltal magyar, nemcsak a szótári állomány szintjén, hanem egy hagyományra támaszkodva is. Ugyanis az avantgárd is magyar hagyomány, amely végigkíséri huszadik századi irodalmunkat és művészetünket. A magyar aktivizmus és szürrealizmus ugyanúgy hozzátartozik ehhez a hagyományhoz, mint a régebbi korok nyelv- és formaújító törekvései, például a magyar romantika, amelyre a huszadik század magyar szürrealizmusa is támaszkodott. Ebben az értelemben Berzsenyi és Vörösmarty is lehetnek a Magyar Műhely mesterei.

Mindemellett a Magyar Műhely az irodalom, a művészet közösségi létformáját is felelevenítette. Az avantgárdhoz ez a kollektivitás: a műhely-jelleg, a mozgalmi forma mindig is hozzátartozott - gondoljunk Kassák Lajos műhelyszervező kísérleteire. De műhelyt és közösséget hozott létre a Nyugat, a Válasz, az Újhold vagy a kolozsvári Korunk is. A Magyar Műhely sokat emlegetett közösségi szolidaritása, amelynek a párizsi-bécsi „kemény mag”, a „fiúk”, a „Központi Bizottság” volt a szervezője, és a hadersdorfi, Marly-le-Roi-beli, kalocsai, keszthelyi találkozók voltak az ünnepi megnyilvánulásai, a munka és a barátság keretét hozta létre. Olyanok, mondhatnám, „hagyományosabb” irodalmárok számára is, akik máskülönben nem követték az avantgárd hitelveket, és szerettek ironizálni a szigorú orthodoxián.

Most majd 35 esztendő az az irodalmi kultúra és ez a közösség: jó volt figyelni a történetét, és jó volt elvegyülni benne. Ez mindannyiunk számára megmarad: három és fél évtized, amely tapasztalatban, küzdelemben és reményben közös birtokunk.

... más emigráns körökkel aktív kapcsolatot tartanak, és a céljuk, hogy írásaikat a hazai szervek engedélye nélkül a nemzetközi irodalmi élet körforgásába is bekapcsolják, mint kortárs magyar irodalmat...

MIKES KELEMEN KÖR Hollandia

Íróként emigrálni más, mint magyar íróvá lenni emigrációban... s lehet-e?

Igen...

Ha lapot akarunk, előfizetőket kell találnunk.

PARIZS

... mindenki a **Celtique**-be jár. 11 órától a szobrászok: Pátkay Ervin, Killár Pista, Szendy Arisztid, a festő Kabók Matyi, aki batikol, s ezzel jól keres, Birkás Béla, Erdélyi Attila, Bér János, Sjöholm Adám, a festő-növendék Babocsay Lajos és a halk szavú szobrász: Liptay Mátyás (becenevén Kismatyi). Az építészek: Szabó Csaba és Fehér Laci, meg az írók, költők: Parancs János, Nagy Pál, Harczy Jóska (aki Czudar Dárius néven publikál), a világban lebegő **Keszei Pista**, Lehoczky Gergely, a novellista. Még Szakál Imre, Sipos Gyula és az okoskodó Karátson Endre is előfordul néha. Londonból Márton László, Liège-ből Papp Tibor. És a lányok: a festő-szobrász Stein Anica, az ezermester Tömösváry Éva, a Csirkének becézett francia diáklány és Madár, Pátkay Ervin arája...

Talpra magyarul!

Te un poète hongrois vagy!!!

Igyunk, barátim! a' komor bú' lángja nem tsatázik, Hogy Párizsba jött Papp Tibor, És Márton László sem teázik...

csak a költészet és a művészet, csak a Szajna utcai bisztró, a véget nem érő locsogások és tervezgetések

... építészek, festők és szobrászok közt félig-meddig komolyan vett költő, az ott lebzselők közül az egyik voltam, akiből még bárki és bármi lehet, ilyen ifjú titánokkal teli a város...

Szabad vagyok és fölösleges, mint az elhajított kavics!

Politikamentes lap kell. Csak irodalom. Meg művészet, kritika! Az otthoni seggnyalás helyett minőség... Sok író csak amolyan "félhivatalos". Pilinszky, Weöres Sándor, Füst Milán, Szenkuthy vagy Kassák éppen csak megjelenhet újra... Pedig ők a minőség... Kassáknak is kötete jelent meg. Pátkay mondta, hogy a régi festményiből lesz itt kiállítás...

Ezek szerint Kassákot alaposan elhallgatták! Talán egy versét kellett olvasni a főiskolán...

Még a saját kiállítására sem kapott útlevelet... A képeit kiengedték, őt nem! A MA című újságról se hallottam...

La Galerie Denise René vous prie d'honorer de votre présence le vernissage de l'exposition des peintures de LAJOS KASSÁK qui aura lieu le mardi 9 février 1960 de 21 à 24 heures, 124, rue de La Boétie, Paris.

Beadtam a szobrászati biennáléra. Ha díjaznak, megcsináljuk a lapot!

Lajos Kassak

Bibliothèque Municipale

MINDENKI LENYELI EMLÉKETTŐL HÖLVAN ROUSSEAU AFINANC

EZ AZ!!! Modern, független lap! Tömény művészet árad belőle negyven év után is. Ilyen lapot kell csinálni!!! Tele lelkesedéssel, tehetséggel... És emigrációban... Úgy látszik, a magyar csak idegenben lehet modern és kísérletező... Mi is azok vagyunk?

Nem Kassák folytatói, hanem máinkat ITT megélt alkotók...

Nincs hazai meg emigráns irodalom! Csak magyar irodalom van...

... és mi annak vagyunk részei!

A fiatalok lapot indítanak... Felajánlottam, hogy csatlakozzanak hozzánk, és mi teret adunk az írásaiknak. Nagyszerű dolguk vannak! - de csak művészetet akarnak, és politikától független újságot.

Pátkay díjat nyert, és a szobrát megvásárolta az állam. Papp Tibivel szedjük szét, és szállítjuk át a múzeumba. Több napos munka, és... Jó pénz!!!

Független lapot, most? Honnan van erre pénzük? Ez nem valami új kádári trükk?

a semmiből ahogyan formálódott, alakult a Szajna utcában, a Szent Mihály útján, a Zeyerben, a Port Royalnál és másutt

öt-hat balfácán örült mesterkedése...

...vérünkben sajtolt álmok egy független, irodalmi folyóirat, a fiatal nyugati magyar írók fóruma, az első nyíltan vállalt szellemi kapcsolat az otthoniakkal: az emberi és írói tisztességgel

Gyűltek a kéziratok...

Jó vers, de másodközlés lenne... Hozzatok új írást! Mindig az újat!

Te is előfizető lettél?

A férjem nem tud magyarul, de ad 800 frank támogatást!

Rendben.

Az első számra már van pénz. De mi hat számot ígérünk évente...

...és az előfizetők.

Úgy látszik, a fiatalok komolyan gondolják a lapalapítást. Már csak "műhely"-nek nevezett lapra előfizetőket gyűtenek, és felolvasóestekre járnak. Független irodalmi, művészeti és kritikai újságról beszélnek. És hogy lapjuk politikamentes... De milyen pénzből? Lehet, hogy ez az amerikaiak új trükkje? Már szerkesztőbizottság is van. A korábbi szervezők mellé bevették az álnév mögé rejtőző Harczy Józsefet és egy ismert fiatal szabadkőművest is...

OH, ÉDES OTTHON?

1961. márciusában jelent meg az Új Írás. A nyitó szám beköszöntője „a megváltozott levegőt” és „a kedvezőbb mai helyzetet” említve a kortárs irodalom erőit tömörítő olyan folyóiratot ígér, mely **elmélyülten és sokoldalúan** foglalkozik „a fiatalabb író-nemzedékek tagjainak nevelésével”. A szerkesztők táborukba hívják „a különböző más világnézetű írócsoportok tagjai közül mindazokat, akiket a népi demokrácia tevékeny támogatásának szelleme tölt el, és ezt írásaikban félreérthetetlenül kifejezésre juttatják”.

belépő a magyar irodalomba

Czudar Dárius

Czudar D. József alias

Harczy József

Papp Tibor

Szakál Imre

Nagy Pál

...és Pátkai Ervin

Márton László

Parancs János

...apránként gyűlt a pénz az első számra, fillérekkel és kéziratokkal rohangásztunk.

A kortárs irodalom erői mi vagyunk! Nem egy torz rendszer illusztrátorai, nem kényre, de kedvre alkotók! És nem bábok ostoba ideológiák játékában. Szabadok...

Harczy aktuális barátnője megtervezte a címlapot.

Most is nagyon jó voltál!

Csak ennyi?

Igen. Egyszerű, és minden rajta van. A Manomètre és a L'Oeuf dur is ilyen volt...

Marie-Joseph Philippon

I. évf. 1. szám 1962 május - június

a République tér mellett egy olcsó nyomdát találtunk, a Faubourg du Temple utcában, idegen ajkú szedőkkel, de magyar ékezetekkel...

1962

MEGJELENT ÚJ

MŰHELY
ATELIER

...az írás nem valami titokzatos, misztikus megnyilatkozás, hanem tehetségre és szorgalomra épülő munka.

Nem olyan rossz cím ez. Különösen így. Kinyomtatva...

Aprilis 14-én mutatták be a lap első és máris dupla számát. Elég sokan voltak. Beköszöntő és program nincs benne, de hallottam olyat, hogy Németh László féle "műhely" lesz. N. P. és P.T. állítólag valami népi irányt vinne... Mások meg Bibó Istvánt emlegették, mint címadót.

Akkor meg valami új szocdem...

Kassák idézetekkel! Művészetnek álcázott imperialista aknamunka?

... pár példány kézzől-kézre jár. Az írások akár itthon is megjelenhetnének... A tanulmány a kötött meg a szabad ritmusról ártalmatlan... Orbán Ottó első kötete jó kritikát kap benne ...

Már több mint 5 éve jöttek el, s hazatérni nincsen ok se indok. A van nem változik: olyan ez épp, mint otthon. Sok lehetősége nincsen, s tudja, hogy vagy illeszkedik az ebbe, akár abba, fridsider, karrier, - ilyen és amolyan - vagy akárhol otthon, idegen tőle mindaz, mi ott van, távoli az, ami most van... Mindegy, hogy hol van, úgy idegenedik el, mint azt Marcuse mondja.

Az ÚJ ÍRÁS alá véletlenül azt írtuk, hogy "irodalmi és politikai folyóirat", holott az "irodalmi és kritikai".

magyar műhely

SZEMLE
Társadalomtudományi folyóirat
Bruxelles, Belgium

ÚJ
LÁTÓHATÁR
Irodalmi és politikai folyóirat
München, Németország

híd
ÚJ ÍRÁS
Irodalom és kritika
Budapest
Irodalmi, művészeti, társadalomtudományi folyóirat
Novisád, Jugoszlávia

A tévedés érthető, de sajnálatos.

...Bennem és másokban is aggályokat keltett az Új Írás hirdetése az első számban. A magam részéről nem kívánok oly folyóiratot járattni, mely mai magyarországi lapokat propagál. Előfizetni éppen ezért csak az esetben áll módomban, ha megvan annak biztosítéka, hogy folyóiratukat Magyarországról semmilyen formában nem finanszírozzák...

OLVASÓI LEVÉL

és...

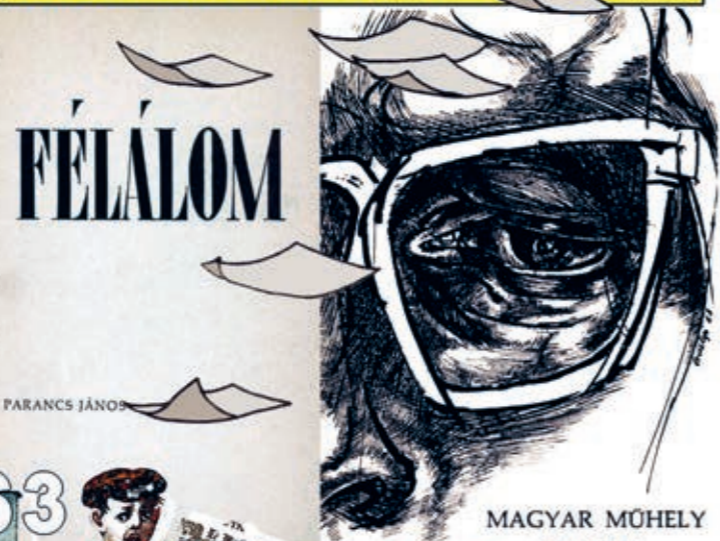

... ami a kifogásolt ÚJ ÍRÁS-t illeti, a „hirdetését” jelképesnek szántuk: ezzel is jelezni kívántuk, hogy nem akarunk elszakadni az otthoni, a tulajdonképpeni magyar irodalomtól. Ezzel nem az éppen érvényben lévő irodalompolitikával vállaltunk közösséget, hanem azokkal az írókkal (Illyés Gyula, Németh László, Tamási Áron, Kassák Lajos, Weöres Sándor, Juhász Ferenc, Nagy László, Benjamin László és még mások), akik, főleg az ÚJ ÍRÁS-ba, nehéz helyzetben is írnak. Ez a közösségvállalás sem politikai, hanem ... emberi és írói.

Illetménykötetre biztos, hogy nincs pénz. A negyedik szám lehetne az... Egy verseskötet. Janó sok ismerőse össze tudja adni a kiadás költségeit...

-és így esett, hogy kötetem jelent meg '62 decemberében (fele részben gyűjtésből és saját pénzen)...

MAGYAR MÜHELY 1. évfolyam 4. szám
Ez a könyv a folyóirat előfizetésének első illeménykötete

PARANC S JÁNOS

MAGYAR MÜHELY
KIADÁSA
PÁRIZS 1963

szép új világ

1963

KINA

VIETNAM

KUBA

BERLIN

LEVÁLTOTTÁK A FŐTITKÁRT!

Úgy látszik, épül a legvidámabb barakk...

- de már elszakadóban éltem Párizsban...

végül belefáradtam a reménytelen küzdelembé, a fogyatkozó olvasói érdeklődésbe és türelembé, a kényszerű megalkuvásokba, olyan hiábavaló fontoskodásnak tűnt a szerepünk, akkor inkább a magános út, az alkotás, inkább a haza, együtt a többiekkel, vállalva a közös terhet...

Valami ilyesmivel indokolta a Műhely egyik szerkesztője a hazatérési szándékát. Próbáltam rábeszélni, hogy maradjon, és dolgozzon nekünk, de erre nem volt hajlandó. Pedig egyre több magyar író és költő jön Párizsba az Írószövetség, szervezésében, vagy akár turistaként. Többükönél ott van a kiadó címe, és a személyes kapcsolatfelvétel közöttük teljesen ellenőrizhetetlen. Nem hiszem, hogy íróink kellően fel vannak készítve a nyugati magyar kiadók ideológiai propagandája ellen...

Készült az első tematikus szám Weöres Sándor 50. születésnapjára.

Parancs Janó tényleg hazamegy?

Igen... Nehezen intéződnék a dolgai, így nekünk is nehezebb...

Minden magyar költő ilyen hülye...

...nem köti idő s tér: a kettős börtönajtó

A MESTER PEDIG PÁRIZSBAN JÁRT 1964-BEN...

A megjelenés is nehéz. Hét éve kész a kötetem, de egyik kiadó sem vállalta... Ha ti kiadjátok, nálatok hagyom.

Örömmel kiadjuk...

... és hogy ebből otthon ne legyen bajod, mondhatod, hogy elloptuk tőled a kéziratot.

A Tűzkút a Hollandiai Értelmiségi Kör támogatásával jelent meg, és amint megtudták Budapesten, mi készül Párizsban, két hónap alatt a Magvető is megjelentette a kötetet. De elkéstek - és Weöresnek nyilatkoznia kellett a „kallózkodás” miatt. Mindenki tudta, hogy nem kallózkodásról van szó, és egyre több magyar író figyelt fel a párizsi Magyar Műhelyre...

L. SIMON LÁSZLÓ

Alkotó erő, szerencse és tudatos választás

PARANCS JÁNOS barátunk szerkesztőbizottságunk volt tagja hazatért Magyarországról Elhatározását tudomásul vettük jövő életéhez és munkásságához sok sikert kívánunk. A hollandiai Mikes Kelemen idej tanulmányi napjain (1968)

HA TI NEM ADJÁTOK KI, ELKÜLDÖM PÁRIZSBA...

Állítólag Juhász Ferenc ezt így mondta Aczélnak!

Pátkai csak a képzőművészettel foglalkozik, Márton inkább ír, mint vitázik... A lap ügyeit Papp és Nagy Pál viszik. Kitanulták a nyomdász mesterséget. Egy nyomdában kis sarkot béreltek - hitelbe vásárolt - sorszedőgéppel.

A francia irodalmat közel kell hozni a magyarhoz... A franciák támogatják a fordításokat. A Convergences a Műhely francia nyelvű könyv-tájékoztatója lesz.

Anyagilag kockázatos...

Egyre több a megrendelő...

MINDENFELE NYOMDAI MUNKÁT VÁLLAL AZ ARTIS PARIS

1968

A Magyar Műhely 1969 július 1-től Magyarországon forintban előfizethető, a Kultúra Könyv- és Lapterjesztő Vállalatnál (Budapest I., Fő utca 32). 1 évi előfizetés (6 szám) ára: 90 Ft.

Folyt. köv.

Németh Lászlóhoz hasonlóan várom az embert, aki megszővegezza a minőség forradalmi kiáltványát. Azt, aki rámutat arra, miért is érdemes vállalni mindazt, amit még azok sem értenek és szeretnek, akik az embert elindították a pályán, látva benne a tehetség és a kitartó ambíció sajátos vegyülékét, hogy végül a saját képükre formálják őt. Ez az Istentől elirigyelt és félreértett attitűd az, ami a legtöbb mester sajátjává válik: feledve az inaslet bolyongásait, az ifjúkor forradalmait, náluk a teremtés aktusa leszűkül a saját képmásuk viszontlátásának szűkkeblű igényére. „Mindannyian az egyéniség szentségére esküdünk, új szenzációs interpretációkra törekedtünk, ezek helyett ma, ha szabad ezt a szót használnom, akademizmus felé törekszünk” - ezt az idézetet 1916-ban Kassák ragadta ki az önmagukat Fialoknak nevező csoport kiállítási katalógusából, „mint a »magam sem tudom, mit tegyek« csimborasszóját”.

Hol van már az 1933-as esztendő, amikor Németh László *A minőség forradalmában* azt írta, hogy „korunk nyilvános élete ijesztően alacsony, a szellemi élet mégis inkább fokozott, a találmányosság nagyobb, az egyéni problémakör tágabb. Nem munka és szenvedély hasadása magyarázza meg korunknak ezt a paradoxonát? Ha az új tudományt, új irodalmat nézzük, a nagy kultúrösszhang hiánya ellenére is feltűnik, milyen izgatott, bonyolult, sokirányú a szellemi élet; ha a közösség arcát figyelem, elhülyült mosoly fogad.

Hová vezet ez? A közösség élete látszólag egyre kollektívebb lesz, azaz egyre kevesebbet törődik tagjai egyéni életével, nem számít kezdeményezésükre s nem hederít kívánságukra.”

1933 már messze van, ám a nyilvános élet még ijesztőbb, s a paradoxon ma is érvényes, csak még mélyebb a hasadék munka és szenvedély között. Ezt éppen azok érzik át, akik számára e két fogalom között nincs különbség, sőt, morális készletük a szenvedélyük minél mélyebb megélése. És mégis, azt üzenjük a sok heverésző, a szorgalom gyümölcsét lesajnáló művésznak, hogy a lángoló tehetség illatozó virágcsodái mit sem érnek az asztalra helyezhető termékek nélkül.

En ezermesternek születtem, s magam mögött hagyva mindent, mit a hübrisz iratott fel velem az égre, reménykedem, hogy mégis igaza lesz Németh Lászlónak abban, hogy „jót csak ezermester tud termelni. A jó munkás a dilettáns lesz, mert aki nem ért mindenhez, semmihez sem ért. Nem az lesz kiváló, aki egy dologra veti magát, hanem csak annak szabad egy dologra vetnie magát, aki kiváló, azaz sok dologhoz ért.” Ez éppen a fordítottja a közkedvelt szólásnak: aki mindenhez ért, az semmihez sem ért. Mi mindenhez érteni akarunk. Mi a mindenséget akarjuk versbe venni.

Magyar Műhely: mindennel egyetemben megmaradt az az illúzióm, hogy ha a közösség arcát figyelem, nem elhülyült mosoly fogad. Mert hinni akarok valamiben. Abban, hogy a teremtés csodája nekünk is megadatik, s hogy minden rezdülésünk, munkával eltöltött percünk utólag értelmet ad az életünknek. Értelmet ad a teremtettségünknek.

Mindennek nem mond ellent a politika. Ahogyan Kassák írta 1916-ban: „Politika van – tehát a politikával számolnunk kell, s a politikát mint a legkönnyebben kezelhető harci eszközt mindenki a legjobb tudásához, meggyőződéséhez mértén használni is kénytelen a maga megvédésére, az útjába feszülő gátak eltakarítására.” Vallom, hogy a politika is lehet teremtő irányú és erejű. És hogy az igazi konzervatív politika nem ellensége az alkotó erőnek, a szabad gondolatnak, a művészet határtalan erejének. Az én konzervatívizmusomnak négy dolog fontos: 1. Hogy a magántulajdon legyen valóban szent! 2. A verseny legyen nyílt! 3. Az egyén, közösség, a haza és a vélemény pedig legyen szabad! 4. A műhely pedig legyen MAGYAR!

Azt várom a konzervatív politikától, hogy biztosítsa a művészet szabadságát, segítse az alkotó erő kibontakozását. Ne felejtse el, amit Kassák írt 1935-ben az „Írástudók”-kal szemben – a kultúra védelmében: a pártszocialisták, a párteszteztikusok voltak, akik „a művésztől nem az alkotó erőt, hanem a szolgáló készséget követelték.” És az se zavarjon bennünket, hogy Kassák élesebb határvonalat húz Marx és a vulgarmarxisták közé, mint azt mi tesszük négy évtizednyi szocializmus után, bár – a kétségbeesésen túl – alapvetően igaza van: „És a legkétségbeesettebb, hogy ezt a barbár, antikulturális követelést a »marxi történelmi materializmus« szentségére hivatkozva állították föl. Természetes, hogy a marxi elméletnek ez a vulgár értelmezése, dogmatizálása és mechanizálása a »művészetkritikusra« nem csak mint »esztétikusra« hanem mint »marxista« gondolkodóra, társadalompolitikusra is kegyetlenül rávilágít. Ha az ilyen »marxista« a művészeiről beszél, akaratlanul is egész valójában megmutatkozik és könnyebben érthetőbbé válnak gazdasági és politikai téren elkövetett baklövésai. Az ő marxizmusa a legszimplább materialista dogmatikán sem jut túl s így csak egysíkban, felületi dinamikájában tükrözi vissza az ezerarcú életet.”

Ezért vagyok egyszerre konzervatív és avantgárd. Nemzeti értékekben gondolkodó, a magyarságot bátran megélő, az alkotó erőben, a szabad akaratban és a munka etikájában hinni tudó konzervatív, valamint az újra nyitott, az egyre gyorsabb változásokat lehetőségként felfogó, az élet fonákságaira és végtelen összetettségére rámutatni képes avantgárd. Ezért lett az egyik szellemi otthonom a kassáki, Németh László-i és bibói gondolat jegyében hatvan éve megszületett Magyar Műhely.

Vallom, hogy a művészet és a politika nem zárja ki egymást. Csak pontosan úgy kell a kettőt együtt kezelni, sőt, úgy lehet a kettővel egyszerre foglalkozni, mint ahogyan azt a már sokszor kiátkozott Hóman Bálint lassan egy évszázada megfogalmazta: „Elmúlt korok mecénásai és fejedelmi művészetpolitikusai megengedhették maguknak, hogy csak saját egyéni ízlésüknek megfelelő művészeti irányokat támogassanak. Korunk állami művészetpolitikusanak minden konzervatívizmusa mellett is le kell mondania saját ízlésének kizárólagos érvényesítéséről. A régibb és újabb keletkezésű, de napjainkban egymás mellett élő művészi irányok, felfogások és ízlések értékelésénél történelmi nézőpontból kell kiindulnia. [...] A történelmi szempontból kiinduló művészetpolitikus nem szorítkozhatik bármelyik irány egyoldalú és kizárólagos támogatására, hanem arra törekszik, hogy mindez irányokat a nemzeti egység gondolatának

és az egyetemes kulturális haladásnak szolgálatába állítsa. [...] Nincs politikai irány a művészetben, mint ahogy egyáltalában nem szabad a művészetbe politikát keverni.”

Az elmúlt másfél évtizedben megéltem, hogy pár „műhelyes” szerző a politikai szerepvállalásom miatt kitörölte a telefonszámomat, vagy átment az utca túloldalára, amikor meglátott, ennek ellenére mindig azt éreztem, hogy éppen azért nagyszerű a Magyar Műhely alkotóköréhez tartozni, mert nem a politikai ítéletünk és álláspontunk sodort bennünket egymás mellé, hanem az esztétikai érdeklődésünk, valamint a szerkesztői, szerzői igényességünk. Hogy mindezek ellenére vannak olyanok, akik nem akarnak, vagy tudnak mit kezdeni az én sokirányú tájékozódásommal, vagy – figyelmen kívül hagyva számos művészet- és irodalomtörténeti tény – úgy gondolják, hogy a progresszív művészeti szemlélet összeegyeztethetetlen a konzervatív politikálással, azt bizonyítják, hogy a bennük levő előítéletek erősebbek, mint az én alapos mérlegelés után meghozott ítéleteim, amiken – éppen az alkotó erőt tisztelve – mindig igyekeztem felül-emelkedni. S talán éppen arról felejtkeztek el, amit Kassák úgy fogalmazott meg: „Gondolkodó ember előtt az irodalom embertformáló jelentősége nem lehet vitás.” A hatalommal való élés és visszaélés, hatalmi viszonyok közötti létezés nem csupán a politika világában élőknek a sajátjuk. A politika eszköztárát szinte minden ember használja, de az ember jellemét a politika jó értelemben bizonyosan nem formálja. Arra – különösen ifjúkorban – az irodalom van hatással. Valamint a közösségen belüli példamutatás. Ahogyan Kassák fogalmazott: „A politikai nevelés a legjobb esetben logikánkat élesíti, értelmünk körét tágítja, a szépirodalom (általában a művészet) egész belső lényünket alakítja. A művész az emberi életviszonylatok középpontjában áll és a dolgok középpontjába helyezi a mű elfogadóját is. Az irodalom jellemformáló ereje kétségtelen és jellemünk szabja meg gondolkozásunk irányát és cselekedeteink ritmusát. A művészet tehát semmiféle értelmezéssel sem mondható az élettől elvonatkoztatott jelenségnek. Alkotásának módja a kiválasztás, a szerkesztés és az elhatárolás. Ez a kiválasztás és elhatárolás a természet ellentéteit egy nevezőre hozza és a lényeg magasabb síkon realizálja.”

Engem is a lényeg magasabb síkon való realizálása foglalkoztat, bár ez viszonylag későn tudatosult bennem, hiszen sokkal ösztönösebb ember vagyok, mint az önmagának, a folyóiratainak és a közösségének is folyamatosan programot alkotó Kassák volt. Ösztöneim a szenvedélyes kártyajátékos szerencséséhez hasonlítanak: amikor lapot húztam 19-re, mindig nyertem. S miközben tisztas távolságot tartok a szerencsejátéktól, kóddá állt össze bennem a 19-re való laphúzás.

Az alkotó erőm, a szerencsém, az ösztönös döntéseim és a tudatos választásaim elválaszthatatlanok a Magyar Műhelytől. Attól a létformától, amit pályám első évtizedében ez a szellemi közeg, ez a közösség számomra jelentett. S talán ma úgy tűnik, hogy nagyon messzire sodort szigetünk partjától a vitorláimat dagasztó szél, ám egy dolog miatt örökké kitartok, s ez nem más, mint a hűség.

BUJDOSÓ ALPÁR

Néhány megjegyzés vizuális szövegek értelmezéséhez

„Az avantgarde művészettel találkozó irodalomkritikus egyetlen bölintással tudomásul veszi a látványt, az új vizuális élményt, de a szavakat csak irodalomként tudja felfogni, a látványt képzőművészetként. Ez a feldaraboltság még az előző századokból örökölt teóriából ered.”¹

Régen s hiába vártunk („műhelyes” s „nem-műhelyes” képversköltők) arra, amit most – Kassák Lajos születésének 100 éves s a Magyar Műhely megjelenésének 25 éves évfordulóján – az Életünk vállalt magára: a vizuális irodalom, tágabban az úgynevezett neoavantgarde érdembeli megközelítésére.

A vitaindító tanulmány és a megjelent hozzászólások ez első alkalommal nem tehetnek mást, minthogy körüljárják a jelenséget. Megállapításaikban vagy egyetértenek, vagy (látszólag) ellentmondanak egymásnak. Egyetértenek például abban, hogy a „hagyományos” irodalomkritika és -tudomány eszköztára ennek az irodalomnak közelebbi vizsgálatára nem, vagy csak feltételesen, körülményesen alkalmazható: ezt legvilágosabban Ágoston Vilmos fogalmazza meg; ezért is választottam idevonatkozó mondatát e néhány megjegyzés mottójául. Látszólag ellentétesen látják a szerzők az avantgarde (jelesül a Magyar Műhely köré csoportosuló alkotók) pozícióját, helyét a magyar irodalom térképén. Láng Gusztáv levezetése alapvetően helyesen méri fel a mozgalomban való részvétel vizsgálatával azt a tényt, hogy a jelenséget nem lehet egyértelműen a „nyugati magyar irodalom” kategóriájába utalni, hiszen már-már több a magyarországi, szlovákiai, romániai, jugoszláviai avantgarde szerző, mint a nyugati országokban élő. (És a legtöbb úgynevezett nyugati szerző nem az avantgarde jegyében alkot.) Ugyanakkor Zalán Tibor többször hangsúlyozza, hogy (nem szó szerint idézek, inkább sűríték, ennek minden veszélyét vállalva!) kívülről hozott importról van szó, ami valamiképpen – eredeti felfogásában legalábbis – idegen a magyar irodalom immanens gondolatvilágától. (A méltányosság kedvéért hozzáteszem, Zalán azt ajánlja, hogy „...alkalmazzuk és ne totalizáljuk őket, hiszen csak így lehet esélyünk arra, hogy sajátos lételemeinkkel átszerelve tovább-visszaadhassuk mi is.”)

Sokaknak talán csalódást jelent, hogy itt elsősorban nem polemizálni akarok e megállapítással. Ellenkezőleg: első megközelítésben (feltételesen) mindkét tételt (a matematikai logika igaz/hamis

¹ ÁGOSTON Vilmos, *Életünk*, 1987/3., 232.

alternatívája szerint) igaznak fogadom el még akkor is, ha – mint mondtam – (látszólag) ellentmondanak egymásnak.

Ám hogyan lehetséges ez? Lehetséges akkor, ha az irodalmi vizualitás problémáját kialakulásában, gondolati, állandó visszacapcsolásban, magára visszaható dinamikájában és elméleti hozadékának tükrében vizsgálom.

1. TÉTEL

A (valamilyik) nyugati országba került fiatalember, az ötvenes évek nyomasztó légkörét illusztrálendő, elmeséli egy értelmiségi társaságban, hogy a hatalom vélt és valódi ellenfeleit éjszaka hurcolta el lakásából, s az elhurcoltak hol- és mibenlétéről senki sem tudhatott meg semmit. Hallgatói hosszan hallgatnak, majd egyikük megkérdi: „Telefon volt-e Magyarországon?” „Persze!” „Hát akkor miért nem hívták a rendőrséget?”

A fiatalember hallgat, s magában felméri, hogy a gondolkodásbeli evidenciák rendszere itt és ott merőben különböző; hogy mindaz, ami itt kézenfekvő, ott értelmezhetetlen. Egyre inkább belátja, hogy gondolatvilága olyan kritika nélkül elfogadott evidencia-rendszeren alapszik, amely csupán egy bizonyos kultúrán belül érvényes; hogy a dolgok belső igazságának kibontásához az evidenciák kérdésessé tétele szükségeltetik; vagy – visszatérve az irodalom problémájához –, ahogy Láng Gusztáv fogalmaz: „Fogalmaink megbízhatatlansága máris nyilvánvaló.”

Azért mondtam el a fenti történetet (viccet?), hogy (részben) igazat adhassak Zalán Tibornak is: az idegen, más gondolatrendszerű (-világú) környezet kényszerítően hat magunkkal hozott tudatvilágunk gyökeres felülvizsgálata irányában. Ez az utólagos „felülbírálat” nemcsak történelmi tudatunkra (mint fent) terjed ki, hanem a kultúra minden területére: így igaz – s ennyiben igaz – az avantgarde gondolat külső indíttatása, bár nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy mindez „hazai” környezetben is lehetséges: lásd elsősorban Erdély Miklós életművét és tevékenységét, s a visszatekintő gondolat – kisebb nagyobb módosítással – mindig magában hordozza Kassák Lajos pályáját is.

INTERMEZZO

Az elmondott történet nyilvánvaló csinálmány: századunk történelmének ismeretében (világháború, náciizmus) nem képzelhető el olyan értelmiségi társaság (a világon sehol), ahol a naivitás ilyen mértékű lenne. Ám – ez is – annyiban igaz, hogy jó egynéhány más dologban ehhez hasonló értelmezhetőségi zavarral találkozhat a gyökeresen más gondolkodású környezetbe került „fiatalember.”

2. TÉTEL

A már említett fiatalember a magyar történelem hullámszásának megvilágítására többször beszél forradalomról, forradalmi magatartásról, forradalmi költészetről stb. Meglepetéssel veszi észre, hogy ilyenkor a hallgatók arcán egy pillanatra a bizalmatlanság felhője fut át. Csak sokkal később bukkan rá, hogy jó néhány kultúrkörben – abban is, amelyikben éppen él – e szónak nem éppen rokonszenves másodlagos jelentése van: izgágaság, anarchia, rendbontás, atrocitás és talán még sok más. Magyarok

vagy franciák e fogalmat mindig a hősiesség, igazság, szabadság aurájával látják el, és ha azt akarják jelölni, amit az a bizonyos előbbi környezet érez a fogalom mögött, akkor ellenforradalomról beszélnek.

Fiatalemberünknek e ponton válik világossá, hogy nemcsak magával hozott kultúráját, gondolatvilágát kell kritikus vizsgálat tárgyává tennie, hanem a nyelvet is, amiben gondolkodik. S nemcsak anyanyelvét, hanem a nyelvet mint kommunikatív eszközt általában. Valahogyan helyre kell állítsa a nyelv „ártatlanságát”, ahogy Láng Gusztáv fogalmaz; meg kell kísérelnie eljutni az egyértelműséghez.

INTERMEZZO

A történetet én találtam ki a nyelvi jel járulékos jelentéseinek hangsúlyozására. Ám e történet is annyiban igaz, hogy a jelentés, a szemiotika kritikus vizsgálatát az idegen nyelvvel való intenzív foglalkozás vált(hat)ja ki. Minden író másképpen viszonyul a nyelvhez, ha egy-két idegen nyelven olvas, beszél vagy abból fordít (nem nyersfordításból!). Petőfi több nyelven beszélt, olvasott, levelezett.

3. TÉTEL

A történetünkben szereplő fiatalember természetesen érdeklődéssel figyeli a magyar kultúra, művészet, irodalom alakulását is. A 70-es években felfigyel Erdély Miklós a Valóságban megjelent tanulmányára, melyben összeveti a filmművészet jelrendszerét az irodaloméval, s mint megállapítja: a nyelvi jel az általánosból halad az egyedi felé, a filmi (képi) jel éppen megfordítva: az asztal szó nem pontosítja a fogalmat: lehet négylábú, háromlábú, barna, fehér, fekete, négyszögletes, kör alakú, egyszerű, barokkosan díszített stb. A leképezett asztal viszont az az egyedi, meghatározott, amit mutat .

Ilyen egyszerű, a kétféle egymás mellé tett jel kölcsönhatásában mégis bonyolult összefüggés(ek)ről van szó vizuális szövegeknél. A kérdés: pontosítani akarjuk-e a dolgokat, amiről szó van, vagy éppen általánosítani, azaz: jelentéssé tenni.

Innen már csak egy lépésre van a vizuális irodalom: tudniillik annak a lehetőségnek a felismerése, hogy a nyelvi és képi jelek szerves összekapcsolása ott pontosíthatja a jelentést, ahol arra szükség van, és ott tágíthatja ki az értelmezhetőség határait, ahol a világ így jelenik meg számunkra: ahol a tények jelentéssé válnak.

INTERMEZZO

E történetet nem én találtam ki. Így volt. S ebben a viszonylatban most már kérdésessé válik Zalán Tibor tétele a kívülről jövő importot illetően, hiszen Erdély Miklós éppen úgy hozzájárult a vizuális szöveg elméletéhez, mint a történetünkben állandóan felbukkanó fiatalember. Mint látjuk, nem divatról van szó, s nem a magyar irodalomtól idegen stílusirányról, hanem egyre bonyolultabb és szövevényesebb világunkban való adekvát tapogatózásról, tájékozódásról, módszerről tehát, amely éppen annyira idegen a (hagyományos) magyar irodalmi gondolkodástól, mint a (hagyományos) franciától, és éppen annyira szerves folytatása a magyar költészetnek, mint teszem azt a kassági mű Petőfi verseinek. Vegyük végre észre, amíg nem késő: nem különködésről van szó.

4. TÉTEL

Szinte egyszerre, egy időben jött lendületbe külföldön (s nem csupán a magyarnyelvű irodalomban!) és itthon a gondolkodás és kifejezés új útjainak keresése. Ösztönzőleg hatott erre a mozgásra a többi művészeti ág (képzőművészet, zene, film, színház stb.) hasonló útkeresése és leginkább a nyelvtudomány lényegi megújulása: ahogy Láng Gusztáv nevezi vitaindító tanulmányában: a generatív grammatika elterjedése. Azt hiszem viszont, hogy sokkal többről van szó, mint Chomsky módszerének mechanikus átvételéről, egyszerű „ürügy-elméletéről”. Sokkal inkább azokról a felismerésekről, amelyek a kommunikáció generálódásának rétegeiről (gondolat előtti, gondolati, nyelvi szint), a nyelvi, gesztusjellegű, vizuális közlemények viszonyáról hoztak napvilágra alapvetően új összefüggéseket. (A sor Saussure-től Petőfi S. Jánosig, Chomskytól Derridáig és a nyelvpszichológiáig ér.)

Nem alkalmazni kell tehát a generatív grammatikát – mint ahogy Láng Gusztáv esetleg felfedezni véli –, hanem a dolgok ismeretében megkísérelni (kísérlet!) olyan művek megalkotását, amelyek közelebb visznek a komplikált világunkban való tájékozódáshoz.

FINÁLE

„A XX. század vége felé haladva egyre világosabban körvonalazódik, hogy ez a század az avantgarde jegyében telt el és talán ez a legfőbb művészi jellemzője.” (Ágoston Vilmos, Életünk, 1997/3., 230. o.)

IGEN.

Mégis hiányzik az az eszköztár, amivel ezt a művészetet a felszín alatt is meg lehetne közelíteni. Nem arról van szó, hogy a szövegirodalom „gazdagítja-e vagy szegényíti a költészetet”; nem arról van szó, hogy melyik átörökölt művészeti kategória továbbélését véljük felfedezni egy-egy szerzőnél, műnél; nem arról van szó, hogy „idegen-e” a módszer a magyar irodalom hagyományaitól, hogy „alkalmazhatjuk-e” eredményeit a magyar költészetben.

NEM.

Arról van szó, hogy irodalmi-kritikai-elméleti módszerekkel fel tudjuk-e mérni, mennyiben járul hozzá a vizuális irodalom a 3. tételben tárgyalt módon bonyolult, sokrétű, szövevényes világunk megértéséhez, élhetőségéhez: továbbélésünkhöz.

MERT:

„Ez nem valamilyen stílust vagy művészi alkotási módszert jelent, hanem – akárcsak a reneszánsz – mindekelőtt alkotói magatartást.” (Ágoston, uo.) S hadd tegyem hozzá: alkotói, olvasói, kritikai és tudományos magatartást.

(1987)

BUJDOSÓ ALPÁR

Kassák Lajos Párizsban, Bécsben, Budapesten és Kiskunfélegyházán

Hosszú éveken át hallhattam írók között, úgynevezett irodalmi berkekben - persze suttogva, száj elé tartott tenyerek mögött -, hogy „annyit azért megadhatunk neki: jó festő volt”. Festők között, a képzőművészet akadémikusai között pedig azt, hogy „annyit azért megadhatunk neki: jó író volt”. S mindkét társaságban jóindulattal elismerték, hogy „egy biztos: jó szervező volt”.

Ó dzsiramári!

Hosszú évekig olvastam komolyan vett kultúrapostoloktól, s magam is készítettem visszaemlékező beszélgetést valakivel, aki meggyőződéssel állította, hogy „a szocialista eszmék árulója, Schweinitzer besúgója volt”.

Ó BUm BUmm!

Mostanában meg azt sugdossák a fülembé, hogy „lehet, hogy jó művész volt, de a megbukott kísérlet szerelmében azért mégiscsak tévedett!”

Á MÁRHÁK! Á MÁRHÁK! Á MÁRHÁK!

1963-ban, amikor Párizsban járt, amikor a Magyar Műhelynek néhány száma már megjelent, s a műhelyesek büszkén számolhattak be arról, hogy a lap a modern magyar irodalom és művészet otthona lesz (vagy lett), lakonikusan csak ennyit mondott:

- Fiaim, nem vagytok elég modernek!

Ez a mondat lett a műhelyesek döntő élménye az alkotói, a szerkesztői és a szervezői tevékenységben. Mi több: emberi magatartásukban. Mert tessék utánanézni: alig van valaki, talán az egy Ezra Poundon kívül, aki akkora figyelemmel és annyi energiával támogatta volna a fiatal, még ismeretlen tehetséget,

mint ő. Sorolhatnám a neveket Bortnyiktól Újvári Erzsig, de minek, hiszen ezek a nevek eléggé ismertek már sorra megjelenő könyveikből, az egymást követő, jól megrendezett kiállításokról. Az idei könyvnap újdonságai között díszes helyen ott láhattuk Újvári Erzsi, Reiter Róbert, Barta Sándor kötetét. Egyikük-másikuk József Attila-díjat is kapott (!).

És mint ahogy alig van valaki, akinek figyelme ennyire a fiatal tehetségek felé irányult, ugyanúgy alig akad más, aki olyan jó szemmel tudta megtalálni a fontosat a korabeli - még születő, még ismeretlen, figyelemre se méltított vagy kritikán alul ütött - művészetben. Ki ismerte - nem Magyarországon, akárhol a világon - 1921-ben Borgest? Archipenkót, Richtert, Cendrars-t?

(Nem véletlen, hogy 1960-as párizsi kiállításán a mostani barátok ünnepelték az egykori harcostársat. Azaz ünnepelték volna *vele*, ha el tudott volna menni. De megbetegedett, mint ez akkoriban szokás volt, ha valaki nem kapott úti okmányt. De erről csak zárójelben.)

Ám az se véletlen, hogy a Magyar Műhely róla elnevezett díjat alapított, melyet kezdő, még ismeretlen művészeknek ítél oda 1971 óta. Ki ismerte akkoriban Szentjóby Tamást, Bakucz Józsefet, Erdély Miklóst vagy Tandori Dezsőt szerte a művészeti közvéleményben? S ki ismeri ma már?

- Fiaim, nem vagytok elég modernek.

Ez a mondat fáradhatatlanul ott duruzsolt a fülekben (s ott duruzsol ma is), míg 1965-ben meg nem jelent a Magyar Műhely tizenharmadik száma. A szerkesztők imígy bocsátották útjára a lapot: „...kívánságunk, hogy a költő, elbeszélő, festő, esztéta és irodalomszervező (*ó dzsiramári, Ó BUm BUmm*), gazdag és máig is gyarapodó örökségéből egyetlen arasz se maradjon felméretlenül.” (MM, III. évf., 13. szám, 1965)

Kortárs és fiatal (akkor fiatal) szerzők kísérelték meg felmérni művét, pályáját, tevékenységét. Kortárs és fiatal szerzők tisztelegtek a mester előtt. És Kozocsa Sándor elkészítette műveinek bibliográfiáját.

Évfordulókhoz szokott szerkesztők ezzel le is teheték volna annak a bizonyos kellemetlen mondatnak a nyűgét, hiszen a császár is megkapta, ami a császáré. De nem így történt. Mert azért azon a bizonyos mondaton kívül mást is mondott, például ezt:

„...*bizonyos hogy a költő vagy épít magának valamit amiben kedve telik
vagy bátran elmehet szivarvégszedőnek
vagy
vagy*”

Ha van kedvük megnézni a Magyar Műhely következő számait, konstatálhatják, hogy nem mentünk el szivarvégszedőnek. (Pedig sokszor ránk fért volna.) 1969-re a lap szerzői kialakítják azt a jobb híján

szövegirodalomnak nevezett - ha tetszik - műfajt, melyről annyi vita folyik később a párizsi és bécsi munkatársi találkozók. 1974-ben megjelennek az első képversek, amelyeket - nem szégyen bevallani „a magyar irodalom fő áramlatán” nevelkedett íródeákoknak - a MA annak idején (tőle és másoktól) megelőlegezett.

Persze a hetvenes évek hitei/hiedelmei sem maradtak hatástalanul: a Műhely néhány szerzője az Eco-i nyílt mű nyomán megteremti a kollektív mű műfaját, abban a hitben, hogy a kollektív alkotómunka, a közösségi „teremtés” megváltoztathatja az emberek gondolkodását és ezen keresztül a társadalmat is. Persze itt is visszacsengenek *Képarchitektúrájának* szavai:

„Érzéseink igényesítője pedig csak a művészet lehet.

A művészet az, aki nem parancsol ránk semmit, de ő az, aki a legtöbbre képessé tesz bennünket.

A művészet átformál bennünket és mi képesekké válunk környezetünk átformálására.” (MA, 1922)

S íme: tizenhárom évre a tizenharmadik szám megjelenése után, 1978-ban ama fiatal íródeák már abban a hitben élnek, hogy legyűrték a mestert. Egyikük így ír:

„ - megfogalmazható közlések, ellentmondások viszonyba állításával megfogalmazhatatlan közlést közvetítünk (a huj ji ce tanúsága szerint)
- megfogalmazott lőrések jelen mondatba ültetése,
- még forgalmazott léptékek meleg oldatba áztatása,
- rég összefonódott értékek kerek szétválasztása:

DÉMONTÁ(Z)S A MENAZSÉRIÁBAN

*

Ez a fordulópont a lineáris (oki-okozati) logikus gondolkodásban/ból.

*

És ezen a ponton búcsút kell intenünk a kassáki örökségnek is.”¹
- **Fiaim, nem vagytok elég modernek!**

1 Magyar Műhely, XVI. évf., 56-57. szám, 1978, 61-62.

Lám, itt küszködünk immár harminc éve ezzel az egy mondattal. Eleinte úgy tűnt, hogy innen lehet elrugaszkodni, innen kell folytatni, amit elkezdett. S most, visszatekintve az az érzésünk, hogy nem tettünk mást eddig, mint be/kiteljesítettük „a költő, elbeszélő, festő, esztéta és irodalomszervező örökségét”. Most pedig tisztelettel és megbecsüléssel visszaadjuk - és végre kimondom a nevét - Kassák Lajos, a mester *kalapját*. Önöket pedig, ha végignézik kiállításának képeit, kísérik a festő és a *költő*, a magyar irodalom talán legszebb sorai:

*szeretőm másállapotban várt rám az angyalföldi állomáson
anyámnak már egészen citromfeje lett a szegénységtől
nevetni akartam előttük de nagyon szégyelltem hogy
két nadrág van rajtam gatyá nélkül
bizonyos hogy a költő vagy épít magának valamit amiben kedve telik
vagy bátran elmehet szivarvégszedőnek
vagy
vagy
madarak lenyelték a hangot
a fák azonban tovább énekelnek
ez már az öregség jele
de nem jelent semmit
én KASSÁK LAJOS vagyok
s fejük fölött elrepül a nikkal számovár.*

(é. n.)

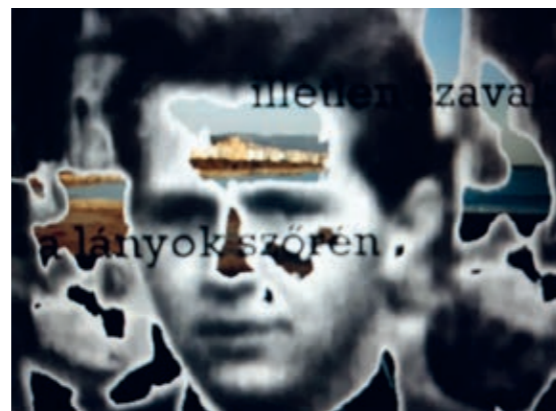

KÉSTETŐ
ŐKÉSTET
TŐKÉSTE
ETŐKÉST
TETŐKÉS
STETŐKÉ
ÉSTETŐK
KÉSTETŐ

otromba korom Vendel úr

70 szegesen szagos a nagy 7
ha húsvét április elejére esik de
akkor se várjuk a kivirágzást hét
hétig azaz 77-ig 7rét görnyedve
ha a címben jelzett goromba ko-
rom jól megsózza az éveinket de
semmit nem nyerhet ven
dégem ter hét az a félve cipelő
nő sem akinek kezében rajzszög
és villanykapcsoló csetteg mert itt
nem van 70 del úr 7 köznapi do-
rong-szavaival véresre veresre
senkit csak egysesegedül engem

istenek nimbuszával fűszerezve

PHILIPPE BOOTZ

Tibor-effektus a programozott számítógépes költészetben

Még ma is élénken emlékszem első, 1988-as találkozásunkra Papp Tiborral. Néhány évvel azelőtt, 1985-ben, a Pompidou Központban került sor a Jean-François Lyotard által rendezett Tapinthatatlanságok (Les Immatériaux) című nagy kiállításra. Ez volt a szöveggenerálást népszerűsítő első számítógépes művészeti kiállítás Európában. Én is közreműködtem Frédéric Develay és Orlan információtechnikai folyóiratának, az art access-nek a szerkesztésében, amely fontos állomásnak számított a korszak divatosá vált művészeti termékének, a programozott számítógépes alkotásoknak a terjesztésében. Gyakran kérdeztem Frédéric-től, ismer-e más számítógépes költéssel foglalkozó szerzőket, akik nem csupán a szövegek generálásával foglalkoznak. Azt válaszolta, keressem meg Papp Tibort, aki maga is az art access munkatársa.

Teljesen ismeretlenül felkerestem Tibort. Hosszasan elbeszélgettünk a lakásán, és megmutattuk saját dolgainkat (a mozgó szövegeket). Tibor az 1985-ös Polyphonix felstiválon bemutatta Les très riches heures de l'ordinateur-jét (A számítógép nagyon gazdag órái-t), én meg a T08-ason programozott métamorphose-t (Átváltozást). Vizuális szempontból Tibor kreációja sokkal érettebbnek tűnt, mint az enyém. Miután megnéztük a műveket, így szólt hozzám: „Egy irányban haladunk, aztán egy folyóiratot kell alapítanunk.” Annyira zavarba jöttem, hogy megkérdeztem: egy folyóiratot? Két-két munkánk van összesen, és mi ketten, olvasók és minden anyagi fedezet nélkül. Erre megjegyezte: „Nem számít, ha a lapot egy- vagy több százan olvassák; a lényeg, hogy létezzen, hiszen az irodalomtörténet hivatkozási alapként tartja majd számon. A folyóirat biztosítja az eszmék mozgását, ez történt a legtöbb avantgárd lappal is.”

Meggyőződésem, hogy a lapalapítást nem javasolta volna, ha nem hisz a vállalkozás sikerében, és ha nincs tekintélyes avantgárd tapasztalata, amit akkoriban nem is feltételeztem róla. Talán a Magyar Műhely kaland erősítette meg ebben a hitében. Elfogadtam a lapalapítás ötletét, igaz, más-más okból. Fennállt a veszélye annak, hogy a számítógépes művek kizárólag a galériákra korlátozódnak, ami nagyban eltér a hagyományos irodalmi recepciótól, és meggátolja ennek az új irodalmi műfajnak olvasói befogadását, főleg az újraolvasás lehetőségét. Végül megegyeztünk a folyóirat létrehozásában, főleg azért, hogy közöljük alkotásainkat és elképzeléseinket. Majd hozzátette: „A lapalapításhoz szükség van egy csoportra is”, és kiket tudnék megnyerni az ügynek. Azonnal felvetődött Frédéric Develay neve, hiszen ő hozott össze minket az art access című folyóiraton keresztül, és ő ismerte a legjobban azokat, akiket érdekelhetett egy ilyen csoport létrejötte. Jean-Marie Dutey neve jutott eszembe, akivel együtt dolgoztam számítógépes

verseken, a T08-son. 1985-ben ő vett rá, hogy többéves kihagyás után (amikor 1978–1980 között vers-programokat generáltam), újra komolyan belevágjak a számítógépes irodalomba. Tibor Claude Maillard-t javasolta, aki elsőként vezette be az irodalomba a szöveg-hang szintézist. Így lettünk öten potenciális tagok, Tibor szerint éppen elegendő.

Mindhárman lelkesen vállalták a csatlakozást. Így, 1988 októberében megrendezhettem az első közös számítógépesvers-kiállításunkat, Beuvry-ben, egy Pas-de-Calais-i kis faluban, a Nord-Pas de Calais-ben építendő költészet házának egyik rendezvényén. Ez volt első találkozásunk, az alire nevű számítógépes folyóirat és a L.A.I.R.E. nevű csoport hivatalos alapítási időpontja. Ez utóbbi betűszó: Lecture/Olvasmány, Art/Művészet, Innovation/Innováció, Recherche/Kutatás, Écriture/Írás fogalmak kezdőbetűiből. Maga az elnevezés is szemben állt a korszak legismertebb „számítógépes irodalom elméletével” és annak meghatározó csoportjával, a l'alamo-val (matematikai és számítógépes irodalommal), mely fogalmak nem szerepeltek a csoportunk elnevezésében. Hiányzik az *irodalom* és a *szöveg* szó is, mivel mindkettő szélesebb értelemben vett fogalom, a Művészet (Art) jelzi a vizuális és hangköltéssel való kapcsolatunkat, hiszen mindannyian ebből nőttünk ki. A Kutatás (Recherche) az alakzatok vizsgálatára és az elméleti kutatásra vonatkozik. A főleg a műszaki területen alkalmazott, klasszikus értelemben vett Innováció a programozott számítógépes irodalomnak nem a tudományba vagy a mérnöki tudományba, hanem a technológiába való beágyazottságát jelzi. A költő nem mérnöki művet hoz létre, hanem olyan alkotást, mely képes megragadni a műszaki képzelet átváltozását és emberi léptékű irodalomvá tételét. Végül elsőbbséget tulajdonítottunk a két, hagyományosan az irodalmi művön kívülinek tartott *olvasmány-nak* és *írásnak*. Nos, egyenesen e két folyamat hozza létre a programozott számítógépes irodalmat: a művekre irányuló formai ráhatás némiképp „visszapattanásként” jelenik meg a két folyamatban végbement alkotói munka révén. Az írás/szöveg/olvasmány elválaszthatatlan hármas egységet alkot, úgy, hogy a triptichon bármelyik elemére gyakorolt külső beavatkozás közvetlen hatással van a másik kettőre is. Ellentétben a formákat részekre bontó avantgárd mozgalmakkal, melyek hatást üzentek a szövegnek, a programozott vers ütközteti az írást és az olvasmányt, azzal, hogy a létrejövő mű alkotó elemeinek tekinti őket.

A folyóiratunk bemutató estjét Tibor a Pompidou Központban szervezte meg 1989. január 16-án, és egy performansz kíséretében ismertettük az alire 0.1-es számát. A lapszámot művészkönyv formájában adtuk ki, közel húsz példányban. A bemutatót követően megállapodtunk abban, hogy a művészkönyv és a performansz nem tükrözte eredeti tervünket, és egy radikálisabb irány mellett döntöttünk. A bemutató utáni 1. számban, az előző 0.1-ből kizárólag a programozott műveket vettük át, és lemezen adtuk ki. A folyóirat eredeti programozott formátumát megtartottuk az utolsó 2009-es megjelenésig, előbb lemezen, majd 1995-től kezdve CD-ROM-on.

Tibor nagyban hozzájárult a lap ismertté és elismertté tételéhez. Sikeresen kiharcolnia részvételünket tudományos ülésszakokon, kiállításokon és a Lara Vincy-galériában. Nélküle a projektünk soha nem vethette volna meg a lábát az éppen születőben lévő számítógépes költészetben, és kétségkívül nem erősödött volna meg az 1990–2000-es évek programozott költészetének francia identitása sem, mely az alire körül, és nem kizárólag a L.A.I.R.E.-ben bontakozott ki. 1997-ig az alire a világon az egyetlen olyan folyóirat volt, amely programozott költészetet publikált. Lassan sikerült jelentős tekintélyt kivívnia

a nemzetközi számítógépes irodalomban is. Egyúttal ez volt a legelső folyóirat, amely nem csupán a programozás révén született alkotásokat tette közzé, hanem a művek megvalósítható programjait, bár nem tartozott a legrégebbi programozott verseket közlő kiadványok közé. Az alire jó évtizeddel megelőzte a szépirodalmi művek digitális olvasását, ami a Web megjelenésével terjedt el.

Idővel a folyóirat megváltozott a szerkesztést-szervezést tekintve. 1994-től én lettem az alire fő szerzője, Tibor viszont még tíz éven át a lap aktív tagja maradt.

Ezzel egyidejűleg Tibor egyre gyarapította költői életművét és líraelméletét. 2003-ban Alexandre Gherban, Tibor és jómagam egy kiáltványt jegyeztünk Manifesztum a megfigyelhető átmenetről címmel (franciául le manifeste transitoire observable, http://transitoireobs.free.fr/to/article.php3?id_article=1). Gherban ösztönzésére így jött létre Transitoire observable néven a programozott művészeti és költészeti alakzatokkal kísérletező csoport, amelyet az alire 12. számában mutattunk be. Az interfész tartalmazta alapelveink és elképzeléseink gyakorlati eredményeit. A számítógépes versek szerzőiből álló csoport a programozott számítógépes művek mellett érvelt, ezzel viszont elvetette a korszak Flash esztétikai szemléletét, amely a számítógépes költészetet a képernyő felé terelte, programozott formában ugyan, de lényegét tekintve a vizualitást hirdette; a miénktől eltérő, lényegét tekintve programozásra épülő költészetet. Napjainkra a Flash, az esztétika a sülyesztőbe került, de a programozott költészet még mindig létezik.

Tibor mindenkor igen határozott véleményt fogalmazott meg a költészetről, erről tanúskodik a hosszú éveig működő poenum nevű programozott költészeti szemináriumon tartott előadásorozata. Ezen a Paris VIII egyetem kutatói, egyetemi hallgatók, költők és művészek vettek részt. Néha nehezünkre esett valószerűnek tekinteni egy-egy meredekebb álláspontját, mint például a Jean-Pierre Balpe-pal, a szöveggenerálás legkiválóbb francia képviselőjével szemben megfogalmazott 1993-as álláspontját, miszerint „a szerzőnek felelősséget kell vállalnia az általa alkotott összes programozott változatért”. De ez lehetetlennek tűnt a versgenerátorral létrehozható szinte végtelen számú szövegek miatt. Mindezek ellenére Tibor fenti állásfoglalása helytálló a saját programozott számítógépes műveire vonatkozóan. Bár a versgenerátorok lehetséges variánsainak a számaránya általában alacsony (kivétel ez alól nyilván a Disztichon Alfa), ez nem azért van, mert Tibor minden lehetőséget kipróbált volna, hogy bizonyítsa állítását, hanem azért, mert versgenerátorai nem csupán a véletlenre épülnek, hanem kötött programozott formákra, amelyekből hiányzik a bizonytalan. Ugyanakkor pusztán töredékében olvashatóak, és lehetetlen megfejteni a véletlenszerűség alkalmazásával. Tibor programozott költészete olyan értelemben hagyományos, hogy kötött formákra épülve születik meg. A véletlennel ötvözött kombinatorika nem az írás véletlenszerűségét jelzi, mint a szöveggenerátorok kreációiban, hanem a néző olvasmányának véletlenszerű jellegét. S erre csupán a közelmúltban jöttem rá, amikor alaposabban szemügyre vettem Tibor Orion című művének a programját.

Mostanában sikerült digitalizálni és újra hozzáférhetővé tenni Tibor teljes programozott számítógépes irodalmi életművét, beleértve az 1985-ös Les très riches heures de l'ordinateur-jét (A számítógép

- 1 Denis Lechevalier digitalizálta Tibor amstread-lemezeit, és olvashatóvá tette egy hardver segítségével, amit beépítettem egy virtuális gépbe (amely a felhasználók mindegyikének egyidejűleg biztosítja az önálló gép/virtuális gép használatát), és ezzel személyi számítógépen és MacBookon is lejátszható.

nagyon gazdag órái-t), amit negyven éve lejátszhatatlannak véltünk. Ezek a művek ma olvashatóak Magyarországon, és hamarosan egy részük a Francia Nemzeti Könyvtárban is rendelkezésre áll. Tibor 2018-ban távozott el tőlünk, mennyiségét és minőségét tekintve jelentős életművet hagyott ránk. Kutatásaink során szeretnénk bizonyítani e hagyaték koherenciáját, irodalmi értékének és jövőbe látásának tényszerűségét. Ez mindannyiunk számára kötelesség mindazért, amit Tibor nekünk és az irodalomnak adott, amelyet különös tehetséggel szolgált.

Farkas Jenő fordítása

KELEMEN ERZSÉBET

A számítógéppel generált első magyar dinamikus költemény

Papp Tibor: Hinta-palinta

Papp Tibort a mozgásra, változásra kész alkotói magatartás jellemezte. Az avantgárd permanens erejéből, az elődökből, a múltból, elsősorban Kassák Lajos művészetéből és a folyton változó jelenből, a kifejezés egyediségét befolyásoló tényezők mozgásaiból, a kihívásokból táplálkozva újabb és újabb, formailag jól meghatározható vizuális műfajt teremtett.

Papp Tibor az experimentális költészeti kategóriában nemcsak ismeretlen műfajokat honosított meg a magyar irodalomban (térversképek, logo-mandalák, óraköltemények, a tükrözés elvére épülő gyűrűk), vagy a gyér számú kubusirodalmunkat teljesítette ki a bűvös négyzetek sorozatával (25×25 című kötet), de az innovatív formák tárházából új poétikai kódokkal, műfajvariánsokkal gyarapította a kortárs vizuális költészetet.

Papp Tibor előkelő helyet foglal el a világirodalom számítógépes irodalmában. Alexandre Gherban az új költészet úttörőjének nevezi. A mediális fordulatot jelentő első automatikus versgenerátornak, a *Disztichon Alfának* is ő a megalkotója. Ez a mű 1993-ban jelent meg.

2000-ben, Papp Tibor munkásságában a *Hinta-palinta* című dinamikus költemény az új médiumnak, a számítógépnek a lehetőségeit már sokkal gazdagabban mutatja be. A generált verseken, szövegeken kívül ugyanis a szerző vizuális költeményeket és hangverseket is létrehozott a megalkotott programmal. A megnyitott CD - miután ízelítőt ad a programból - négy ikont jelenít meg a képernyőn: a *generált vers* jelzésű ablak a szeretett nő iránti *Hódolat* felező tizenkettesekből alkotott 16 soros, tömbszerű kompozíciójából ad egy változatot, a második ablak audiovizuális, kinetikus effektusokat jelenít meg erotikus jelentéspotenciállal rendelkező elemekkel, a *még?* jelzésű ikon a dinamikus kép-, hang- és szövegkompozíciókhoz való visszatérés lehetőségét rejti, a negyedik ablakra, a *vége* feliratra kattintva pedig bezárhatjuk a programot. A *még?* egyik dinamikus költeményében, a rózsaszín-fehér felület alsó harmadában egy keskeny fehér sáv húzódik végig. A sávban jobbról balra, egy női fej irányába fut a központosítás nélküli folyondárszerű szöveg:

* Elhangzott francia nyelven 2022. február 4-én Párizsban, a *Digitális irodalom tegnap és ma: a „programozott művészetet” megőrizni?* című BnF-konferencián (Bibliothèque nationale de France), a *Connaissance et préservation de l'œuvre de Tibor Papp* című irodalmi blokkban.

gyorsuló mályvaillat a reggel felhördülnek a gyári trombiták még álmos gyűrött a föld reped az ég a tenger fölött sárga szíjakat hasít a szél a vízből szobrokat farag a gyorsuló mályvaillat a reggel főlhördülnek a gyári trombiták még álmos gyűrött a föld

A vizuális költemény megjelenésével párhuzamosan polifon szerkesztésű, időnként echószerű hangverset is hallunk:

sárga sárga sárga a reggel szíjas a reggel sárga szíjas a reggel gyorsuló mályvaillat még álmos a gyűrött föld még álmos a föld reped az ég a tenger fölött reped a föld [...]

A folytatásban az olvasott és a hallott szöveg néha egybeesik, azaz a divergens viszony konvergenciává válik. Megfigyelhetjük, hogy a sárga melléknév gyakran megjelenő szó a *Hinta-palintában*. A költő egyik kedvelt színe, ugyanis a korai lineáris és vizuális költészetében is domináns elem. Sőt a számítógéppel generált dinamikus költeményében igeként (sárgállanak), vagy összetett szó előtagjaként is előfordul, például sárga homok, és gyakran megjelenik a sárgadinnye főnév is, ami a *Vadhúsok* című műciklusnak (1995-2002) szintén egyik motívuma (*égő sárgadinnye*). A *Hinta-palintában* a hangvers- és képversgenerálás gazdagságát érzékelteti például a megjelenő klaviatúra, amelynek billentyűi egy sutogva fütyült dallamot játszanak: „köldököd alatt” („A köldököd alatt a legjobb falat domborodik a hasad a köldököd felett Kilimandzsárót lát a képzelet duzzadó melleket a köldököd alatt // a köldököd alatt a legjobb falat domborodik a hasad [...]”), vagy a mű változatosságát jelzi egy női akt képének szétvágása, majd részenkénti összeillesztése, illetve újra elválasztása is, amelynek erotikusságát fokozza az ismétlődő hangvers-szöveg és a különböző hangmagasságban megszólaltatott énekhang: „Ahonnan hegyeidet, völgyeidet látni, csodálni lehet”.

A múzeum előtt életre kelt női szobor, valamint a hozzárendelt hangeffektusok és monitorra írt szövegvariánsok is jelzik, hogy a grafikai elemeket az írott szöveggel és a hangverssel keveri, számos változatban variálja a számítógép. A dinamikus, francia nyelvű vizuális költemények, mint például az *Orion* (1999) vagy az *En hate* (2002), utóbbi Claude Maillard-ral együttműködve készült, ugyanezen az összetevőkön alapulnak.

Hinta-palinta

A műben megjelenő női alakot Papp Tibor *a barátnő szobrának* nevezte. A barátnő szobra, motívuma a *Hinta-palinta* előtt megjelenik más művében is: így például a térképversekben. Nevezetesen az E-city című műben (*Tér/vers/képek 1995–1998*). A *Pátkai, Pilinszky és a Pincér* című vizuális metaoratóriumban pedig a másik jellegzetes *Hinta-palinta* motívum, a piros ajak ismétlődik az oldalakon.

Bár *A Hinta-palinta szöveghordalékából* című kötetében a költő ízelítőt ad ebből a műből, az idézeteket mégsem innen veszem, hanem közvetlenül a képernyőről másolom a papír grafoszférajára:

tisztelem a csipőd kora esti táját
nyárig a hadakkal rendezem a sarcot
kőkemény zsemlének nincs hajasbabája
örömdre hajlik érseklila mályva
kőkény magot nyeltem zabolátlan lettem
hozzád hasonultam én is csatahajó
angyalom ki látja hol a csoda vége
s hogy ha nem hívnálak eljőnnél-e vélem?
ha mulékony lennél mint tűz a pincében
akkor is apródként káromkodnék érted
kinek köszönjem meg hogy tapogathatlak
s nyálad kóstolhatom a fényzuhatagban
illatos mondatok forognak fejemben
bevonulok csendben bársony börtönödbe
nevetésed hallva megenyhül a végzet
jószágod peremén boldogságom ébred

81093265. hódolat

A felező tizenkettes már a középkor végi szövegemlékeinkben megtalálható (lásd: Geszti László éneke, 1525; Apáti Ferenc Cantilénája, 1526). Szótagszám és sormetszet tekintetében „éppoly kész típusa a sorfajnak Balassi tizenkettőse, akár a Gyöngyösié s a Mohács körüli és utáni verselőké.”¹ A tizenkettes szótagszámú versforma Zrínyi korára már általánosan uralkodóvá vált. S hogy ez a 6+6-os cezúra magyar előzményből, egy szabad szótagszámú négyütemes sorból vált-e ki, vagy készen vettük át a latinból, esetleg dallam közvetítésével más idegen költészetből, vagy eredetileg két hatos sorból forrt össze, mindez lényegtelen, hiszen a forma ősiségét nem érinti, csak erősíti. Papp Tibor tehát itt is – csakúgy, mint a *Disztichon Alfa* esetében – az irodalomtörténet testéhez, az ősi versformákhoz szorosan kapcsolódva, kötött formájú versszerkezeten mutatja be a versgenerálás mediatív terét. Ezek a költemények felvetik a mű létezési formájának kérdését is: hol található a mű? Bodor Béla (magyar esszéista) szerint a művek egy része papírra nyomtatva jelenik meg, s „ezek

1 HORVÁTH János, *Gyöngyösi és Arany sormetszete = Horváth János verstani munkái*, szerk. KOROMPAY H. János és KOROMPAY Klára, Osiris, Budapest, 2004, 316.

a szövegek bekerülnek a beszédközönség olvasói diskurzusába”. Másfelől „ott van a mű, ahol szókészlete és szabályrendszere feltárul az olvasó előtt”.² Ehhez viszont már a befogadó aktivitása szükséges. A mű tényleges nyilvánosságra hozatala feltételezi a program ismeretét. Csak így lehet a befogadó hiteles olvasója azoknak a műveknek, amelyek nem definiálhatók „művészeti tárgyként, szöveggként vagy kottaként”, de létük abban a vitában rejlik, ahol szembe kell nézni a különféle olvasatokkal.

Annick Bureaud az ezredforduló *Art Press* (francia művészeti szemle) számában a világháló által megújult numerikus irodalmat, költészetet vizsgálva három irányt különít el. Az első irányt *graffiti cyberspatialnek* nevezhetnénk. Az ide tartozó művek a szöveg-, a hang- és a vizuális elemek teljes fúzióját jelenítik meg. A második irányzat az internet nyelvezetét és kódjait használja. Például Theo Spiller *Poem 2* című verse. A harmadik irányt pedig az *alire* 11. számának a művei jelzik: egy új képernyős kultúra van születőben, amelynek képviselője Papp Tibor, aki „az Orionban teleszkópozza a képernyőket”: a számítógép képernyőjén olyan szereplőket látunk, akik elhagynak egy mozivásznat azért, hogy a számítógép monitorján folytassák az életüket, majd dialógusablakok jelennek meg megszakításokkal, s „a szerzőnek oly kedves irodalmi kínálat (étlap) úgy gördül le előttünk, mint egy színpadi függöny”. Másutt a textualitást, a beszédet rádió- vagy televízióadások, reklámok törik meg. Papp ezekkel az alkotásokkal „különböző szintű szövegeket, jelentéseket és tereket sző”.³

A számítógépen készített irodalmi műnek ahhoz, hogy igazolja számítógépes mivoltát, szerkezeti felépítésében legalább egy olyan alkotóelemnek kell lennie, amelyet csak számítógépen lehet létrehozni és megjeleníteni – írja Papp Tibor a *Múzsával vagy múzsa nélkül?* című könyvében.⁴ Ez a jellegzetes alkotóelem pedig lehet a kombinatorika, a véletlen, vagy az olvasó és a mű közötti párbeszéd.

A kombinatorika azt jelenti, hogy egy megfelelő programmal egy előre rögzített, betöltésre váró üres szerkezet minden helyére egy adatbázisból (bizonyos sorrendben vagy véletlenszerűen) kölcsönzött elemeket rögzítünk. Ez a szerkesztésmód kezdettől fogva a költői alkotóattitűd jellemző sajátossága, hiszen egy vers születése is választást, döntést, az elemek eredeti szerkezetébe való összeillesztését jelenti. E próteuszi formára az első figyelemre méltó példákat a barokk kor német irodalmában találjuk: Quirinius Kuhlmannak a *43. szerelmes csók* című versében például a szavak helyét a soron belül tetszés szerint felcserélhetjük. A számítógép megjelenése előtt e kombinatorikus formák sorát Raymond Queneau *Száz-ezer milliárd költeménye* zárja. Az új médium megjelenése ezt a próteuszi formát tette teljessé azáltal, hogy az üres szerkezetekből és a halmazok egyedeiből végtelen számú, emberi befogadásra alkalmas művet képes generálni. A számítógép másik jellegzetes eleme a véletlen, amely a keletkezett műben beavatkozhat a halmaz egyes elemeinek kiválasztásába. A harmadik sajátosság pedig a program és a néző közötti párbeszéd. A befogadó beleavatkozhat a műbe, leállíthatja, újraindíthatja a programot, választhat a felkínált ikonok, szerkezeti elemek közül.

Ehhez a Papp Tibor-i elmülethez kapcsolhatunk egy másik tézist. A francia szellemtudományi diskurzusok egyik jelentős teoretikusának, Maurice Blanchot-nak alapvető tézise, miszerint a mű maga is

2 BODOR Béla, *Az ihletett szoftver [Le logiciel inspiré]*, *Életünk* 2002/10., 924.

3 ANNICK BUREAUD, *Littérature et poésie numériques: le retour*, ford. PAPP Nóra, *Art Press* 263, déc. 2000.

4 PAPP Tibor: *Múzsával vagy múzsa nélkül?*, Balassi Kiadó, Budapest, 1992. 167.

Papp Tibor, *Hinta-palinta* (2000), számítógéppel generált dinamikus költemény (részlet)

kommunikáció, meghasadt bensőségesség, amelyben a kezdet és a határozatlanság, az újrakezdés léte harcol egymással, a számítógépes irodalomban még inkább nyilvánvalóvá válik. Az *irodalmi tér* című kötet írásaiban Blanchot kiemeli a befogadó szerepét: az olvasó úgy gondolja, hogy nincs rá szükség, miközben ő biztosítja a mű létezésének attribútumait. Másrészt maga a mű távol is tartja magától az olvasót, meghatározza azt a távolságot, amely biztosítja a befogadás szabadságát. Ez a távolság eltávolítja a művet a szerzőtől, sőt minden alkotási elképzeléstől, s így a művet akként tárja elénk, ami valójában.⁵

A számítógéppel generált költeményeket vizsgálva rájövünk, hogy Blanchot „irodalmi tere” még tovább bővül. Ezeket a műveket esztétikailag úgy kell megragadnunk, mint a lineáris verseket. S bár általában csak az előző paradigmák felől tudjuk befogadni az alkotásokat, az interpretáció során viszont erről az elemző síkról tovább is kell lépnünk, hiszen a generált költemények összevethetők ugyan a papírra nyomtatott, látszólag hasonló jellegű irodalmi alkotásokkal, és komparatív módon elemezhetők is, ezek a megközelítések mégis éppen a lényegi sajátosságaiktól, műfaji jellemzőiktől fosztanak meg az új médium által hordozott és általa létrehozott műveket. A számítógéppel generált versek (valamint a dinamikus vizuális költemények és a számítógéppel generált hangversek) lényege éppen a virtualitásukban rejlik. Amikor életre kelnek, amikor láthatóvá válnak, akkor válnak ténylegesen múlandóvá. Ezek a művek az elméleti kérdéseken túl analitikus gondolkodásra készítetnek, és az emberi lét minden aspektusát érintik.

5 Maurice BLANCHOT, *A mű és a kommunikáció = Az irodalmi tér*, ford. LÓRINSZKY Ildikó, Kijarat, Budapest, 2005, 166–176, 246, 5. lábjegyzet.

KELEMEN ERZSÉBET

A szavak ereje

L. Simon László életművéről*

„A művészet metaphysikai ösztön megnyilatkozása és transcendens jelentőségű. Ez az érzés oly általános, hogy majd minden nagy philosophus, aki foglalkozott a művészet problémájával, ezt vallotta. Idézni is fölösleges; minden nagy kultúra, minden nagy művész vallásos, ha nem is templomi értelemben. Ez az érzés oly általános, hogy nem is azon múlik, igazunk van-e vagy se.”¹

Ez egy 1907-ből való Balázs Béla-idézet, amit három héttel ezelőtt egy messenger-üzenetben L. Simon Lászlótól kaptam. Ez a citátum csatlakozik ahhoz a gondolathoz, amit az életművéről vallok. Nevezetesen: a szakrális és profán egysége valósul meg a művészetében, s mindez cum virtute verborum, a szavak erejével történik.

Jürgen Habermas (1929–) német filozófus szerint is ma már nincs olyan nagy távolság az élet szakrális és profán szférája között.² A profán ember az emberi létezés deszakralizációs folyamatának eredménye, ugyanúgy a profán művészet is az ars sacra deszakralizációjának terméke. Annak a szent művészetnek a szekularizált következménye, amely szakralitása révén eredetileg főhajtást, egyfajta tiszteletet, hódolatot, alázatot kívánt.

Szent II. János Pál pápa is a művészeknek írt 1999. évi levelében arról szólt, hogy a művész a teremtő Isten képmása. Cs. Varga István ennek megfelelően kinyilatkoztatásnak mondja az önközlést: „Isten önmagát rejti bele a szavakba”.³

L. Simon László művészeti írásai a teremtő, természetfeletti erőt, a szakralitást hozzák vissza az életünkbe, míg a politikai-közéleti írásai a profán világ lenyomatai lesznek számunkra, illetve mindkét területen a természetfeletti és evilági kölcsönösen át is hatják egymást, úgy, ahogy Pilinszky is lebontotta a szakrális és profán irodalmat elválasztó falat. Művészetmegközelítését is az „evangéliumi esztétika” szókapcsolattal, a művészet metafizikájával jellemezte.

* Elhangzott 2021. december 20-án a Petőfi Irodalmi Múzeumban, L. Simon László jubileumi ünnepségén, *A szavak ereje* és a *Huszonöt év* című kötetek bemutatóján.

1 BALÁZS Béla, *Halálesztétika*, Deutsch Zsigmond és Társa Könyvkereskedése, Budapest, 1907, 8.

2 Jürgen HABERMAS, *Belső transzcendencia, evilági transzcendencia = Szakrális kommunikáció*, szerk. KORPICS Márta – P. SZILCZL Dóra, Typotex, Budapest, 2007, 128.

3 Cs. VARGA, István, *„Nyújts feléje védő kart...” Kölcsey Ferenc: Himnusz*, Hungarovox, Budapest, 2020, 31.

L. Simon László művészetében is tehát a szakrális és a profán, az égi és a földi kapcsolódik egybe: gondolhatunk itt akár a *Szubjektív ikonosztáz* című kötetre, vagy akár az identitáskérdéssel, az önazonosság fontosságával, a nemzeti és keresztény meghatározottsággal foglalkozó kultúrpolitikai esszéire, amelyekkel a Klebelsberg Kunó-i, Kornis Gyula-i örökséget viszi tovább. Ezáltal a szakrális emberibb lesz, a profán pedig megszentelődik.

Ez is benne van ebben az életműben.

Nem öncélú ez a művészet: a küldetés-, a kiválasztottságtudat fontos aspektusa az írásainak: a család, az ősök tisztelete, valamint a hagyomány, a keresztény-nemzeti identitás alkotói fontossága, ami a múltunk, gyökereink megőrzésére hívja fel figyelmünket. Hiszen csak a közösségi identitás részeként fogalmazhatjuk meg saját magunkat. A gyökereink által magyarságunkat. Az irodalom szolgálata így kapcsolódott össze benne a nemzet szolgálatával, akárcsak sok más alkotó-politikusban, az emlékiró államférfi Bethlen Miklóstól kezdve Veres Péteren, Tamási Áronon át az erdélyi Markó Béláig, Kelemen Hunorig. Fáradhatatlanul szolgálni az irodalom által is a nemzetet.

Ez is része ennek az életműnek.

A világirodalomban és a magyar irodalomban egyaránt sok metamorfózistörténet van. Ez a két kötet is, *A szavak ereje* és a *Huszonöt év* a metamorfózisok történeti ívéhez kapcsolódik hozzá. A kötetek borítóján egy lettrista vizuális kompozíció, két B betű metamorfózisa látható. Valójában a 2000-ben megjelent *met Amorfa ózis* borítójátéka köszön vissza a mostani kötetpáron. A két kötet között ez az egység, összekötő kapocs nemcsak nagyszerű interpretációs lehetőség, de igazán alkalomhoz illő is: az évforduló, a jubileumi ünnepség és az életmű-monográfia összekapcsolódását is szimbolizálja. A két kötetet akár párhuzamosan is olvashatjuk. Hiszen a kéket, a monográfiát kiegészíti a *Huszonöt év* kötet és fordítva: a zöld kötetben közzétett írásokat is értelmezi, kibontja *A szavak ereje*, a kék könyv interpretációs horizontja.

Ez is benne van ebben a két kötetben.

L. Simon László műveibe több irányzat és műfaj kifejezőmódjának jegyei is beépülnek, és az intermedialitás is meghatározó a művészetében. Életművében jelen vannak a lakonizmus és redukcionizmus technikáját, kifejezőmódját gyakran megjelenítő lineáris versek, szürreális grafikák és prózaversek, dominánsak a vizuális költészeti alkotások, mint például a képversek, a konkrét költészeti alkotások, lettrista vizuális kompozíciók, koncept művek, objektumok, a japán hajtás kötészeti technikáját megvalósító művészkönyvek, egyéb könyvművek, anyagszerű geometrikus kompozíciók, a képzőművész grafikájával szerves egységet alkotó versszövegek, az emberiségköltemény műfaját kiteljesítő, megújító alkotás, valamint jelen vannak a borítótervek, kötettervezések. Hasonlóképpen az elméleti írások szövegkorpuszára is a műfaji heterogenitás jellemző: az esszé és a tanulmány mellett jelen vannak a kritika nyelvi-műfaji jellemzői, szemléleti távlatok, alakításmódozatai is, így a kritikaesszé-írás műfaja.

Ezek mind benne vannak az életműben.

S a folytatás? A folytatás az interjúkat összegyűjtő, rendszerező kötet lesz. Illetve a monográfiát (a kék kötetet), az L. Simon László életművet egy műfaji (és technológiai, nyelvi) monográfiába kívánom bekapcsolni.

Szerdán csörgött a telefonom, és megkaptam a hírt a nyomdából: elkészültek a könyvek. Elsőként vehettem tehát kézbe a két kötetet. Nincsenek véletlenek: másnap Philippe Bootz, a párizsi egyetem

professzora Debrecenbe repült, hogy megtekinthesse a Papp Tibor-kiállítótermünket. Így - lapozgatva a friss könyveket - beszélhettünk arról is, hogy a párizsi egyetem projektjébe, a közös, háromnyelvűre tervezett Papp Tibor-monográfiába hogyan építhetném be a Magyar Műhely negyedik nemzedéke egyik jelentős képviselőjének, L. Simon Lászlónak a művészetét.

Ez is benne lesz egy készülő (francia-angol-magyar nyelvű) digitális monográfiában.

A 2021. év az L. Simon-életműben egy mérlegkészítés, egyfajta számvetés: huszonöt év alkotómunkájának összegzése, a recepciótörténet alapján a *capite usque ad calcem*, azaz tetőtől talpig való megvizsgálása, az írói-költői tevékenység méltatása, akárcsak a jelentősebb befogadásdokumentumok közzétételével, valamint az életmű bemutatásával a most megjelent két kötet is teszi.

Ahogy egy jubileumi eseményen résztvevőként a saját életünket is mérlegre tesszük, mérlegre tehetjük, L. Simon László politikai-közéleti írásai, azoknak interpretációi, a különféle olvasatok szintén önvizsgálatra szólítanak bennünket. Nemcsak egyénire, de kollektívra is: ahogy a lelkiismeret egyéni tükrében megvizsgáljuk cselekedeteinket, s megismerjük személyiségjegyeinket, jellemünket, ugyanígy jutunk el a nemzeti önvizsgálat által, a hibák, bűnök feltárásával a kollektív önismerethez, ami a nemzetnevelés elengedhetetlen előfeltétele.

Ez is benne van ebben az életműben.

Ahogy a *Huszonöt év* kötet előszavában is írom:

Akárcsak a múlt században Klebelsberg és Kornis vagy a két reálpolitikus mellett az író Móricz Zsigmond, napjainkban L. Simon László is mély nemzeti elkötelezettséggel akarja fölegyenesíteni a magyarságot: mégpedig a bíráló és ösztönző erejével. Ez az a két esszenciális nemzetnevelő eszköz, amely elengedhetetlen a jövő szempontjából. Ahogy Móricz írja: „Amelyik nép nem engedi föltárni a bajait és betegségeit, az nem fog meggyógyulni, az el fog veszni. De amelyik nép elfordul a lelkében és életében felderülő jelenségektől és örömeiktől, az nem fog soha nagyra lelkesülni, mert megszűnik az önbizalma.”⁴

Egy jubileumi kötetet és egy életműösszegzést, egy monográfiát kézben tartva, egy befogadói státuszból a művészet/az élet profán és szakrális oldalát mérlegre téve, mások megközelítésében, elemzésében feloldódva erőt, nemzeti önbizalmat, „nagyra lelkesülést” gyűjthetünk: mi is a Móricz Zsigmond-i-L. Simon László-i „felderülő jelenégekhez”, örömhöz kapcsolódhatunk.

Ezt kívánom a most egybegyűlteknek, az ünnepségen résztvevőknek. S szívből gratulálunk az ünnepeltnek: Isten éltesse, kedves Laci! Kívánom, és a Jóistentől kérem, hogy továbbra is áldással kísérje az életutadat és számos sikerben részesítsen, erőben, egészségben, hogy még sok-sok kötetel, bölcsességgel, útmutatással gazdagíthass bennünket!

4 MÓRICZ ZSIGMOND, *A magyar felett áll a jövő* = Uő, *A tizenkettedik órában. Tanulmányok*, III., 223.

G. KOMORÓCZY EMŐKE

Hagyomány és újítás szintézise

L. Simon László költészetéről

1. RÉSZ

L. Simon László kettős gyökérzetű és kötődésű költő: emberi háttere a tradicionális életformába ágyazódott, életerejét, küzdőképességét a hagyományos értékvilág táplálja-erősíti; költészete mégis elsődlegesen az avantgárdhoz kapcsolódik, mind látásmódja, újító kedve, merész formakísérletei s a korproblémák iránti érzékenysége okán. Esmélése a rendszerváltás éveire esett; érettségiző diákként a Párizsból épp hazaérkező *Magyar Műhely* körének experimentális művészete elemi erővel hatott rá. Mint egyetemista, fáradhatatlanul szervezte a hazai Műhely-találkozókat, pályázatokat nyert, rendszeresen részt vett – és műveivel szerepelt – az avantgárd fesztiválokon, költészeti bemutatókon, bekapcsolódott a folyóirat hazai integrációjáért folytatott elméleti küzdelmekbe. A *VizUállásjelentés* című antológia (Magyar Műhely Kiadó, Párizs – Bécs – Budapest, 1995) szerkesztőjeként körképet adott az experimentális költészet hazai művelőiről, felvonultatva a *Magyar Műhely* köré kapcsolódó akkori teljes fiatal szerzőgárdát, amelynek azóta minden tagja az irodalmi élet ismert, sőt meghatározó egyénisége lett. *Konkrét költészet, konkrét vers* című tanulmányában átfogó képen foglalja össze az elméleti tudnivalókat a legfrissebb (hazai és külföldi) szakirodalmat számba véve; majd áttekintést nyújt az avantgárd poétikai újításairól Mallarmétól kezdve egészen a konkrét költészet jelenkori kivirágzásáig. Elhatárolja egymástól a vizuális költészetben belül a képvers, konkrét vers, lettrista mű autonóm tartományait; ugyanakkor érzékelteti az átfedéseket is közöttük, s kimutatja a különböző vizuális költészeti műfajokkal, sőt a hangverssel való lazább kapcsolódási pontokat is. Elemzi az egyes, mind a nemzetközi, mind a hazai mezőnyben kiemelten fontosnak tartott műveket, jelezve, hogy Kassáktól, Tamkó Sirató Károlytól Illyésen, Nagy Lászlón, Tandori Dezsőn át egyenes út vezet a 20. század utolsó évtizedeiben kivirágzott vizuális költészetig. „A művészet: teremtés, s a teremtés: minden” – vallja Kassákkal együtt, s hangsúlyozza – már ekkor! – hogy a lényegyet tekintve koránt sincs éles ellentét a tradicionális és az experimentális költészet között; csak az utóbbira a látványelemek hangsúlyosabb jelenléte s a formák differenciáltabb sokfélesége jellemző.¹

Első önálló kötete (*Visszavonhatatlanul*, Árgus – Orpheusz Kiadó, 1996) még nem szakad el teljesen a hagyományos építkezési módtól, bár itt-ott konkrét költészeti kezdeményeket (is) mutat. A sorok fel-

1 Minderről bővebben lásd G. KOMORÓCZY Emőke, *Avantgárd kontinuitás a XX. században*, Hét Krajcár Kiadó, Budapest, 2016; I., 5–6. rész, 109–150.

lazulnak, a központozás eltűnik, a címek kisbetűsek, bizarr asszociációs ugrások törnek meg a mondatok ívét (*útjelző, tétova óda, a beszéd... , a levegő... , az arcom... , amennyiben lehetséges, önvizsgálat, önirónia, testiség tíz tételben* stb.); de a vizualitásra törekvés inkább csak a tördelésben érzékelhető. Kivételt képez egy négyzetrácsba írt szöveg, a *jó/ja/jé* szavakkal való játék, az *emezjátészó akadozása*, egy homokóra-alakzatba ömlesztett – a szóhatárokat összerosó – szóhalmaz: (*nemfélékcsak*) stb. Ars poétikaként is felfogható a *Torzó*: „amiből letört / az törötten / és csonkán / egész: / a lehetőségek / tára // csak a teljesség / láttán / támad / hiányérzetem”. Tehát őt nem a teljesség inspirálja alkotásra; inkább kísérletezik, átalakítja, variálja a kész formákat.

Ugyanez évben megjelent második kötete (*Egy paradigma lehetséges részlete*, Magyar Műhely Kiadó, 1996) a lettrista szemléletből kiindulva kifejezetten a konkrét költészet irányában nyit. Az ábécé betűinek széttörésével, a részelemeket az XY koordinátatengelyen elhelyezve utal a morfémák lehetséges formavariánsaira („pars pro toto”), így teremtve egyfajta intellektuális vonatkozási rendszert a jelentés nélküli elemek köre.

L. Simon Lászlóban szerencsésen egyesülnek az originális látásmódú alkotó, a jó szemű szerkesztő és kritikus, valamint a mozgékony, kiváló irodalomszervező adottságai. A *Magyar Műhely* alapító szerkesztői (Bujdosó Alpár, Nagy Pál, Papp Tibor) ekkor már rá (és a köré gyűlt, akkor még huszoneves ifjak csapatára) meri bízni a hazatelepített, immár 35. évfolyamába lépő folyóiratot (az új szerkesztők: L. Simon László mellett Kovács Zolt, Somogyi Gyula, Sörös Zolt). A lap – bár a szerkesztők személye és a szerkesztőbizottság összetétele több ízben megváltozott – azóta is (másod)virágzását éli, átfogva a hazai és a közép-európai experimentális költészet szinte teljes spektrumát, s képet adva a nemzetközi avantgárd művészet újabb jelenségeiről. Jelenlegi szerkesztői (Juhász R. József, Szkárosi Endre) és főmunkatársként L. Simon László, valamint a felelős kiadó, Szombathy Bálint harmonikusan együttműködnek a lap koncepciójának kialakításában. Mind szélesebbre tárják a kaput a „határon túli” – magyar és nem magyar – avantgárd alkotók előtt, s elméletileg is integrálják az egyre differenciáltabb „kísérleti” (új)avantgárd jelenségeket. L. Simon László 2002 óta mint az Írószövetség titkára megkísérelt – olykor kemény harcok árán – legitimitást biztosítani az experimentális művészetnek (is); s a harcok a jelenlegi viszonyok között is állja.

Harmadik kötete (*met AMorf ózis; válogatás az 1993–1999 között készült lettrista és konkrét művekből*, Orpheusz Kiadó, 2000) „összefoglaló” jellegű – ugyanakkor túl is lép korábbi kísérletein. Tovább „játszik” az ábécé betűformáival, „szeretett betűi”, betűcsoportjai dinamizálásával, a kalligráfiák optikai elrendezésével: madár-, vagy virágalakzatok irányában „torzítja” el a grafémákat, egymásba fonódó karcsú íveket, amőbaszerűen elnyúló elemeket, kifejezetten dekoratív formákat teremtve belőlük. Titkos kódot is ad hozzájuk: a baloldali lapokon jelzi, mely betűkről, betűcsoportokról van szó, a jobboldali lapokon pedig a kecsességével elkápráztató „torzó”-t látjuk. Maga a *met AMorf ózis* ciklus pedig az A betű deformációjával több variáción át eljut az M betűhöz: egy Rubik-kocka-szerű kirakós alakzaton különböző transzmutációkon áthaladva (Hapák Péter fotódokumentációját is mellékeli) teljesen átalakul M-mé. Voltaképpen térbeli alkotás, de a papíron természetesen kétdimenziósnak hat.

Vizuális jelszerűség jellemzi a *Secretum Sigillum* (titkos pecsét) című fényképkötetet is (Magyar Műhely Kiadó, 2003). Sportcipők talplenyomatai – minden lehetséges variációban (45 fotó – kis méretű

képekként sorba rendezve, a látszólagos azonosság mögött rejlő különbségek tudatosításával). „Egyencipők”, „egyenruházat”, „egyenemberek” – sugallja a fényképsorozat, mintegy intve bennünket: az ettől való kritikus távolságtartás autonómiánk megőrzésének feltétele. A lefotózott tárgy jelen esetben műalkotásként funkcionál (mint Van Gogh híres parasztcipői!). A kötetben több stilizált figurális tárgy, tájrészlet, természeti kép is szerepel – „egy új poétikai univerzum” van itt kibontakozóban, amint azt Bohár András *Poétikák és világlátások* című posztumusz kötetében olvashatjuk.²

L. Simon László mégsem a konkrét költészet irányában lép tovább. Negyedik kötete (*Nem lokalizálható*, Orpheusz – Magyar Műhely Kiadó, 2003) visszahajlás a verbalitáshoz. A könyvet két idézet foglalja keretbe: az élén Babits: *A lírikus epilógjából* egy részlet („Én maradok magam számára börtön...”), a zárás pedig Lukács evangéliumából (13,30): „És ímé vannak utolsók, akik elsők lesznek / és vannak első, akik utolsók lesznek”. A 13 egységből álló verséptémény minden egyes részlete hétköznapi élethelyzetbe ágyazódik (a kezdősor és a zárórész normállal szedve különül el a kurzívval szedett szövegfolyamtól). Az egyes részek kezdősorai összeolvasva az individuuum státuszát, cselekvési lehetőségeit/lehetetlenségét, szerepeit jelző értelmes szöveggé állnak össze. A szerepjátszó belső monológjában feltárul az individuuum – nem egyetlen ember, hanem az ezredvégi ember(iség) – egóba zártsága, küzdelmes helykeresése, mások felé kinyílni akarása. Az erős sodrású, központozás nélkül áramló szöveg a magányos „antihős” belső szenvedéseit tárja fel leplezetlen őszinteséggel. A téridőben, múltban és jövőben, a világ minden táján szabadon kószálva az alakváltó lírai én a legkülönfélébb szerepekben bukkan fel, fokozatosan megtisztulva önös énjétől, önző szempontjaitól, érdekeitől. A halál/újjaszületés körforgásában a transzcendenciával való folyamatos érintkezése végül is lehetővé teszi, hogy a „közös emberi” lelkiség mélytengerében feloldódva felismerje összetartozását másokkal a Szeretetben. Így lesz *első az utolsóból*, aki bezártsága rabja volt.

Aki viszont individuuma foglya marad, az *elsőből az utolsó* lesz Isten színe előtt. Az indítás köznapiság: „amikor elza meghalt / nem tudtam beszélgetni / egy mély kútba dobtak / majd furcsa dolog történt / nekem azonnal el kellett mennem világkörüli útra”. Az egzotikus szimbolikus utazás (Apollinaire *Ég-övére* emlékeztetően) a kitágult téridőben a képzelet ide-oda ugrálásával, szimultán szerkezetben valósul meg. „Hősünk” hol Japánban, Új-Zélandon, Indiában, Amerika különböző városaiban, hol Názáretben, Weimarban, Buchenwaldban, Párizsban, avagy Moszkvában, orosz munkatáborokban, Afrikában időzik; mindenütt furcsa kalandok várják, s a jelenkori barbarizmus rémtetteivel szembesül. Az időbeli távolságok éppígy összezsugorodnak, a lírai én végigszáguld az egész 20. század történelmén, hol meghal, hol újraéled – keresi léte értelmét. Megismeri az emberek minden gonoszságát, de megtapasztalja jószágukat is. Hol zenész, performanszművész, újságíró, hol tudós, harcos, lázadó vagy épp ellenkezőleg (tömeg)gyilkos; hol a vallásba menekül, múmiákat klónozik, esetleg valakinek a halálból való feltámasztásán kísérletezik, s mindeközben igyekszik békés családi életet élni. Mint Örkény *Pisti*je (*Pisti a vérzivatarban*). Aki hol gyilkos, hol áldozat. Vagyis: a 20. század végi poéta képzeletében mindent végigélő, kipróbáló (élet)művész. E típusról a hazai művészettörténet egészen megfélekedezett mára. Egy olyan korban próbált alkotni, amelyben nem volt/nincs szükség – a politikusok és ítések szerint – másra, mint a „kiszolgáló”

² BOHÁR ANDRÁS, *Poétikák és világlátások*, Nap Kiadó, Budapest, 2008, 55-63.

(„alkalmazott”) művészetre. Mikor hősünk végleg megfáradt bolyongásaiban, a hiábavaló küzdelemben, hazamenekült. De időközben otthon is minden megváltozott: „szüleim fakuló képe / a hálószoba falán / gyermekeim mosolya / de még / a vasárnap déli ebéd is”. A lírai én – tapasztalatait elraktározva – „kijelentkezik” a rideg-kemény „nagyvilágból”, s szerettei körében megpihen.

L. Simon László számára rendkívül fontos a magyar irodalom virtuális egysége, amelybe a különböző alkotói csoportosulások, irányzatok, s a határainkon kívül élő magyar alkotók is természetes módon beletartoznak. Az avantgárdot – jogosan! – a széles körű művészeti hagyomány szerves részének tartja. Esszékötetében (*Hidak a Dunán*, Ráció Kiadó, 2005) szellemi hidat próbál építeni művészeti életünk perem-tájai, egymással ellentétes – olykor rivalizáló – esztétikai felfogásai között, az „átjárhatóság” útját-módját keresve. A gyakorlati életben is mindent megtesz ezért. Komáromban a 2002. november 9-én rendezett *Virtuális híd* konferencián fontos előadást tartott *A Kárpát-medence Duna-hídjairól*. Azóta is különböző szinteken és fórumokon küzd az egység megteremtéséért. Éles harcot vív a kulturális kormányzattal a szellemi élet tudatos megosztása miatt, felhíva a figyelmet a művészeti intézményrendszer finanszírozásának anomáliáira, az alkotók anyagi ellehetetlenülésére, a határainkon kívül élő alkotók integrálásának fontosságára. Második esszékötetében (*Versenyhátrány – a (kultur)politika fogságában*, Kortárs Kiadó, 2007) hangsúlyozza: a kultúra „leértékelése” (aminek következménye a kultúra „leértékelődése” a befogadók szemében!) végső soron az identitástudat elvesztéséhez, a szellemi-lelki igényesség elsorvasztásához, az individuális nézőpontok és érdekek harcának kiéleződéséhez vezet. A mindinkább piacorientált kulturális közegben mindazok lemaradnak a „versenyben”, akik képtelenek a magánmecenatúra támogatását megszerezni, s így az olvasókhoz sem juthatnak el. A magukra hagyott – különböző szintű – befogadói rétegek ezért lesznek egyre inkább a bestseller, a krimi, a szellemi „bóvli” áldozatai.

*

L. Simon László igen jelentős, bizonyos vonatkozásban szemléletváltó verseskötete (*Japán hajítás*, FISZ – Kortárs Kiadó, 2008) a hagyomány és modernség szintézisét példázza; hidat képez múlt és jelen között. A „szüleimnek és nagyszüleimnek” ajánlott mű a verbalitás és vizualitás egymást erősítő kölcsönhatására épül: a költeményeket kiegészítő képek szerves egységet alkotnak a szöveggel, ami jelentős érzelmi többletet ad a könyvnek. A „japán hajítás” egy különös, régóta ismert és gyakorolt könyvészeti tradícióhoz kötődik (a lapok visszahajtására épülő technika). S bár itt a verselési mód is hagyományos, a kötet egész szerkezete mégis invenciózusan újszerű. A visszahajtott ívek rejtekébe elhelyezett fotók részint régi családi fényképek, részint a szerző által készített felvételek. A felvágatlan lapok között inkább csak kontúrjaikban sejtethető látványelemek mintegy kiegészítik-feldúsítják a versek keltette élményt. A szövegek is ket-tős indíttatásúak: egyszerre kötődnek a zoltártradícióhoz és a költő saját élményvilágához. A biblikus részletek belesimulva a költeményekbe mintegy azt példázzák, hogy az egyszerű köznapiságok az isteni parancsolattal („ora et labora”!) harmóniában teszik teljessé az életet; s áldás csak ott van, ahol a szeretet az összetartó erő. A kötetegészt és a borítót a szerző maga tervezte, s ugyancsak ő végezte a tipografizálást, amint az egy avantgárd költőhöz illik.

A bravúros technikai kivitelezésű könyv már első pillantásra azt sugallja: mi, emberek a szent hagyomány dús televényéből sarjadtunk, s mint indázó szőlőlugason a fürtök, úgy kapaszkodik-fonódik egymásba életünk. Voltaképpen mindannyiunk sorsa egy könyvbe van rejtve (szimbolikusan, természetesen), melynek lapjait fürkészve az utódok megleshetik titkaink. „Félbe, majd négyrét hajt bennünket az idő, / szigorú keretbe zárt szavakat / hajtogat egy fonnyadt kéz, / mozdulatai elejtik a margótól margóig tartó életet: / kép a képből, / vendég a szövegben - / így lett a tekercsből könyv”. A címadó költemény rejtekét egy 19. század eleji kelet-ázsiai paraván képezi, melyen „régii festmény nyoma látszik: / szőlő és szőlőlevél, / ágak, vesszők és kacsok kuszasága” - ez maga a szerteindázó Élet, amelyet, mint tudjuk, a szőlőtő táplál (azaz maga Jézus: „Én vagyok a szőlőtő...”). E szőlőlugas költőnk szimbolikus otthona: övé is, nem is - „olyan, mint a festett szőlő gyümölcsös illata”.

A legterebélyesebb első ciklusba (*Nagyanyám nagyapámmal beszélget*) a közvetlen családi emlékek kerülnek.

Férfi és nő örök párbeszéde mindig ugyanaz; mindkettő a saját útját járja - mégis együtt, hol vesztéként, hol győztesként. Végül „mind csónakba szállunk” (Charon ladikjába!), „s egyedül evezünk a partra, / ugyanarra a partra, / de más-más oldalra. / Majd némán állunk, / fáradtan. / Megalázva / vagy felmagasztalva” („*Folyton rettegve*”, *Cím nélkül*). A kép e két vers háttérében (Pika Nagy Árpád: *A sámán álma*) egy eleven arcú alvó férfi és egy halál-szürke arcú nő kettősét örökíti meg; mintha a férfi csukott szemei mögött egy káprázat-éden ragyogna, a nő viszont szigorú tekintettel mered a való világra. Egyikük a képzelet, másikuk a valóság foglya. Mégis összetartoznak. Kapcsolatuk olyan, mint a *Róka fogta csuka* (e vers háttérfotója: *Csapda*): a lírai én „szökött rabként” bolyong „virágzó gesztenyefák megrajzolt erdejében”, de mindig van hová hazatérnie, s ez biztonságot ad neki. „Ebben a titkos üzenetekről / széttört világban” egymás mellett, egymásra utaltan, szétválaszthatatlanul járnak útjukat.

Bár minden nemzedék, minden ember helyzete, léte egyedi, mégis az elődök sorsával átítatott. Valaki(k) nézi(k), figyel(k) távolról (egy ismeretlen dimenzióból) életünket, cselekedeteinket - sejtí-sejtíti a költő. Az eltávozott családtagok (a két nagyapa-nagyanya s a többiek) holtukban is az élőkkel maradtak: „érzik a hajdanvolt háztájink / rothadó zöldséghegyének / szagát, / az aratáskor szálló por ízét” - miközben az élők fokozatosan távolodva saját életüktől, életterüktől, egyre inkább azonosulnak halott szeretteikkel. „Már én is kívülről nézem - írja a 36 éves költő! - az őszi szántáson még foltokban látszó havat, / gyapjuszőnyegünk foszladozó szélét, / a ciszternában olvadó jeget, / a pincénk málló vakolatát, [...] a távolodó kontinenst, / elillanó illúzióimat, / a lassan felszálló ködöt / és a szégyenkezve kiterített / testem / elfolyt nedveit” (*Tavaszi hajnal*). A kép itt (*Levágott fej*) egy kampóra függesztett disznófő, a mulandó élet szimbólumaként; a verset követő hátapon pedig *Kampók* címen egy kovácsoltvas díszként is értelmezhető kampósorozat vár felakasztandó áldozatokra. Voltaképpen mindannyian az Idő kampóján függeszkedünk véges életünkkel.

A lírai én mélyen átéli a kontinuitás-diszkontinuitás dialektikus összhangját (*Anyám után*). Egyszerre él a múltban és a jelenben, tudatában szintetizálódik a kettő. Bár azonosul az anya által képviselt értékrenddel, mégis határvonalat húz az övé és a magáé között: ez két külön világ. És mégis: mintha a régi egyre fontosabb lenne... „Világjáró” útjáról hazatérve, anyja megkérdi: „Ez a te utad, kisfiam?”. Mert „hiába mész át a falakon, / hiába kelsz át a tengeren, [...] hiába erednek sós vizű források / lüktető lépéseid

nyomán, / ha ez nem a te utad”. S ő nem akar, nem mer a kérdéssel szembenézni: „elmenekültem anyám elől”; „hazafelé mentem, / anyám káposztájára gondolva, / gyermekeim mosolyára, / feleségemre ahogy vár, / elfolyó terekre, / kikiáltható igazságokra, / a mellém szegődött időre”. Hosszú ez az út: otthonról haza és vissza. És mégis: „Egy egyszerű repetitív dallam ez az utazás - / anyám előtt, anyám után”. Az idetartozó *Tábla I.* többnyelvű tiltás: „Tilos elhagyni az ösvényt!” (mondhatnánk: „Járt utat a járatlanért el ne hagyd!”); a szülői házból magunkkal hozott igazságok, eszmények vezérelnek mindvégig utunkon. A tradíció megtart és véd...

Ugyanebbe a képzetkörbe tartozik a mélységesen személyes *Nagyanyám nagyapámmal beszélget* című költemény, s az ugyanilyen című fotó, amelyen a nagymama 91 éves korában elhunyt férje sírja mellett álldogál a temetőben lehajtott fővel, mégis vigasztalódva és vigasztalón; valamint a *Nagyszüleimmel a szőlőben* című korábbi kép, amelyen a nagyszülők még viszonylag fiatalon, két kis unokájukkal „sziesztáznak”. A fotók az élet határtalanságát, nemzedékeken átnyúló folytonosságát jelzik, s ezt erősíti meg a nagy ívű költemény is. A nagymama úgy társalog halott férjével mint élővel (hiszen holta után is él!): „Nézz körül, Ferikém [...] magammal hoztam mindenkit, [...] akiket reszkető kézzel öleltünk magunkhoz, / és akikre úgy vártunk, / mint ártatlan gyermekek a csodára”. A nagymama nem maradt árván, hiszen eleven család veszi körül - s „túl minden megméretésen, / mégiscsak ez a szeretet / és a hit igaz próbája”. Így hát örömmel újságolja halott/élő férjének: „Lacika is meg fog érkezni [...] gyermekei kezét fogva”, s ha kissé el is távolodott tőlük, mégsem szakadt el: „a bogrács mellett versedet szavalja...”.

A *Vasárnap* című életkép bibliai példázatként értelmezhető, amit a hozzá tartozó fotó (egy gyönyörű, telt szőlőrügy) még inkább megerősít. Az alapot a „szőlőtő - Jézus” ismert metafora kínálja: egy öreg szőlőműves (aki „mintha nagyapám lenne [...] vagy inkább az egyik öreg / a szomszéd faluból”) a határban úgy emeli szájához a rögöt, „mint az ostyát az áldozáskor”. Némán imádkozik, majd áhitattal nekifog a szőlőmetszésnek, „miközben távoli hangot hoz a szél”: az Úr szavát („Én vagyok a szőlőtő, ti a szőlőveszők: / aki énbennem marad, / én pedig őbenne, / az terem sok gyümölcsöt: / mert nálam nélkül semmit sem cselekedhettek”). E hittel, e biztos tudással éltek a régi parasztemberek; s bizonyára ezért volt áldás a munkájukon.

A költő életszemléletben, élettapasztalatokban sok mindent örökölt dolgos-gondos elődeitől, amit a maga életében most „hasznosít”. A *régi ház*, ahol nagyszülei éltek, sok-sok emléket őriz; hiszen nyitott volt mindig a tágasabb, külső élet (rokonok, barátok) felé (ezt sugallja a vershez tartozó fotó is: *Ajtó és ablak*). Az időközben felnőtté vált unoka bentről, az ablakon át nézi egykori futkorászó-fogócskázó önmagát, aki egy pillanatra megáll, „belesvén a borostyánnal körbenőtt / kis ablakon”, s mint ismerős-idegenek összenéznek: „én ki vagyok?”. Az időszembesítés érdekes játéka ez a költemény: a tovaszállt évek törpévé zsugorodnak, az egykori gyermek már azzal a felnőttkori keserű tudással néz önmagára, hogy az eltűnt idő soha vissza nem hozható.

L. Simon László nemcsak gyökereihez, a családhoz és régi önmagához hű, hanem mindazokhoz, akiktől felnőtté érlelődése során lelki-szellemi táplálékot kapott. Verssel ajándékozza meg azokat is, akik költői pályáján segítettek, s akiket „szellemi rokonainak” tekint.

Péntek Imrének ajánlja *A legjobb szó* című költeményt, amelyben az 1990-es évre, a székesfehérvári Árgus folyóirat indulására emlékezik; ő, mint akkor érettségiző diák, itt debütált. Fehérvár utcáin

bolyongva idézi meg emlékeit, s az akkor napfényesnek remélt, azóta eltorzult jövőt. Agárd, Pest, Fehérvár „furcsa Bermuda-háromszögébe” zártan kerengve keresi „a régi köveket, házakat”, akkori hitét, s „az önfeladás táguló tengeréből kivezető utat”. De nem találja, mint ahogy már Péntek Imrét sem, aki azóta más városba (Zalaegerszegre) költözött; „így nincs, aki megválaszolja a lassan húsz éve aktuális kérdést: / hogyan válhatnék én is / saját erőmből senkivé?” – mint annyian váltak azzá az azóta eltelt két évtized alatt! A vershez tartozó kép (téglalap alakú szürke fal, benne három „szög”, vagyis 3 kis kör) címe: *Háromszög*, ami a Bermuda-háromszöget jelképezi, amely már oly sok értékes életet magába nyelt!

Kalász Mártonnak (a 70.-re) *A rózsafestő beolvad a tájba* című kompozíciót ajándékozza; a kép itt egy csodálatos templomkapubéllet, faragott rózsával (*Kapu* – s talán hozzátehetnénk: amely az örökkévalóságra nyílik). „Csend van, lélegzetvételnyi nyugalom”, s a „rózsafestő áll / (felismered?) / lugasok, rózsza-torzszak közepén / palettával, ecsettel, ezüstíróval [...] a futórózsával körbeölelt térre / az Opera mellé / isteni madarat varázsolt”. Chopin alakja („kép a képben”) lép ki a sötét kapualjából; mögötte „összeérnek az égig növő rózsafák ágai, levelei”. S aztán „hirtelen eltűnik a kép, / miként egy mandala a szélben, / s nem marad más, / csak egy régi üzenet, / elmosódott felirat a földön: / »áldozatnak magadat gyöngén ne ajánld föl!«”. Ismerve az Írószövetség hosszú éveken át vívott heroikus küzdelmét a fennmaradásért (amelyet Kalász Márton elnök L. Simon László titkárral válllvetve harcolt végig, dacolva megannyi megaláztatással), szebbet, igazabbat nem üzenhetett volna neki ifjabb pályatársa...

A 70 éves Nagy Pált a *Paulus* című verssel és a *Hullámtörők* képpel köszönti (amelyen mintha terméskövekből kialakított csonkakúp-szerű alakzatok lennének havas-fehér – vagy csak poros? – tájon). Ez a Paulus sohasem volt Saulus, az ő útja „nem az igazságról, hanem a szabadságról szolt”. Ha a rendszerváltás után nem is települt haza, akkor is itthon van, részt vesz az irodalmi közéletben, támogatja a *Magyar Műhely* harcait, tagja az Írószövetség elnökségének. Szavai örök érvényűek, mint ama bibliai Szenté: „rész szerint van bennünk az ismeret, / rész szerint a prófétálás: / de mikor eljő a teljesség, / a rész szerint való eltöröltetik...”

Papp Tibor a *Rillettes* című verset kapja, s egy gazdag éléskamrát formázó képet (*Kellékek*: étkekkel megrakott tálak, fakanál, apró hordó – egy bőséges vendéglátás stilizált kellékei). Hazai ízek és formák a párizsi konyhában – kolbász, fűszerek, magyar paprika, vállaji abált szalonna, „pompás peccsenyehúsok”, „a műhelytalálkozók / rillettes-es kenyereivel díszített / gyönyörök kertjében sétálni / az igazi művészet”. Ők ketten – a majd’ 40 évvel idősebb „atyai” jóbarát s ifjú „harcostársa” – kitartóan járják a maguk útját, amelyen egyre kevesebben jönnek velük. „Végül nem maradunk többen, csak mi ketten”: „elhagynak bennünket a régiek / és az újabbak is, / a hűtlenek és a megfáradt, haldokló harcosok”. Kettejük szövetsége jóval több, mint két költő személyes rokonszenve vagy „munkakapcsolata” – igazi barátság. Mindketten tudják, mi az igazán lényeges; ezért – bár a szellem dolgait tartják a legfontosabbnak – közösen vallják: „mégsem áldozzuk fel az életet a művészetért”.

Sobor Antalnak, a székesfehérvári neves írónak, festőnek, tanárnak a *Wathay vicekapitány a fehérváriakhoz és a Jóistenhez* című költeményt ajánlja, amellyel a „tanár úr” török kort megidéző regényére, a *Hosszú háborúra* utal (a hozzárendelt kép: *Ágyúk*). Wathay bronzszobra a vár alatt iszonyodva szemléli a jelenkori „zsibbasztó zsidongást”, tikkasztó tülekedést a pénzért, a földi javakért, a politikai csatározásokat, melyek ugyan nem járnak vérontással – hiszen „program küzd programmal” –, mégis kegyet-

lenebbek minden eddiginél. Ő, aki már járt „az ördög búval virágzó rútv, sötét tömlőcében”, volt „talpveréssel kínzatott fogoly”, s mártírhálált halt a töröktől, most a jelenből visszakivánczol a múltba: „vissza a régmúlt rejtekébe, / ahol nincsenek mások, / csak porosodó képek. // Forgószélnél forgóbb az emberi élet, / édes hazám, imádkozom érted”.

A második ciklus (*Zsoltáros improvizációk*) cím nélküli költeményekből áll, amelyek mindegyike egy zsoltár számát viseli, s szövegébe is beépül az adott zsoltár egy-egy részlete.

Az I.-t Rónay László professzornak ajánlja a költő, s nyilván nem véletlenül kapcsolja hozzá a *Gyökér* című fotót. Aki „a keskeny ösvényt” keresve „gyönyörködik az Úr törvényében”, s le nem tér arról, „olyan mint a jó termőfa, / gyökerét kristályvíz táplálja, gyümölcse zamatos, édes”; s az Úr szemében is kedves ő: „amit ez az ember végez, / minden dolgában megyen jó véghez”.

A II. zsoltár Bohár Andrásnak, az alig 45 éves korában elhunyt filozófus-költőnek emlékét idézi; az ezt kísérő kép (*Második* – egy nagyobb és egy kisebb oszlop egymás mellett) vizuálisan is felerősíti a szöveget: „Utánad csak második lehet az ember”. Egy majd’ két évtizedes barátságot metszett ketté a hirtelen halál; az ifjú költő mindvégig példaképként tekintett a nála mintegy tíz évvel idősebb pályatársra, aki mind a költészet dolgaiban, mind az életfeladatok, mind a családalapítás terén példaadóan járt előtte. De Isten szándékai kifürkészhetetlenek, a veszteségbe bele kell nyugodnunk: „Lassú szél ringatja a búzamezőket, / majdnem egyszerre kiáltjuk egymásnak, / le és fel: 'Boldog, aki magát az Úrra bízta'”.

A XIII. zsoltár – ajánlás nélkül – dédapjára utal, aki a nehéz munkában megfáradva, esténként rekedt hangján hangosan fohászzkodott Istenhez: „Szemeimet világosítsd meg, / hogy életemben viduljak meg, / halálban el ne aludjam”.

A LXV. zsoltárt Vasy Géának, az Írószövetség jelenlegi elnökének³ ajánlja a költő, a mögöttes kép itt egy dús *Tuja*, az örök élet szimbóluma. A biológiai, szellemi-lelki továbbélés sok-sok nemzedéken át (gyermekünkben, unokáinkban) megőrzi énünket (a génekben, a családi emlékezetben). Az élet legtisztább, legnyugodtabb pillanatai azok, „amikor hálát adhatunk, / amikor csak ülünk némán a zöldben”, gyönyörködünk játszó gyermekeinkben, „s hallani, ahogy a meleg nyári szél / néha egészen közel hozza nagyapánk énekét”, amint hálátelt szívvel dicséri az Úr által megáldott életet („A szép sík mezők ékeskednek...”).

A LXXV. zsoltár háttérképe egy szürke, omlatag fal, előtte kőkereszt (*Falrészlet*); mottója egy Jókai Anna-idézet („Nem a világot csukták be. / Az én ablakom lett tejüveg”). A magányt mi teremtjük önmagunk köré; nem látván tisztán életviszonyaink között, észrevétlenül áldozattá válunk – „mások ízekre szedett prédáivá”. De az Úr igazságos, s elégtételt ad az őt követőknek; „a tisztuló fényben hallani szavát”: „szarvukat megszegem az istenteleneknek, / hogy a jók felkeljenek”.

A CXX. zsoltár könyörgés Istenhez, hogy az áldozati sorstól kímélje meg híveit. A háttérben egy színes *Ízisz*-kép (Georges Lacombe alkotása 1894-'95-ből): az istennő kebléből vörös vérsugár ömlik – a bordópiros minden árnyalatában lángol a kép, amelybe a XX. század borzalmi szimbolikusan belesűrűsödnek. Az áldozat – akinek szeretteit meggyalázta-elpusztította a háború – maga is a halál szélén, Istenhez fohászzkodik: „Hallgasd meg, Uram, kérésemet! / A népek hazug szájától / hamis nyelvek gyalázatjától / Életemet a veszélytől / tartsd meg kegyelmességedből!”

3 Vasy Géza 2007-2010 között volt a Magyar Írószövetség elnöke. (Szerk. K.E.)

E zsoldárok tehát – áttételesen – napjaink legkonkrétabb küzdelmeire, szenvedéseire, az élet értelmére/ értelmetlenségére is utalnak; s a könyörgés Isten kegyelméért ma éppoly szükséges, mint történelmünk legnehezebb időszakában. Jelenkori súlyos válsághelyzetünkben sem tehetünk többet, mint hogy az Úr segítségét kérjük – hiszen „az Élet szent okokból élni akar” (Ady) – még olyan korban is, amikor minden ez ellen irányul. Másban nem reménykedhetünk (ma sem), mint abban, hogy Isten felénk nyújtja „védő karját”, mint már annyiszor történelmünk során.

A *Fides Querens intellectum* című zárórész (tíz négysorosból álló füzér) akár apokaliptikus szürrealis vízióként is felfogható. A megfáradt ember „hazafelé” igyekszik (kettős értelemben: otthonába/égi hazájába). Szorongás, félelem kínozza; ami – felerősödvé benne – mint „táguló, végtelen energiamező”, fekete lyukként elnyeléssel fenyegeti. Maga az ember az, aki elpusztította a természetet; így elvesztette kontaktusát a Léttel: „feltekertem a folyót és az utat”, s az most mint „egy Föld-méretű gombolyag”, mint „testen kívüli tumor” rejtezik kabátja belső zsebében. Hiába tudja: „Nem csak kenyérrrel, / nem is édes kaláccsal”, de Igével (is) él az ember, mégis szétszórja „gyöngyeit” (lelki kincseit). S az út végén? Testét az elkerülhetetlen romlás várja: „csereszabatos szervek egy vödörben, / piknik a zöldellő műtőben”. A megváltásra méltatlan ember(iség) sorsa a megsemmisülés: „És végül megszólalnak az égi harmonák: / nem lesz új lény, s nem lesz új világ. / Elszórt fémdarabok közt bolyong az Isten, / emlékezz ember: porból vagy és porrá leszel!”

L. Simon László eddigi költői útját az avantgárd szellemiség és poétika alakította; s ezzel nincs ellentétben az sem, hogy jelen kötetét a konzervatív gondolkodásmód hatja át. Formakultúrájában eljutott a hagyomány-újítás szintéziséig. Alig túl a „krisztusi” koron még hisz abban, hogy az emberi erőfeszítések nyomán a világ megvált(oztat)ható. Vitái, harca az irodalmi élet „egészségesebbé” tételéért, az alkotói szuverenitás megőrzéséért, a gondolat és a formák szabadságáért – talán! – nem hiabavaló. Hűsége a szellemi, erkölcsi, kulturális hagyományhoz, mint az emberi élet alappillérehez, megtartó erőt jelent számára; ugyanakkor (egyik jelentős alkotói példaképe: Kassák nyomán) arra szólít fel bennünket: „Éljünk a mi időnkben!” – ne zárkózzunk el a jelen gondjaitól. Védjük korábbi értékeinket, s teremtsünk a mának és a holnapnak szóló újakat. Hiszen az emberiség útja a tegnaptól a mán át a jövőbe vezet („messziről jön s messzire megy az Élet” – ahogy Ady mondta); s bár az egyes ember mindenkor a „végidőben” él, az emberiség útja a Végtelenből a Végtelen felé halad.

(folytatás a 201. számban)

L. SIMON LÁSZLÓ

Relief- és szoboravatás a Kárpát-medencei Művészeti Népfőiskola kertjében

Kápolnásnyék, 2022. április 2.

Művész barátaim bevonásával két korai, 1996-ban született lettrista alkotásom térbeli értelmezésére tettem kísérletet. Mindkét alkotás megjelent a konkrét és lettrista műveimből válogató *met AMorf ózis* című könyvemben (Orpheusz Kiadó, Budapest, 2000).

L. SIMON LÁSZLÓ: MET AMORF ÓZIS 4.0 (2022)

A Halász Gedeon Eseményközpont falára kerülő, *met AMorf ózis 4.0* című reliefet Szőke Gábor Miklós szobrászművész segített kivitelezni. Az ő stúdiójában rozsdamentes acélból vágták ki a betűket, majd feketére festették őket. Az eredeti koncepcióm az volt, hogy corten acélból készüljön a mű: a betűk az évek során szép nemes patinát kaptak volna. Ám közben a falat is elszínezné a lefolyó rozsdá, ezért tértünk el a tervemtől.

A 4.0 verziószámot az indokolja, hogy az eredeti, 1996-os lettrista műnek elkészítettem egy animációs változatát, majd egy kirakós játékkocka is készült belőle. Ez utóbbinak a – Hapák Péter fotóinak felhasználásával készült – dokumentációja a fenti kötetben is megjelent, illetve a kockáimmal együtt kiállították a *Betűk kockajátéka* – a párizsi Magyar Műhely öt évtizede című összegző tárlaton is (Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2012. május 10. – 2013. április 7.). Jelenleg a PIM gyűjteményének részét képezik.

A végleges bronz változat kivitelezésében két kiváló szobrászművész segítette Kontur András: Pogány Gábor Benő és Baráth Fábián.

A másik lettrista munka a torz-Ó címet viseli. Akkor született, amikor a betűk esztétikai önértéke, a tipográfia művészi szintű művelése állt az érdeklődésem középpontjában. A betű- és szójáték megfejtéséhez nem kell különösebb intellektuális küzdelem: az eltorzított Ó betű a betűvonal megszakításával és a karakter egy részének törlésével torzóvá is vált: torzó torz Ó.

Az ennek nyomán született szobor azért nem kapott sorozatszámot, mert valójában nem az eredeti alkotás egyik variánsa, hanem teljesen új mű. Kontur András szobrász barátom számtalan modellt készített a javaslataim alapján, mígnem elkészült az a változat, amit felnagyítva szeretnénk volna fekete gránitban vagy márványban viszontlátni. Térben még inkább lehetett torzítani az Ó-t, mint a papírlapon, de arra figyelnünk kellett, hogy felismerhető maradjon a betű. Végül kissé el kellett térnünk az utolsó tervtől, statikai problémák miatt nem tudtunk követ használni, s még a bronz változat esetében is módosult az alak annak érdekében, hogy a szobor stabilan álljon a talpazaton.

Kápolnásnyék, 2022 áprilisa

Szoboravatató*

A költők a végső, megállapodott forma eszményét keresik, de van a költészetnek egy különleges ága, amely inkább a változtatás, a határátlépés bátorságára esküszik. Művelői arra tesznek kísérletet, hogy a szöveget kimozdítsák évszázados kötöttségeikből, tudniillik a vízszintes sorokból és a papír felületéről.

Hogyan lehet a költészet nyelvét kimozdítani abból a közegeből, amelyben ősi léte megfogant az írásbeliség kezdetein? Kizárólag úgy, olyan módon, hogy az írott nyelvet képlékeny anyagként értelmezzük, amely kilép a síkból, és behatol a valóságos, három dimenziós térkiterjedésbe. Ezt a költészeti felfogást grafovizuális költészetnek nevezzük.

A grafovizuális költészet sokféle ágazik ugyan, de közös jellemvonásának az az igény tekinthető, hogy a betűkből álló szöveg ne csak olvasható legyen, hanem képzőművészeti élményt is nyújtson. Alaktanilag ugyanis minden betű esztétikai vonásokkal rendelkező grafikai jel is egyben, amely elvonatkoztatható attól a funkciójától, hogy más betűkkel egybe-fűzve tartalmi üzeneteket közvetít.

A betűjel átalakításának és valós térbe történő beemelésének a kiemelkedő példáját fedezhetjük fel a most avatandó két alkotásban. Az egyik dombormű, a másik pedig szobor, melyeknek origója L. Simon László 90-es évekbeli alkotásaiban található meg. L. Simon ifjonti nyelvi keresései már nyomtatott formájukban is felvetették annak a lehetőségét, hogy idővel plasztikai-szobrászati művé váljanak. A szerző arra

Fotó: Kőműves András

* Szombathy Bálint szoboravatató beszéde a kápolnásnyéki Halász Gedeon Eseményközpontban 2022. április 2-án hangzott el.

tett kísérletet ugyanis, hogy a betűk átváltozását alaki mozgatusuk révén érzékeltesse a papír síkján, majd számítógépes animációban.

Ennek az alkotói folyamatnak a záró megvalósulását tisztelhetjük most a fémbe átvitt betűalakzatokban és betűtorzókban, azoknak hullámzó és lüktető vonalaiban. A valamikori alkotói szándék jelenkori leleménnyé vált, vagyis beteljesedett. A vonalvezetés lágy - már-már erotikus tartományokba átsapó - finomsága látványilag mintha elfeledtetné azt a tényt, hogy a szobrászat hagyományos anyagaival és fortélyaival szembesülünk. A szabadtéri alkotások nem üzeneteket közvetítenek, nem is a materiát hangsúlyozzák, hanem elsősorban formakultúránk érzékenységét finomítják. Úgy, hogy az elvontságban találják meg a lehetséges eszményi formát, a plasztikai művészet szuverén nyelvén válnak maradandóvá.

Igazi multimediális művészet, amelyben találkozik a költő, a plasztikai művész és a jelenkori szobrász tudása és tehetsége. És amelyben megéli a szépművészeti élményt a nagy becsű művészetkedvelő közönség széles köre, apraja-nagyja, szemrevételezve többek között azt, milyen

vajúdás által lesz az „A” betűből „M” betű. Lehet-e szebb születésnap ajándék egy alkotó számára, mint amikor valóra válik valamelyik nagyra érdemesült álma, korszakos elképzelése? Bizonyára nem. Így vagyunk ezzel most is.

Gratulálok az ünnepeltnek, valamint kiváló munkát végzett munkatársainak, akik közösségi élménnyé formázták azt, amit „a költő mondani akart”!

NAGY PÁL

A Magyar Műhelyről múlt időben

A Magyar Műhely hatvanéves, kétszázadik számánál tart. Nem tudom, van-e nála nagyobb kort megért folyóirat. Magyar avantgárd folyóirat biztosan nincs.

Mire kötelez a kor? Semmire. De sok mindenre ad lehetőséget. Például arra, hogy mint a „rég” szerkesztőség egyik még élő tagja - a másik az ugyancsak franciaországi lakos idősebb Márton László - megköszönjem az „új” szerkesztőség 1990 óta végzett hozzáértő és színvonalas munkáját (melynek fontos része a Magyar Műhely Galéria) azokban az időkben, amikor már az „új” szerkesztőségnek is „halottai vannak a Földön”. Mint azt néhai költő barátunk, Horváth Elemér írta volt egyik szép versében.

Mielőtt még a múltban elkalandoznék, ide kívánczok néhány gondolat a művészet és az irodalom nemzetköziségéről.

Szombathy Bálint személyében egy olyan író vállalta az „új” Műhely szerkesztésének felelősségét, a folyóirat-kiadás minden gondját-baját, aki - mint a régi szerkesztők - kezdetől fogva nemzetközi kontextusban dolgozott. A régi Jugoszláviában a vajdasági Bosch+Bosch művészcsoport (1969-1976) tagja volt, és kétnyelvű író. Nem is olyan régen, 2019 novemberében a csoport emlékkiállítás a budapesti Ludwig Múzeumban volt látható, s a kiállítás alkalmával Szombathy Bálint azzal a címmel adott interjút Sugár Zsófiának: „Hithű avantgárd vagyok!” Ezt ma (Magyarországon) kevesen szokták hangsúlyozni.

*

A 200. szám megjelenése arra is alkalmat ad, hogy a régi, alapító szerkesztő a hatvanéves folyóirat múltjáról írjon; például az ugyancsak alapító szerkesztő, korán elhunyt Parancs Jánosról; tisztázzon néhány még mindig nyitott kérdést, véleményt mondjon egy-két mai tanulmányírónak a folyóirattal kapcsolatos dolgozatáról.

Mert természetesen nem mindegy, hogy ki mit ír a Műhelyről, a régiről és a mairól, a szerkesztőkről, azok munkájáról és a szerzőkről.

Parancs János a Műhely születésének éveiben (1958-1962) küzdőtársam és talán legjobb barátom volt; igazságtalan lenne, ha a lap alapításában játszott rendkívül fontos szerepét elfelejtenénk. Ennek az időszaknak az „ősfotója” 1959 áprilisából az a kép, amelyen együtt ülünk Janóval - nyilván lyukasóránk volt

- a Sorbonne utcájában, a párizsi rue des Écoles-ban, az akkor még létező Café Dupont teraszán, s szinte biztos, hogy a leendő folyóiratról beszélgetünk. Hiszen a lapalapítás már hónapok óta műsoron volt.

Janóval együtt jártunk akkoriban a Sorbonne épületében működő nyelviskolába, illetve tanárképzőbe, amelyet egy Madame Lanson nevű idősebb hölgy (egyések szerint a híres francia irodalomtörténész felesége) igazgatott. 1959 tavaszától kettőnk kezdeményezésére minden hétfőn este összegyűlt a boulevard Saint-Michel és a boulevard Saint-Germain sarkán található, nagy múltú Cluny Kávéházban, annak első emeleti különtermében, hat-nyolc irodalmár, kezdő író, művész (Ditrói Ákos, Harczy Jóska, Nagy Pál, Nyéki Lajos, Parancs János, Pátkai Ervin, Sipos Gyula, Szakál Imre). Később - praktikus okokból - a Port-Royal metró (és RER) állomás közelében lévő Cristal Kávéházban találkoztunk. Terveztünk, kéziratokat olvastunk, vitatkoztunk, álmodoztunk.

Ehhez a társasághoz csatlakozott a készülő folyóirat hírére az 1956-tól Angliában élő Márton László és a belgiumi Liège-ben tanuló Papp Tibor. Mindketten Párizsba költöztek. (Tibor Parancs János padlás-szobájában csövezett.)

Az, hogy a hosszú hónapokig-évekig tartó tervezetéből végre folyóirat lett, elsősorban Parancs Jánosnak köszönhető. Már megírtam és egy videóinterjú keretében elmondtam (én és volt szerkesztőtársaim, Sipos Gyula és Szakál Imre): Parancs baráti viszonyban volt az akkor Párizsban tanuló 56-os magyar építészekkel, képzőművészekkel, és rendszeresen járt azokba a Quartier Latin-beli kávéházakba, ahol egyetemista (vagy már dolgozgató) társai összejöttek. S fontos volt az is, hogy Pátkai Ervin és Parancs János két szomszédos padlásszobát bérelt a 14. kerületi Marie-Davy utcában. Parancs gyakran beszélt művész és építész barátainak a készülő folyóiratról, s arról, hogy a lap természetesen irodalmi és *művészeti* folyóirat lesz.

Pátkai Ervin kezdettől fogva rendszeresen járt lelkes csoportunk összejöveteleire is, a „művészkávéházakban” természetesen megerősítette a mondottakat. Végül a dolog odáig fejlődött, hogy - főleg az építészek - kisebb-nagyobb összegeket adtak össze az első Műhely szám nyomdai költségeire. S amikor Pátkai Ervin 1961-ben elnyerte a Biennálé de Paris egyik nagydíját, ő is mecénásaink sorába lépett. Pátkai 1963-ban lett a folyóirat „képzőművészeti szerkesztője”. Korai halála után (1985-ben baleset következtében hunyt el) a képzőművészeti rovatot a szerkesztőbizottság szerkesztette tovább.

A Magyar Műhely első száma 1962. május-júniusi dátummal jelent meg, első és második oldalán Parancs János *Töredék* című versével. Ebben a költő elalszik, s mint írja: „sűrű, takonyszerű tóba bukik”. Majd (letörtén) szobájában ül, ebben „a léttelen térben”, ahol már a tárgyak hűsége sincs vele.

A vers nyersesége, a költő pesszimizmusa sokáig ellenfeleink (ellenségeink) vádjainak fő pontja volt, pedig hűen tükrözte azt a - szabadságunk tudatát elkísérő - reménytelenséget, amelyet a száműzöttség váltott ki belőlünk.

Maga a szám elég kiegyensúlyozott volt, Csokits János, Ditrói Ákos, Papp Tibor, Siklós István verseivel, Tasnády Tamás és Lőrincz Pál (Nagy Pál) prózájával, Jászai Géza művészettörténész és Nyéki Lajos nyelvész tanulmányával, az Égtájak fordításaival (Antonio Machado, Zbigniew Herbert és Joseph Miezian Bognini), Szilágyi József Bajcsy-Zsilinszky Endréről írt visszaemlékezésével, Vas Róbert filmkritikájával, könyvismertetésekkel (Orbán Ottó, Szabó Pál, Faludy György, Pär Lagerkvist, Jankovics Ferenc és Jean Cau

könyveiről írtunk). És közöltük Pátkai Ervin rajzait, valamint Babócsay Lajos és Kiss Dávid Mária metszeteinek reprodukcióját.

Parancs János Pátkai Ervin *Kompozíció* című díjnyertes szobráról is írt. Ebből a rövid cikkből tudtuk meg, hogy Ervin szobrát a Biennálé után a francia állam vette meg, s 1962 márciusától volt látható a párizsi Musée d'Art Moderne állandó kiállításán.

Mondom, az első szám véleményem szerint elég kiegyensúlyozott volt. Két közlés azonban végleg eldöntötte a lap sorsát. Az egyiket - Parancs János versét - már említettem. Másik bűnünk még súlyosabbnak bizonyult. A borító harmadik oldalán négy magyar folyóiratot hirdettünk, természetesen ingyen és bérmentve. A müncheni Új Látóhatárt (többen ebben a folyóiratban indultunk), a brüsszeli Nagy Imre Intézet Szemle c. lapját, a budapesti Új Írást és az újvidéki Híd című folyóiratot. A jobboldali emigráció, főként annak lapja, a Nemzetőr ösztözet nyitott ránk. „Nem értem meg ugyanis - írta egy leendő előfizetőnk, akinek levelét 2. számunkban (1962. július-augusztus) leközlöttük, a szerkesztőbizottság válaszával együtt (amelyet Márton Laci fogalmazott) -, hogy kerülhet a folyóirat utolsó oldalára mai magyarországi irodalmi és politikai folyóirat, az Új Írás hirdetése? Mi az összefüggés a Magyar Műhely és a Dorottya u. 8. között?” „Ami a [...] kifogásolt Új Írást illeti, a hirdetést jelképesnek szántuk: ezzel is jelezni kívánjuk, hogy nem akarunk elszakadni a *tulajdonképpen* magyar irodalomtól. Ezáltal még nem az éppen érvényben lévő irodalompolitikával vagy szerkesztői és kiadói hivatalokkal vállaltunk közösséget, hanem azokkal az írókkal, akik - főleg az Új Írásba - nehéz helyzetben is *írnak*. Az Új Írás írói másrészt *velünk egykorú* tehetséges és lelkiismeretes fiatalok, akik megérdemlik, hogy legalább azok figyeljenek rájuk, akikkel nem is olyan régen talán egy iskolapadban vagy egyetemi előadóteremben ültek.”

Ennek a második számnak a tartalma meggyőzhette a jóindulatú olvasót. Íme: Czudar Dárius (alias Harczy József), Makkai Ádám, Lökkös Antal versei, Márton László, Sárközi Mátyás prózai művei, Gara László, Perczel Balázs (vagyis Dévényi Iván esztergomi tanár) tanulmánya Vajda Lajosról, Georges Boudaille Kallos Pálról. Az Égtájakban Ted Hughes és Jevgenyij Jevtusenko verseit élvezhette az olvasó, Siklós István és Gömöri György fordításában. Mlinarik István egy naplórészletet közölt *Arcok a menekülttáborból* címmel. A Téka-sorozatban Sulyok Vince, Gerelyes Endre, Németh Lajos és Sándor Iván könyvről írtunk. A képzőművészeti részben Ditrói Ákos, Rozsda Endre, Czöbel Béla, Kallos Pál, Márk(us) Anna, Vajda Lajos, Szendi Arisztid és Juan Pala műveit reprodukáltuk.

A Műhely jó úton haladt. Franciaországban és más európai országokban irodalmi esteket szerveztünk, főleg a helyi diákszervezetek segítségével. Előfizetőink száma hónapról hónapra gyarapodott.

A szerkesztőséget azonban 1964-ben nagy csapás érte. Parancs János, régi álmát valóra váltva, hazatelepedett, és feleségül vette diákkori szerelmét, Péterffy Katalint. Ezt a Magyar Műhely 10. számában jelentjük be, szűkszavú hírben. Ekkor az elején felsorolt szerkesztők közül már csak Márton László, Nagy Pál, Papp Tibor és Szakál Imre maradt talpon.

Ekkor vált az is világossá, hogy Janó milyen fontos szerepet játszott a szerkesztőség életében, egyen-súlyban tartásában. Összebékítette az egókat, elsimította a nézeteltéréseket, közös ízlés felé terelte a szét-húzó szerkesztőket. Parancs Jánost - egyenességéért, őszinteségéért, egyszerűen: tartásáért - mindenki becsülte és szerette. Távozása nagy űrt hagyott maga után.

Hozzá kell tennem, hogy magánvéleményem szerint maga Parancs is a történetek vesztese lett: bár azokban az időkben az ő költészete volt talán a legérettebb a csoport tagjai közül, költői fejlődése az akkori Magyarországon elakadt, holott Parancs is a magyar avantgárd jelentős alakja lehetett volna.

*

Ami a Magyar Műhely anyagi hátterét illeti: mindent elmondtam (elmondtunk) erről. Most csak megismétlem: sem az amerikaiak (Szabad Európa), sem a magyar hivatalos szervek nem támogatták az induló, majd a radikális avantgárd utat választó Magyar Műhelyt. (Ezt a magyar hatóságok nem is ajánlották.) Ennek perdöntő bizonyítéka, hogy csak úgy tudtuk fönntartani a lapot, hogy Papp Tibor kollégámmal 1966-ban kitanultuk a nyomdász mesterséget. 15. számunk (1966 szeptemberében) már saját liliputi nyomdánkban készült. („Artis Paris”) 1968-ban azonban a még gyenge lábon álló kisüzem a hónapokig tartó diáklázadás, illetve a három hónapos általános sztrájk miatt tönkrement. Ezután Ioan Cuşa, román költő és tipográfus barátunk nyomdájában dolgoztunk tovább, félnapos állásban.

Vállalnunk kellett a kettős lét minden nehézségét. Harminc éven át írók, értelmiségiek és szakmunkások voltunk. De nem bántuk meg. Mint nyomdász szakmunkások mentünk nyugdíjba is.

S az sem bántott bennünket különösebben, hogy ezt a vállalást néhány - anyagiakkal soha nem járó - kitüntetést leszámítva, mind a magyar társadalom, mind a magyar író-társadalom meglehetősen közönnnyel vette tudomásul.

Támogatta viszont, egy pályázat során, magyar nyelvű folyóiratunkat a francia Direction du Livre közbenjárására a Ministère de la Culture. 1991. október 8-án kelt levele szerint 50 000 frank szubvenciót szavazott meg a *Magyar Műhelynek* („aide à la traduction”).

*

Már csak azért sem bánkódtunk, mert a Magyar Műhely és az idősebb műhelyesek munkásságának feldolgozása - ha későn is, de - megkezdődött. Megjelent néhány jó kismonográfia a folyóirat szerkesztőiről: Sz. Molnár Szilvia: *Szavak visszavonulóban - Bujdosó Alpár intermediális művészete*, Ráció Kiadó, Budapest, 2012 (Alpár 1985-ben lett a Műhely szerkesztője); Kékesi Zoltán: *Médiумok keveredése (Nagy Pál műveiről)*, Ráció Kiadó, Budapest, 2003; Bohár András: *Papp Tibor*, MTA Irodalomtudományi Intézete, Budapest, 2002.

Ezeket a kismonográfiákat jó szakemberek írták. Már ezekben a dolgozatokban is ott lappang azonban néhány elméleti kérdés, amelyre még a hazai - nálunk fiatalabb - kritikus nemzedék tagjai is a Műhely-nemzedékek íróitól, kritikusaitól eltérő választ fogalmaztak meg. Egyszerűbben szólva: neoavantgardnak nevezik például nemzedékeinket, s a velünk párhuzamosan dolgozó magyar vagy más nemzetiségű csoportokat. Vagyis tevékenységünket egy újabb -izmus megnyilatkozásának tartják, holott véleményünk szerint az avantgárd nemzedékeken átívelő alkotói magatartás, az irodalomhoz, a művészetekhez való hozzáállás. Kánont keresnek ott, ahol mi pontosan a kánontól (kánonoktól) való elszakadást tartjuk az avantgárd jellegű irodalom és művészet nagy érdemének s fiatalkori példaképeink

- Proust, Joyce, Szentkuthy - vagy a fiatalabb avantgárd nemzedékek egyik legfontosabb eredményének. A kevésbé felkészült - hogy azt ne mondjam: dilettáns - kritikusok, akik a pontosságot, az elfogulatlan-ságot, a tárgyilagosságot, az alapos-ságot nem tekintik az irodalomkritika és az irodalomtörténet-írás alapvető követelményének, már több problémát okoznak.

Így kerülhettek be a köztudatba olyan állítások, amelyek az avantgárd iránt legtöbb fogékonyságot mutató olvasót is megzavarják, félrevezetik. Az egyik vaskos „avantgárd” tanulmánykötet olyan írókat tárgyal például ez alatt a címszó alatt, akiknek semmi közük az avantgárdhoz.

Sok téves adat került forgalomba a Magyar Műhelyről, annak szerkesztőiről és főbb munkatársairól is ezeknek a szerzőknek a tolla alól. Az egyébként hiteles adatairól ismert Sz. Molnár Szilvia - a Bujdosó-kismonográfia szerzője - *A Magyar Műhely-találkozók története - 1972-1999* című könyve, amelyet a Magyar Műhely Alapítvány adott ki 2019-ben, csoportunkról beszélve emigráns irodalmat emleget, holott mi, a kezdeti időktől eltekintve, nem tartottuk magunkat emigránsoknak. Kánonalakító pozícionkról értekeznek, s azt állítja: „Ma már az irodalomtörténészek egyetértéssel abban, hogy a nyugati magyar irodalom szellemi teljesítményének legjavát nem szépírók nyújtották, hanem a tanulmány- és esszéírók.” Meg is nevezi ezeket az elfogulatlan irodalomtörténészeket: Borbándi Gyulát és Görömbei Andrást.

Sz. Molnár Szilvia ezeken a rendkívül vitatható megjegyzéseken túl néhány olyan tézist is kifejti, amelyek olvastán elállt a lélegzetünk. Könyve 119. oldalán ezt olvassuk: „A rendelkezésemre álló dokumentumok és az általam készített interjúk alapján az a kép látszik körvonalazódni, hogy az UFHS-ben (nemzetközi magyar diákszövetségben) tevékenykedő fiatal, magyar, emigráns értelmiségiek kulturális törekvései, próbálkozásai mintegy előtörténetként határozzák meg a Magyar Műhely-találkozók történetét. Beszélgetéseink során a Bujdosó házaspár többször is utalt arra, hogy az UFHS-ben összekovácsolódott baráti körből ered a magyar műhely gondolata, pontosabban a Magyar Műhely gondolata. Bujdosóék ugyanis 1961 és 1963 között Nagy Pállal, Márton Lászlóval és Szakál Imrével közösen dolgoztak a diákszövetség genfi központjában, azokban az években, amikor az UFHS munkájában először fedezhetők fel nyomai a későbbi műhelyes kezdeményezéseknek.” Ez a sajátos elmélet már csak azért sem lehet igaz, mert Márton László és Nagy Pál csak látogatóban jártak néhány-szor az UFHS központjában, Genfben; soha nem dolgoztak ott. Arról nem is beszélve, hogy - mint ennek a visszaemlékezésnek az elején már írtam - a fentebb megadott dátumnál két-három évvel korábban, tehát 1958-tól már konok, sokszor megvitatott koncepcióként ott volt agyunkban a Magyar Műhely gondolata. Ezt a Petőfi Irodalmi Múzeumban található Magyar Műhely-archívum iratai is egyértelműen bizonyítják.

A 126. oldalon ezt olvassuk: „A Magyar Műhely-találkozók mintha a GMD (Genfi Magyar Diákszövetség) Alumni csoport és a MOTI (Művelődési és Oktatásügyi Tájékoztató Iroda) célkitűzéseit valósították volna meg, csak tíz-húsz év késéssel.” Tíz-húsz év késés bizony nagy idő; ennyit azért nem szoktunk késni. Ha Sz. Molnár Szilvia azt írta volna, hogy az UFHS és a Magyar Műhely csoportja egymást inspirálták, egymást segítették, abban lenne némi igazság. Ezt Sz. Molnár Szilviának is elmondtuk volna. Ő azonban a Magyar Műhely-találkozóról tudósító könyvét úgy írta meg, hogy sem Papp Tibort, sem engem, sem személyesen, sem telefonon (levélben stb.) nem keresett meg. Kizárólag a Bujdosó házaspár „szóbeli közlésére” támaszkodott.

Ami a Magyar Műhely szerkesztőit illeti: velük kapcsolatban is sok téves adat került forgalomba, ezek különösen Papp Tiborhoz kapcsolódnak. Valamelyik rajongója például azt állítja, hogy Papp a Francia Írószövetség elnöke (egy másik rajongó szerint elnökségi tagja) volt. Ez jól hangzik, csak egy hibája van: szovjet (kelet-európai) típusú, központosított francia írószövetség nincs, és soha nem is létezett.

Természetesen a francia írók is számos csoportot, írószervezetet hoztak létre. Soroljunk fel néhányat.

Az egyik legrégebb a ma is jelentős szerepet játszó Sociéte des gens de Lettres, amelyet – többek között Balzac közreműködésével – 1838-ban alapítottak. Székhelye 1928 óta a rue du Fbg-Saint-Jacques-ban lévő Hôtel de Massa.

A francia PEN Club 1921 óta működik; az idők során olyan elnökei voltak, mint Anatole France, Paul Valéry, Jules Romains, Pierre Emmanuel.

Az Association des Écrivains de langue française (ADELF) írócsoportot 1926-ban hívták életre.

Az Union des Écrivains-t 1968 májusában alapította néhány forradalmár lelkületű író és művész. Ennek emlékezetem szerint, mindketten tagjai voltunk. (Kb. 150 tagot számlált.) Archívumomban megtaláltam Jean-Luc Godard *Le gai savoir* című filmforgatókönyvét – ez az Union des Écrivains 2. kiadványa, füzete volt; a „Bulletin intérieur” két számát (’86. december és ’87. május), a *Dictionnaire-répertoire*-t, amelyet az Union 1986 májusában adott ki (nem tudom, miért, ebben Papp Tibor nem szerepel), és megtaláltam 44. számú tagsági igazolványomat.

Az Union nem végzett túlságosan aktív tevékenységet, s valamikor a nyolcvanas évek végén meg is szűnt. Néhány tagból álló „comité” szüntette meg. Ennek lett volna tagja Tibor?

1976-ban hozták létre a Syndicat des écrivains de langue française-t (SELF). 1986-ban a Centre National du Livre – a francia könyvalap – támogatásával újabb fontos írószervezet született: jelenleg a boulevard de Montmorency szélénél Maison des Écrivains-t. Ezt olyan írók irányították, mint Georges-Emmanuel Clancier vagy Bernard Pingaud. Az intézményt 1992-től 1998-ig Michel Deguy vezette.

Ez egyébként a rendszerváltást közvetlenül megelőző években, illetve a rendszerváltás után Magyarországon is (újra) így volt. Megalakult az Írók Szakszervezete (1987), a József Attila Kör Irodalmi Egyesület, a JAK (1989), a Magyar Írók Egyesülete (1991), a Független Magyar Írók Szövetsége (1991), a Szépírók Társasága (1997), a Fiatal Írók Szövetsége (1998). (*Írószervezetek a rendszerváltás után*, a Magyar Írószövetség *Intézményrendszer és finanszírozás* című konferenciája, 2005 áprilisa.)

Egy másik Papp Tiborral kapcsolatos legendát sajnos a *Magyar Irodalmi Művek 1956–2016* című MMA Lexikon (MMA Kiadó, Budapest, 2021) is átvett. Nevezetesen azt, amely szerint „a költő gondolkodása az általa alapított és sokáig főszerkesztett Magyar Műhely köré gyűlt kísérletező írócsoport esztétikai elveit alakította”. (Papp Tibor szócikk.)

Ebben a mondatban két hiba is van: a Magyar Műhelyt nem Papp Tibor alapította, a Magyar Műhelynek nem volt főszerkesztője. Az első számtól a 100. számig – a „rég” szerkesztőség szerkesztette utolsó számig – a „szerkesztőbizottság” szerkesztette. (Ezt bárki ellenőrizheti, aki megnézi az arcanum.hu Magyar Műhely honlapját.)

Kár, hogy a lexikonszócikk tehetséges és jóindulatú irodalomtörténész írója nem nézte meg a Magyar Műhely számain. Kezébe se vette a lapot? Csak a szócikk végén feltüntetett dolgozatokra támaszkodott? Nem tudom, csak sejtem, honnan származik Tibor főszerkesztői kinevezése és tanítóbácsi-szerepének hangsúlyozása.

A baj az, hogy ez a körmondat az MMA Lexikonába is bekerült, s rontja annak hitelét.

Ezt a súlyos tévedést különösen sajnáljuk, mert 1962-ben mi, egy nemzedékhez tartozó kezdő párizsi magyar írók tudatosan választottuk a „szerkeszti a szerkesztőbizottság” + a szerkesztőbizottság minden tagjának neve Magyarországon talán szokatlan megoldását. A Magyar Műhely egy fiatal *íróközösség* lapja volt; ebből a közösségből 1962 táján senki nem emelkedett ki.

(Hogy később e „kísérletező írócsoport esztétikai elveit” ki és hogyan alakította, az egy másik értekezés tárgya lehet.)

A Petőfi Irodalmi Múzeumban tanulmányozható alapító okiratokon egyébként mindenütt az én nevem és laccímem szerepel. „Directeur de la publication”: én intéztem a lap bejegyeztetését és más adminisztrációs ügyeit (pl. köteles példány). A felelős kiadó nem is nagyon lehetett volna más; nemcsak azért, mert – mint korábban megírtam – Parancs János és jómagam „találtuk ki” a folyóiratot, de azért sem, mert a leendő szűkebb szerkesztőségéből kevés embernek volt akkoriban önálló, „rendes” lakása. Mi 1962-ben az egyetemi városban, később Montrouge-ban laktunk, ahol ma is lakom. Francia feleségem volt (1958-ban nősültem), jól tudtam franciául – a franciatanári oklevelet 1961-ben szereztem meg –, s bizonyos garanciát jelentett az is, hogy francia állami ösztöndíjas egyetemi polgár voltam, mert még egy-két évig hallgattam a Sorbonne előadásait, főként Scherer professzor briliáns Mallarmé-elemzéseit.

*

A különös az a dologban, hogy a rajongók, akik lépten-nyomon kitalálnak valami fontos szerepet Papp Tibornak, éppen akkor nem hivatkoznak rá, amikor elkerülhetetlen őt megemlíteni. A (névtelen) szerző, aki a *Gyűjtők – gyűjtemények* című, kétnyelvű, szép kiállítású művészeti folyóirat 1998/2 számában – tehát jóval a rendszerváltás után – Jean-Jacques Lebel francia festő és performanszművész retrospektív kiállításáról ír, amelyet ’98 tavaszán a pesti Kortárs Művészeti Múzeum – Ludwig Múzeum termeiben rendeztek meg. Ír ugyan néhány mondatot a Lebel-elnökölte Polyphonix magyarországi rendezvényeiről, de egy szóval sem említi, hogy Papp Tibor éveken keresztül a Polyphonix egyik alelnöke volt. Magyarországon a nemzetközi Polyphonix Fesztivált először Szegeden rendezték meg (1988), majd 1994-ben és 1996-ban Pesten volt Polyphonix.

Ezek a rendezvények nem úgy jöttek létre, hogy Lebel a térképre bökött: no, akkor most elmegyünk Szegedre, no, akkor most elmegyünk Budapestre, hanem Tibor kitartó munkájának és szervezőképességének eredménye volt mindegyik fesztivál és kiállítás.

A Polyphonix-Hongrie fesztiváljain sok fiatal magyar író tanulta és a maga módján gyakorolta az avantgardizmust. De Papp Tibor a franciaországi eseményekre is hívott meg fiatal magyar írókat, alkotóművészeket.

Papp Tibornak nincs szüksége hívatlan prókátorokra, testépítőkre!

Mennyivel hitelesebb például Bohár András Papp Tiborról írt kismonográfiájának szövege. Ebből kitűnik, hogy Papp Tibor is ember (volt). S Bohár azt is megírta egyik 1999-es, az *Avantgárd '89-'99 - az értelmező-továbbgondolás horizontjairól* című tanulmányában, hogy mi a gyengéje Tibor egyik-másik szövegének: a szerző megtartja „a tradicionális, bár mindig dinamikus alakuló költői nyelvet és a sajátos asszociációs tematizációs horizontokat”. (Pl. „Hajnalpír lopakodva belép a szobába. Tavasz lesz / Mosd ki az álmaidat!”, 1701-es disztichon.)

Papp Tibor éppen eleget teljesített az avantgárd költő „feladatai” közül. Ezt én magam írtam meg a Műhely Papp Tibor-különszámában (1996. július 20.) *Szóvízió - Papp Tibor magyar nyelvű kötetéről* című 16 oldalas, 9 - általam választott - képvers-illusztrációt tartalmazó esszémben.

*

Ennek az írásnak a vége felé Michel Deguy-hez kell visszakanyarodnunk. Michel barátunk 2022. február 16-án, 92 éves korában elhunyt. A huszadik (és huszonegyedik) századi francia költészet René Char utáni nemzedékeinek - Jacques Roubaud mellett - talán legjelentősebb költője volt. Életműve gazdag, sokrétű. (Verseinek egy része magyarul is olvasható, Török Gábor fordításában.)

De nemcsak életműve, élete is érdekes volt. Évtizedeken keresztül tanított a Paris VIII egyetemen; Jacques Derrida barátja volt; 1989-től 1992-ig igazgatta a Derrida-Lyotard-Jean-Pierre Faye által 1983-ban alapított Collège International de Philosophie nevű híres szabadegyetemet (ahol 1985-86-ban magam is tartottam szemináriumot *Champs visuels - az irodalom mint audiovizuális kommunikáció* címmel). 1992-től 1998-ig vezette a párizsi Maison des Écrivains intézményét. Évtizedekig szerkesztette a legigényesebb francia költészeti folyóiratot, a Jacques Roubaud-val alapított *Po&sie*-t. 1998-ban megkapta a Grand Prix national de poésie-t, 2020-ban költészeti Goncourt-díjat kapott. Mind Deguy-vel, mind Roubaud-val rendszeresen dolgoztunk együtt. Mindkettőjüktől verseskötetet adtunk ki a d'atelier kiadó könyvsorozatában.

Deguy dolgozta ki az Atelier II programját is, 1968 elején. (A találkozó, amelyet a Genfi-tó partján épült régi francia városban, Annecyban rendeztünk volna 1968 júniusában, az 1968-as események miatt elmaradt.) Deguy *Propositions*-jaiban megjegyzi, hogy „napjainkban az elméleti munka (réflexions théoriques) az irodalmi megújulás talán legfontosabb záloga”. Többek között Lautréamont megjegyzéseire utal, melyek szerint a költészet létrehozásában mindenkinek részt kell vennie („la poésie doit être faite par tous”). Figyelembe veendő azonban az a tény is, hogy Baudelaire időközben „feltalálta” a prózaverset és így tovább.

Deguy rákérdezett, mit gondolnak minderről a résztvevők.

„Házi feladatot” is kaptunk: Deguy kérte, hogy mindenki fordítsa le anyanyelvére a mellékelt 9 soros Ovidius-verset („Iamque opus exegi quod nex Iouis ira noc ignis” stb.).

Danilo Kiš kitűnő szerb-magyar költő akkoriban Párizsban lakott. Válasza, kéziratban, megmaradt. Ezt később, rövid kommentárral, lekötöltem Deguy folyóiratában.

Az 1974-es Marly-le-Roi-i Műhely-találkozóra (illetve annak ünnepélyes megnyitására és az ünnepi ebédre) több francia íróbarátunkat is meghívtuk. Önéletrajzi könyvem 2. kötetének 262. oldalán látható fényképén Pierre Oster és felesége, Denis Roche és felesége, valamint Michel Deguy látható. Deguy mellett Bakucz József áll.

Többször ebédeltem, vacsoráztam Michel Deguy-vel, aki nagy inyenc volt. Csak a legjobb Quartier Latin-beli vendéglőket látogatta. Felváltva fizettünk; nekem persze drága multság volt ez, mégis szerettem vele vendéglőbe járni. Michel az a típusú filozófus író volt - ebben Jacques Derridához vagy Bernard Heidsieckhez hasonlított -, aki mindig közel állt hozzám.

Nem véletlen, hogy ezt a két filozófus író - Jacques Derridát és Bernard Heidsiecket - kísértem el tolmácsként-barátként Budapestre, mikor a Műhely végre elérte, hogy mindkettőjüket egy-egy hetes magyarországi bemutatkozásra hívják meg.

*

A Le Monde kulturális rovatában 2009. február 28-án megjelent egy cikk *Muti et Depardieu ensemble pour Berlioz* címmel, melynek írója (nevét elhallgatjuk) elmondja, hogy Gérard Depardieu már 2004-ben, a Théâtre du Château-ben közreműködött mint „citátor” Kodály Zoltán *Harry Janos* című művének előadásában.

Háry Jánosból tehát Harry, a pozitívnak szánt bejelentésből nevetséges baki lett. Így jár, aki nem hallgat József Attilára: „dolgozni csak pontosan, szépen, / ahogy a csillag megy az égen, / úgy érdemes.” (*Ne légy szeles...*)

(2022. április)

PETŐCZ ANDRÁS

Szkárosi Endrétől (1952–2022) búcsúunk

Kétségtelen tény, hogy az az irodalmi rendszerváltás, amely a nyolcvanas évek elején kiteljesedett, és amely búvópatakként a hetvenes években elkezdődött, a mai napig nem kapott megfelelő szintű elismerést. A nyolcvanas évek avantgárd irodalmának jelentős személyei – és hangsúlyosan kell beszélnünk a Magyar Műhely egykori szerkesztőiről is! – alig kaptak megbecsülést jelző díjakat, a mai napig nem tagjai semmiféle „akadémiának”, egzisztenciális értelemben sokuk mindennapi gondokkal küzd.

És tény az is, hogy Szkárosi Endre egyike volt azoknak, akik ennek az irodalmi szemléletváltásnak meghatározó figurái voltak. És hogy egyetlen árva állami középdíjjal távozott közülünk, amikor úgy érezte, hogy távoznia kell.

Több mint negyven éve ismertem, ezer dolgot csináltunk közösen. Közös fellépések, megjelenések, többek között a Médium-Art antológia, de előtte a Ver/s/ziók és számos egyéb közös megjelenés fémjelezte azt az utat, amit együtt jártunk be.

Most néhány személyes emléket osztok meg a sok-sok közül. Ezzel búcsúzom Szkárosi Endrétől, a költőtárostól, a szerkesztőtárostól.

*

1986 nyarán történt. Párizsban. Akkoriban minden annyira *sűrű* volt. A nyolcvanas évek mára legendás éveiben. A magyar labdarúgó-válogatott titkos esélyesként utazott ki Mexikóba, a világbajnokságra. Mezey György edző csodát tett a csapattal, sorra vertük az előkelően jegyzett országokat, a brazilokat itthon 3:0-ra, a hollandokat idegenben 2:1-re. Elképesztő sikerséria volt a magyar tizenegy mögött. Az egész ország várta a vb-t, hittünk abban, hogy visszatérhet a „régisícsőség”.

Ezekben a napokban Párizsban az avantgárd irodalom fontos eseménye zajlott, a Polyphonix Fesztivál. A rendezvény a Polyphonix művészeti csoport 10. összejövetele volt, túlnyomórészt francia művészekkel, köztük a csoport vezetőjének, Jean-Jacques Lebelnek az irányításával. A nemzetközi találkozóra kettőnket hívtak meg Magyarországról, Szkárosi Endrét és engem. A véletlennek köszönhetően éppen abban az időpontban léptem fel a párizsi American Centerben, amikor a magyar válogatott kezdte a meccsét Mexikóban az oroszok, vagyis a Szovjetunió ellen. Úgy emlékszem, Szkárosi előző nap mutatkozott be a fesztiválon, de feleségével, Görög Athénával együtt eljöttek megnézni az én felolvasásomat, pontosabban szólva performanszomat is. Így egyikünk sem láthatta, hogyan is zajlik a meccs kint, a vb-n.

„Az oroszok ellen segítsd meg a magyarokat, Uram!”, ezzel a fohással kezdtem a bemutatkozásomat egy magyarul semmit nem értő közönség előtt magyar nyelven. Az est rendben lement, késő este lett, mire véget ért, és magunkra maradtunk négyen, négy magyar a párizsi éjszakában, Szkárosi és Görög Athéna, valamint az én akkori feleségem és jómagam. Ott álltunk tanácstalanul, mobiltelefon nem volt, internet nem volt, és nem tudtuk, mennyi lett a meccs eredménye. Jól sikerült est után újabb sikerre éhesen információkat kerestünk. Találtunk egy telefonfülkét, Athéna onnan próbált valakit felhívni, eredménytelenül. Szkárosi azt mondta, menjünk be egy kávéházba, ott van tévé, érdeklődjünk ott. Franciaül akkor még egyikünk sem tudott.

Párizsban kávéházra lelteni nem nagy mesterség – Athéna tudott közülünk a legjobban angolul, ő érdeklődött a pincértől, a pincér válaszolt is, amit Athéna úgy értett, hogy 2:0 a végeredmény. Bandi viszkérdézet, magyarul: *2:0-ra győztünk?*, erre a pincér megszólalt szintén magyarul: *6:0-ra kikapunk*. A pincér magyar volt. Elsápadva néztünk egymásra, sokkszerűen ért minket a hír.

Szkárosi Endrével azon az estén kezdődött a barátságunk. Akkor jött köztünk létre valami láthatatlan kapocs, valamiféle szövetség.

Találkozni jóval korábban találkoztunk. 1979-ben, az akkori Mozgó Világ szerkesztőségében. Írógéppel készített képverseket mutattam neki – így került szóba a Magyar Műhely és az Új Symposion. És elhangzott a szó: avantgárd. És elhangzott a név: Kassák.

Ahogy elhangzott Szkárosi neve is, más helyen, más összefüggésben. Egészen pontosan 1981 nyarán, a Bécs melletti Hadersdorfban, ahol is a Magyar Műhely szokásos évi összejövetele volt. Sokan voltunk jelen, idősek és fiatalok, főleg az emigrációból, 56-osok, olyanok is, akik fegyvert fogtak a forradalom idején az oroszok ellen. De voltunk néhányan itthonról is, meg az akkori Jugoszláviából, sőt Romániából, Erdélyből. Elképesztően nyitott, jó hangulat, felüdülés a zárt hazai viszonyokhoz képest. Politikamentes az egész találkozó, irodalomról, művészetről értekezünk. Többek között előadásokat hallhatunk a modern, megújuló magyar költészetéről. Arról, hogy mi is a vers. Hogy a vers lehet *hang* is, vagy *látvány* is.

Ekkor jött elő Szkárosi neve. Ladik Katalin mondta ki. Ladik akkorra már ismert, fonikus verseket előadó költőként említette meg, hogy van a Mozgó szerkesztőségében egy fiatalember, Szkárosi Endre, aki olyan típusú verseket ír, amelyek kapcsolódnak az avantgárdhoz, és így a Magyar Műhely szerkesztőinek, Nagy Pálnak, Papp Tibornak, Bujdosó Alpárnak az elképzeléseihez. Mi, akik ott voltunk ezen az összejövetelen, fiatalok (Sziveri, Szócs, Fenyvesi Ottó, Zalán és jómagam), mind ilyesmiben gondolkodtunk. Valamilyen módon megújítani a költészetet. Másképpen csinálni mindent. Mert a korábbi, a pártállami poros, unalmas volt a számunkra. A Kádár-rendszer zárt közegéből akartunk kiszabadulni. És ilyen módon csapattá szerveződünk. Nem mondtuk ki, hogy csapat vagyunk, de valahogy ezt éreztük. És Szkárosi is csapattag lett. Bár nem volt ott, de a neve elhangzott, ezért. És még sokuké. Szombathy Bálint például.

És elkezdődtek a nyolcvanas évek. A megújuló avantgárd nagyon erős évtizede. Szkárosi első kötete – *Ismeretlen monológok* – 1981-ben jelenik meg. Benne a *Fogda-dal*. Meg a *Militarista dal*. És ugyanezek a versek ott vannak az 1982-ben megjelenő *Ver(s)ziók* antológiában is. És abban az antológiában mindannyian jelen vagyunk. Botrányos is lett az antológia megjelenése. Pillanatok alatt tűnt el a boltokból. Azóta sem tudni, valóban megvették tízezer példányban, vagy a terjesztő visszavonta magát a könyvet, politikai nyomásra.

A nyolcvanas évek elejétől minden felpörög. Újabb és újabb publikációk, fesztiválok, fellépések bel-
földön is, külföldön is. Szkárosi megalapítja az Új Hölgyfutár című lapot, ennek keretében a nyolcvanas
évek közepétől rendszeresen lépünk fel úgynevezett „élő folyóirat esteken” mindenfelé, többnyire Buda-
pesten, de nem csak ott. Meghívások a legkülönbözőbb városokból, művelődési házakból rendszeresen
érkeznek. Ezek az esteken ott vagyok én is, ott van Szilágyi Ákos, Garaczi, feltűnik Bernáth(y) Sándor,
olykor Tábor Ádám. Sokan. Egész a rendszerváltásig folyamatos az Új Hölgyfutár jelenléte.

Mindemellett erős és folyamatos a Magyar Műhely jelenléte is a megújuló irodalomban, művészetekben.
1985-ben a kalocsai Magyar Műhely Találkozón mindketten ott vagyunk, mint avantgárd performansz-
művészek, akusztikus költők. Ő elsősorban a színpadi jelenléttel, a hangerők, a hangmagasságok változ-
tatásával, koncentrátságával tűnik ki, én az akkoriban írt repetitív verseimmel. Az ismétlés, a variáció
mindkettőnk esetében hangsúlyos szerepet kap. Ezeknek az experimentális törekvéseknek lesz lenyomata
az Új Hölgyfutár mellett az általam még 1984-ben megalapított Médium-Art kiadványsorozat. És a rend-
szerváltás pillanatában, 1990-ben a szerkesztésében megjelenő Médium-Art antológia, amelyikben
Szkárosi is helyet kap. A Ver(s)ziók után majdnem tíz évvel ez az az antológia, amelyik a hazai experi-
mentális költészetet bemutatja.

Sokat utazunk külföldre is. Ahogy arról már szó volt, 1986-ban Párizsban léptünk fel a Polyphonix
szervezésében, de volt - többek között - egy nagyszabású fellépés Marseille-ben is, az ottani Nemzetközi
Költészeti Központban (Centre International de Poésie Marseille), 1994-ben. Kassák-kiállítás szerveződött,
ahol meghívott előadóként Ladik, Szkárosi, Papp Tibor és jómagam is megjelentünk.

Szkárosi tudta, hogy a ritmus és a minimalista, repetitív szöveg különböző hangsúlyokkal való elő-
adása új és új értelmezési lehetőségeket rejt magában. A zeneiség, a hangok megformálása, újraértelme-
zése új perspektívát nyit. Ennek megértése, az ez iránti érzékenység alakította életművét különlegessé.

A nyolcvanas évek az avantgárd irodalom évtizede volt. Az irodalmi élet struktúrájának átalakulása,
a költészetről, a versről alkotott fogalmunk, szemléletünk megváltozása mind-mind a sokféle avantgárd
törekvéshez kapcsolható, a Magyar Műhelyhez, az évtized elején megjelenő Ver(s)ziók, illetve az évtized
végi Médium-Art antológiákhoz. Sokféle tényező, az irodalmi intézményrendszerbe való külső beavatko-
zás is szerepet játszott abban, hogy számos akkor kibontakozó életmű idővel kevesebb figyelmet kapott,
háttérbe szorult. Szkárosi elképzeléseit is kisebb figyelem követte idővel, mint amit megérdemelt volna.

A rendszerváltás után a személyes kapcsolat megmaradt, de szakmailag külön utakra tértünk. Mégis,
ha az új avantgárd törekvésekről vagy Kassákról és a történeti avantgádról esett szó, mindig közös
nevezőre jutottunk.

Kölcsönösen hatottunk egymásra, és ezt a kölcsönhatást egyikünk sem tagadta soha. Több mint
40 éves munkakapcsolat és barátság szakadt meg túlzottan is váratlanul.

*

Szkárosi Endre több elismerést is kaphatott volna. Ahogy több elismerést kellene kapnia mindazoknak,
akik részesei voltak az avantgárd irodalmi rendszerváltásnak valamikor, jóval a politikai rendszer-
váltás előtt.

SZKÁROSI ENDRE

A másik egy

Épüléstörténeti emlékirat című kéziratának egy részlete

Bontakozott közben a Spiritus Noisterral folytatott munka is. Első koncertünket még a Lágymányosi
Közösségi Házban adtuk a Bp. Szabó György által szervezett Zörejszínházban, majd a felújított Múcsar-
nok által rendezett nyitófesztiválon léptünk fel, s a koncertet jó minőségben fel is vettük, pontosan abból
a célból, hogy valahogyan kiadjuk. Az első eseményeken Sörös Zsolt és Kovács Zsolt mellett Ladik Kati,
Claudia Raths és Bese Csaba szerepelt, de Claudia - bár tehetséges zenész és jó színpadi jelenség volt -
nemsokára kilépett a formációból. Én viszont a sokszereplős együttműködés minőségi többletének vonzá-
sában nem mondtam le a további bővítésről, így került az együttesbe Dóra Attila, Márkos Albert, Szántó
Éva, sőt Ladik Kati és Éva mellett egy harmadik női hangot is sikerült beépíteni, egy ideig Szvorák Kati,
néha Gryllus Dorka révén. Szvorák Katit egyébként úgy ismertem meg, hogy Andyék irányítottak hozzá,
amikor Sebestyén Márta helyére női énekest kerestek, és valaki Szvorákot ajánlotta nekik. Közben a Közös-
ségi Ház stúdiójában Horváth János hangmérnökkel megcsináltuk a múcsarnokbeli koncert - elsősor-
ban Ladik és Kovács néhány rájátszásával - kibővített változatát, és Hajnóczy Csaba, illetve a Bahia révén
kazettán megjelentettük *Nemzeti zajzárványok* címmel.

Mivel az életem közben éppen totálisan felborult, az elkeseredés energiái a pokolérzet új ihletét is adták.
Az Almássy téri Szabadidőközpontban két alkalommal is részt vettünk a Bahia által szervezett egy-egy
fesztiválon. *Agyzajmelodráma*, illetve *Kénkőkút-szonáta* címmel hoztunk össze egy-egy koncertperfor-
manszt. Általában nem tudtunk előre próbálni, hanem összeültünk egy, legfeljebb két alkalommal, hogy
a koncepciót megbeszéljük, a szerkezetet és annak egyes részeit gondolatban kidolgozzuk, és papírra
vessük mintegy számárvezetőként. A többi a beállítás idejére maradt, illetve a közreműködő zenészek inven-
ciójára és kommunikációjára volt bízva. Ekkor támadt egy gondolatom: az előadás végén széttaposom
az időt. Bementem a Lehel téren évtizedek óta dolgozó Borkuti óráshoz, és megkérdeztem, nincs-e egy
használaton kívüli, elhagyott faliórája. Ha kell, szívesen fizetek is érte. „Szét akarom taposni az időt”,
mondtam. Rám nézett, intelligens ember, nem kérdezett. „Nézze csak”, kapott le a falról egy szerkezetet.
„Ezért már fél éve nem jönnek el, szerintem nem kell már senkinek.” Azzal ideadta.

A Konnektor-hagyományból eredően összetett színpadképet építettem, ha nem is olyan csodálatosat,
amilyenre a Múcsarnokban módom volt. A tér fölé felfüggesztettem az órát, számlappal a közönség felé.

A színpadon három nő énekelt, játszott hat zenész, Szántó Éva egy fa dobozhangszerrel játszott, meditatív részek váltakoztak örültnek szánt hangzavarral. Miután minden hang elhallgatott, letéptem az órát a zsinórról, és lassított, erőteljes mozdulatokkal, recsegve széttapostam.

A másik alkalommal sötétben kezdtünk, Dóra Attila körlégzéssel, nagyon lassan, de folyamatosan egy didgeridoo mély hangját fújta. Egyre több felhang került bele, nagyon finoman bekúszott a fény, és lassan, apránként, hosszú percek során belépett a többi zenész is. Innentől aztán emelkedő dinamikával jött felfelé a zene. Közben erős hangú gesztusok a női karban meg nálam is. A végén, megbeszélés szerint, a zene lassan kifutott alólam, a fények minimálisra csökkentek, csak rajtam maradt egy reflektor. És akkor adtam elő („írtam meg”) először azt a performanszkölteményt, amelynek a szövegtartalma csak ennyi: „ölj meg még”. De ez nem érthető egészen, mind a hangot és az artikulációt, mind az egy helyben álló test lassú mozdítását a nullajelből indítom. Kezd mozogni a száj, apró hangok, bontakozó ritmusban, a kéz, a láb mintha már nem állna egy helyben. Formálódik a tempó, az artikulációban megjelenik az emberi hang, szavak formálódnak, moccan a test. A kar elkezd lengeni, a láb helyben járni. A mozgás és a hang erősödik, az artikuláció tisztul, kezdenek észlelhetővé válni a szavak. A láb menetel, a kar lendül vele, a hang dörög, majd ordít, a test trappol, a lépések döngnek, menetelő katona indulót énekel: ÖLJ MEG MÉG.

Az emberi fizikum végső határáig erősödik minden, a hang, a testmozgás, és amikor már nincs hová fokozni, hirtelen abbamarad, és mozdulatlanságba dermed. Ezt az alapeszmét aztán a legkülönbözőbb változatokban dolgoztam ki a mindenkor adott lehetőségek szerint.

Abban az évben a kőbányai Hungexpo területén rendezett Art Expón is felléptünk. Úgy jött össze, hogy viszonylag kevesen értek rá napközben, amikor a koncert volt, de nem is volt ez baj, mert éppen egy jó kamarakoncertre volt alkalmas a lehetőség, egy használaton kívüli raktárépületben. Mivel három lány is jött, Dorka, Kati, Éva, viszont a zenészek közül csak Kovács Zsoltra számíthattam, a zenei performansznak a *Spiritus Nóstény* címet adtam. Nagyon jó volt a hangosítás, és az épület egy olyan auratikus visszhangot is adott, ami ezúttal jótékony hatással volt a hangzás egészére és az előadásra is. Zsolt gitárja csendben sírt, a női hangok csodálatosan keveregtek a hús, levegős térben. Már közben éreztem, hogy ilyen tökéletes koncertünk még nem volt, és valószínűleg nem is lesz. Tizenöt perces, szférikus meditáció lett a dologból, vagy tíz ember előtt. Közülük az egyik, Szécsi András vagy húsz évvel később kérdezte, nem maradt-e valami felvétel arról az emlékezetes, egyedülálló koncertről ott Kőbányán. Nem, feleltem, az ilyen dolgokról sohasem marad felvétel.

Taliándörögdön is felléptünk a Márta István-féle kapolcsi fesztiválsorozatban, ezt az előadást most erősen performatívra vettük. Már általában Morcz Csaba hangmérnökkel és az ő cuccával dolgoztunk, ha egy mód volt rá. Ezúttal sajátos többletet adott az a dombos-várromos tájképi tér, amelyben a színpad eleve benne volt. Szántó Évával ketten a szokásosnál is gesztuálisabban dolgoztunk. Éva lavórban mosta a lábát, én láncokkal és kolomppal babráltam. Már több száz ember látott bennünket.

Szvorák Kati idővel elbúcsúzott. Tapasztaltam ezt már többször a baráti együttműködések során. Nyitott karakterű művészek beszállnak, mert látják a fantáziát, a szabadságot, az ismeretlen vonzását a munkában. Aztán jönnek a koncertek, a fellépések, nem gyakran, de rendszeresen, a helyszínen érzik az ügy komolyságát – de a közönség és a meghívások nem szaporodnak, a zenekar híre nem kap szárnyra, sajtóhírek nincsenek, kiürül a motiváció. Nem érnek rá ennyit ebben az életben, kivárni, amíg ebből a dologból lesz valami, esetleg a jövő évszázadban.

Ugyanakkor Kovács Zsolt egyre többet problémázott Dóra Attilával, mondta is, hogy „nem szeretem az Attilát”. Én ezeket a dolgokat sohasem értettem, komoly személyi és karakterellentéteket éltem végig például a Konnektor évei alatt, jó eredménnyel mindig túléltük őket. Ezek az érzelmi dolgok sohasem érdekelték igazán. Végül is a színpadon nem szeretni kell egymást, hanem együtt játszani. Utána nem kell együtt menni sehova. Zsolttal akkor nagyon jóban voltam, mélyen érző barátira találtam benne, aki ráadásul valami különleges, félig-meddig apai rokonszenvvel viseltetett Agapé iránt; sokat beszélünk a lányom sorsáról, helyzetéről. A számítógépes munkákban is segített Zsolt, ő ebben gyakorlott volt, én meg teljesen kezdő. Ugyanakkor folyamatosan küzdött az összezuhanással, és egyénileg képtelennek bizonyult a munkára. Én akkor a poklok mélyén voltam, és sokat segített nekem a barátsága, a figyelme, az, hogy mindent világosan ért.

Egy nap éppen beszélgettünk, amikor nagyon komolyan azt mondta, hogy ő nem tudja ezt így tovább csinálni, és valószínűleg Sörös sem. Neki nem tetszik ez a népes együttműködés, ő mást szeretne csinálni, őket más érdekli. Valóban, akkor kezdtek el nagyon komolyan duóban, olykor valakivel kiegészülve trióban játszani S.K.Ψ. néven, az úgynevezett szabad improvizációs zene noise-változatainak vonzaskörében

és kapcsolatrendszerében. Nem tartotta korszerűnek a mi gesamtkunstos fellépéseinket. Szerinte négyesben kellene dolgoznunk a továbbiakban, ők ketten, Ladik Kati és én. Megijedtem – mit csinállok a két Zsolt nélkül? Nem szerettem soha, ha választás elé állítanak, és ez most az volt. Ha stabilabb a lelkem, biztosan találok rá megoldást, végső fokon elutasítom a felvetést. Így viszont haboztam. Alapjában véve két dolog gondolkodtatott el. Képes vagyok-e összetartani a zenekart nélkülük? Másrészt akkor még azt hittem, ők tudnak valami olyat, amit én nem. Jobban kapcsolatban vannak a kortárs áramlatokkal, jobban rajta tartják a kezüket a zenei korszak ütőerén, talán kicsit a jövőbe látnak – biztosan korszerűbbek, mint én. Sőrés persze nem volt ott, és ő nem is mondott soha semmit. De annyira együtt lélegezték akkoriban, hogy biztosra vettem az együttmozdulásukat. Végül nagyon nem jó szívvel, de – mint akkori magánéletemben is – beletörődtem a megváltoztathatatlan tünőbe. Feladtam a klasszikus Spiritus Noistert.

Valóban négyesben kezdtünk el dolgozni, és Kovács ötlete nyomán elővettük Kurt Schwitters legendás dadaista-konstruktivista költeményét, az Ursonatét, és vokálisan megduplázva a nyelvi szólamot, vagyis női és férfihangra bontva annak megszólaltatását, zenei környezetbe helyeztük, ami szokatlan eljárás volt. Addig mindenki, Jaap Blonktól Giuliano Zosin és Eberhard Blumon át az izraeli Anat Pikig, monológként adta elő az emblemikus Schwitters-művet. (Kovács elképzelésének alapját a Satie-féle „bútorzati zene” koncepciója képezte.) Természetesen folyamatos munkáról, egyfajta work in progressről volt szó, amelyen koncertről koncertre dolgoztunk. Ezt a projektet először az akkor népszerű *Süss fel Nap*-ban mutattuk be 1998 májusában, majd még ugyanabban az évben a szentendrei Dalmát Pincében és a Szerdahelyi Zoltán vezette szegedi Ifjúsági Házban. A visszajelzések általában igen jók voltak, és érdekes módon – módjával ugyan – hívták a produkciót különböző helyekre. Így jutottunk el vele például Bukarestbe 2000-ben, ahol is a Magyar Intézetben körülbelül nyolc ember előtt játszottuk el, Sárkány mestert is beleértve a számba. Arra viszont jó volt ez az út, hogy a mikrobuszban oda- és visszafelé órákon át beszélgethettünk, és végre nyugodtan és bővebb körben, alaposan kicserélhettük a gondolatainkat. Útközben pedig valahol az Olt mentén megálltunk, és a gyönyörű esti tájban egy igazi jó csorbát ettünk, utána finom kolbászt.

KELEMEN ERZSÉBET vizuális költeménye

SZOMBATHY BÁLINT fotói

Magyar Műhely Találkozó, Szombathely, 1991

f. Tóth Árpád a Magyar Műhely kiállításán,
Szombathelyi Képtár

Tóth Gábor előadása

Bujdosó Alpár a kiállítás
rendezése közben

Becsky István és Papp Tibor

Molnár Katalin felolvasása

Kukorelly Endre

Papp Tibor, Ladik Katalin,
Nagy Pál és Bujdosó Alpár

KEMENES GÉFIN LÁSZLÓ

Dögvilág*

Télvíz idején voltnevolt szerelmesem ezüstróka prémet
ölt magára, abban az erdőre is kimerészkedik.
Hajnal előtt mindenképpen otthon kell lennem:
jól tudja ezt a rókaelkű s még kacarászik is hozzá.
Hogy cidriznek a felhők! Nekem meg zutty!
Hiába nem fogna a lavina se rajtam, fölībém
omlik egy jókora adag jégtörmelék.

Télvíz idején voltnevolt szerelmesem fa leszen ha
a rengetegben is és meghívja a hullafáradt
kányákat teázni legszebb ágazatára. Tudja jól,
hogy alkonytájt a szél felkapja dermedt, dérepte
estélyi ruháját, engem meg szépen hazakerget.

Télvíz idején voltnevolt szerelmesem hal leszen
a halak között és hallgat, mint a csuka.
Sellőként otthon érzi magát, uszonyaival
önfeledten csapkod a recsegő habokban,
én állok a parton, szemlélem a látványt,
amíg a jégtáblák el nem úznak,
ő fel-felbukkan, nagy csobbanással alámerül.

S engem megint eltalál a vadászó vércse
visítása, merev szárnyait fölībém

kiterjeszti, bukdácsolok a puszta mezőn, ő közben
megkopasztja a tyúkokat és hozzám vág
egy fehér kulcsontot. Amit én nyakamba
akasztok, s átázolok a bűzös tollakon.

Hűtlen az én voltnevolt szerelmesem,
tudom, hogy olykor túsarkú cipőben belibeg
a városba, a bárókban összecsókolja
szívókán át a mocskos poharakat,
és mindenkire van egy jó szava.
Csak én ezekből a szavakból semmit sem értek.

Dögvilág az, amit megláttam,
dögszív az, amit megettem.

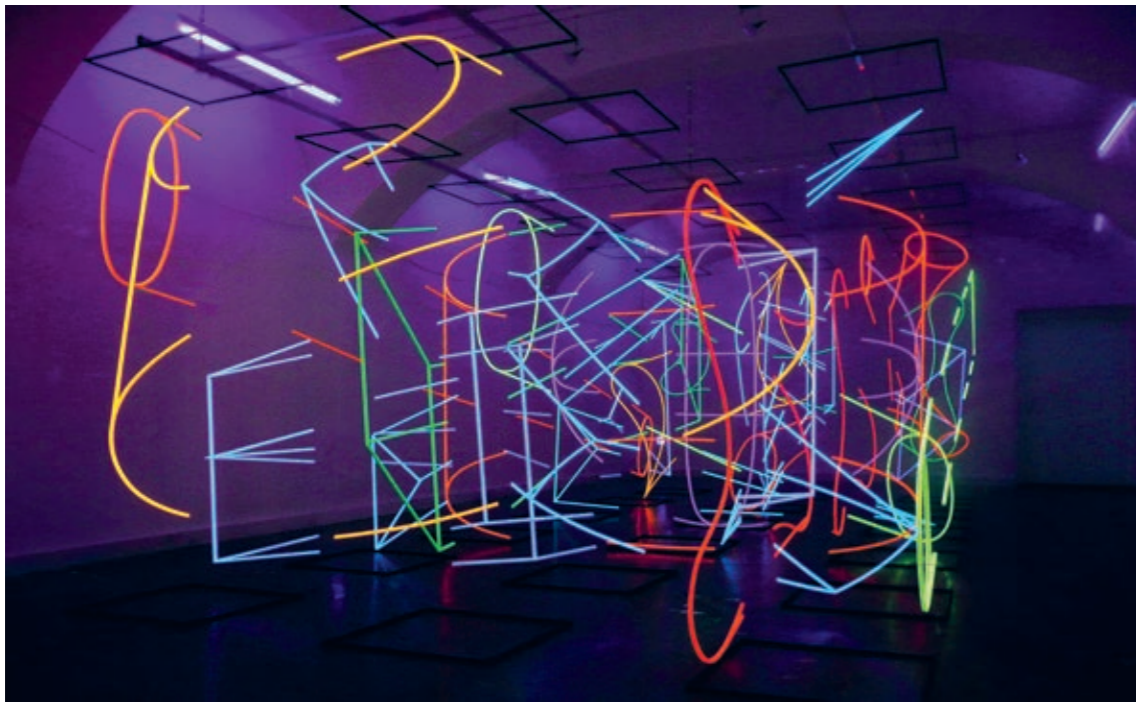
2021. október 4-8.

* A *Dögvilág* Ingeborg Bachmann *Nebelland* című költeményének élethű travesztája.

MENGYÁN ANDRÁS

Polifónikus vizuális terek

2000-es évek

LIPCSEY EMŐKE vizuális költeménye

Virtuális Haza, digitális technika, 2019

LADIK KATALIN képverse

Trianon nemzetközileg is elhallgatva

AACYAAAAADAAAAAAAAAAGAAAAIAAAAAQAAAAAAAAAmAAAAAwAAAA
 AAAAAIAAAACAAAAIAAAAA
 AJgAAAAAMAAAAAACAAGAAAAHAAAAAAACYAAAAADAAAAA
 AAAgAAAAIAAAABwAAAAA
 mAAAAAwAAAAAIAAAACAAAAEAAAAAAAJgAAAAAMAAAAA
 AAAAAgAAAAIgAAAAACY
 AAAAAADAAAAAAGAAAAIAAAABwAAAAAAMAAAAAwAAAAA
 IAAAAcAAAAAAAJgA
 AAAAMAAAAAACAAGAAAAcAAAAAACYAAAAADAAAAA
 gAAAAIAAAABwAAAAAAMAAA
 AAwAAAAAIAAAACAAAAAIAAAAJgAAAAAMAAAAAACA
 AAAGAAAABAAAAAAACYAAAA
 ADAAAAAAGAAAAIAAAAAQAAAAAAAmAAAAAwAAAAAIAAA
 AAAAAcAAAAAAAJgAAAA
 MAAAAAACAAGAAAABAAAAAAACYAAAAADAAAAAAGAAA
 AIAAAABwAAAAAAMAAAAAw
 AAAAAIAAAACAAAAcAAAAAAAJgAAAAAMAAAAAACA
 AAAHAAAAAACYAAAAADAA
 AAAAAAGAAAAIAAAABwAAAAAAMAAAAAwAAAAAIAAAACA
 AAAAAAAAJgAAAAAMAAA
 AAAAAcAAAAAGAAAAHAAAAAACYAAAAADAAAAAAGAAAAIAAA
 ABwAAAAAAMAAAAAwAAAA
 AAAAAIAAAcAAAAcAAAAAAAJgAAAAAMAAAAAACAAGAAAA
 AAAAAAACYAAAAADAAAAA
 AAAgAAAAIAAAABwAAAAAAMAAAAAwAAAAAIAAAcAAAAc
 AAAAAAJgAAAAAMAAAAA
 AACAAAAgAAAAHAAAAAACYAAAAADAAAAAAGAAAAIAAAcIA
 AAAAAAMAAAAAwAAAAA
 AIAAAcAAAAcAAAAAAAJgAAAAAMAAAAAACAAGAAAAcAAA
 AAAGACYAAAAADAAAAA
 gAAAAIAAAABwAAAAAAMAAAAAwAAAAAIAAAcAAAAAGAAAA
 AAAAJgAAAAAMAAAAAACA
 AAAgAAAAHAAAAAACYAAAAADAAAAAAGAAAAIAAAAgAAAAI
 AAmAAAAAwAAAAAIAA
 AACAAAAcAAAAAAAJgAAAAAMAAAAAACAAGAAAAcAAAAAG
 ACYAAAAADAAAAAAGAAA
 AIAAAAAyAAAAAAMAAAAAwAAAAAIAAAcAAAAcAAAAA
 JgAAAAAMAAAAAACA
 gAAAAHAAAAAACYAAAAADAAAAAAGAAAAIAAAABwAAAAAAM
 AAAAAwAAAAAIAAAcA
 AAAAcAAAAAAAJgAAAAAMAAAAAACAAGAAAAHAAAAAACYA
 AAAADAAAAAAGAAAAIAA
 AAyAAAAAAMAAAAAwAAAAAIAAAcAAAAAIAAAAJgAA
 AAAMAAAAAACAAGAAA
 AHAAAAAACYAAAAADAAAAAAGAAAAIAAAABwAAAAAAMAAA
 AAwAAAAAIAAAcAAAA
 AAAAAAJgAAAAAMAAAAAACAAGAAAAHAAAAAACYAAAA
 ADAAAAAAGAAAAIAAAAA

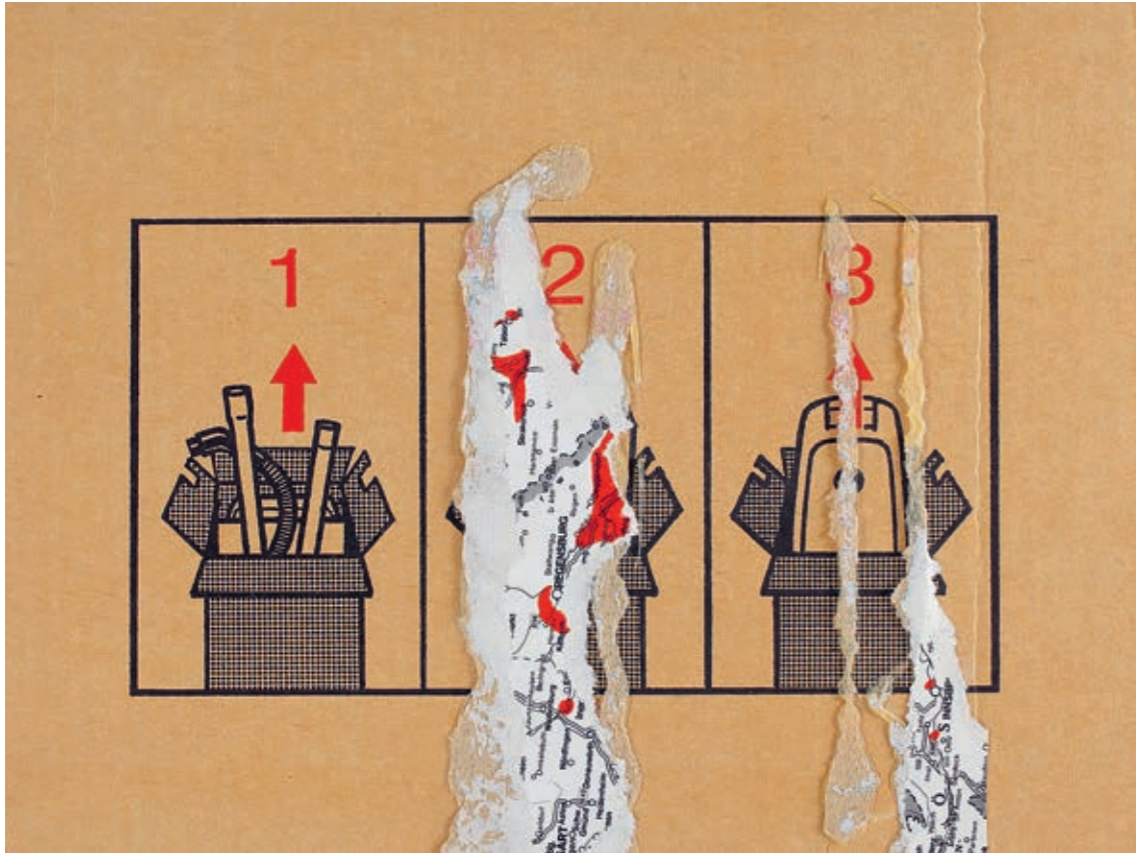
SZÉKELY ÁKOS munkái

Leopold Bloom Galéria, vegyes technika, 2012

Fotóreprodukció: Rosta József

Használati utasítás, vegyes technika, 2009

Patent, vegyes technika, 2010

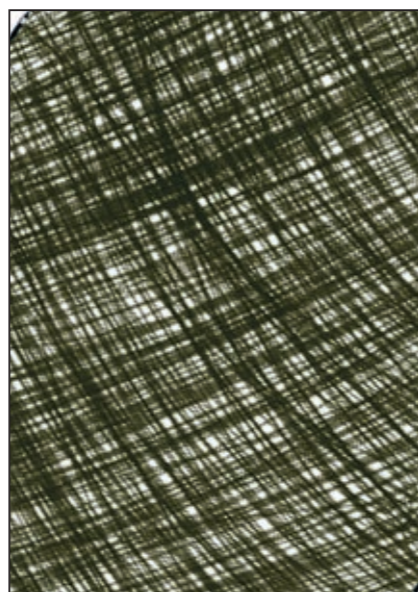
Textúrák 1, vegyes technika, 2010

Textúrák 2, vegyes technika, 2010

ABAJKOVICS PÉTER munkája

Területfogal 1-4, vegyes technika, 1989

PETŐCZ ANDRÁS munkái

Hatsoros ismeretlen nyelven megírt költemény

Pornográf költemény 1.

Vonal szonett

Ismeretlen nyelven írt szonett

S
ÍK
JAIMRA
ESTEM
MINT
EGY
KÁRTYAVÁR

v V v
é é é
g G g
t t t

V É G T a G J A I M

g g g
j j j
a A a
i i i
m M m

●
TÉR

TÉR és IDŐ

IDŐ
●

GÖMBKERESZTJÉN

Szemem tengelyében

Csönd és köd és hideg sötétség
Utánam is csak ennyi marad!?
Kilobbant iszonyú lángolásom?
Csönd és köd és hideg sötétség
Utánad is csak ennyi marad

h

N a P

t

Hét éjjel

SIRATOM

ENKIDUT

T

Vég a g

Á

N N

C C o m **Extázisában**

O m m a l szellemi erőszakot követek el
Agyam elülső lebenyének gátlásos horizontján

Így

hihetőn

MÁRTÍR

LETTEM

és a

HŐS

MÁRTÍR VAGYOK

és a HŐS

Büszkén illeg agykoponyám elhagyatott kopasz tonzúrája felett a vezér ismert neve

●
Γ Ι Λ Γ Α
Μ Ε Σ
Κ Ι Ρ Ξ Λ Ψ
●

Ezzel
HULLOTT
porba
minden álmom és vágyam
veszette menekültem magam elől
cafatokra tépett Egészem zihálva követett
végtagjaim egymást keresték
kezem a harag markolatát szorította elillanó erejével
lábujjaim fejemen lépdeltek
s meszkalin verset himbált cimpám a fülemben

AZNAP ELSZÁNTAN HADAKOZTAM ÚJJÁSZÜLETÉSEM PILLANATÁÉRT
Valóságomért Hét Bölcsességemért Egész-Ségemért

A VÁGYÁLOMPILLANATA ÓHAJOK KÖNTÖSÉBEN ÉRKEZETT

?

én - te
ÉN - TE
ÉN - TE
ÉN - Te

Ő - Az > Én — Te > MI - Az

ÉN - Te
ÉN - TE
ÉN - TE
én - te

?

BÍRÓ JÓZSEF versei

IDŐTLEN

ez itt a hó
az ott a templom
ez itt a tó
az ott a templom

ez itt a lék
az ott a templom
ez itt a vér
az ott a templom

ez itt a bor
az ott a templom
ez itt a tor
az ott a templom

az ott a harangláb
ez itt a halál
az ott a harangláb
ez itt a halál

Ilyen egyszerű
szándékoltan *félrevető* röpké

attól leszel – (lehetsz) *áldozattá*
: ... -,ha
belátod
és
elfogadod
...

attól leszel – (lehetsz) *áldozattá*
: ... -,ha
tudásod
és
szorgalmad
...

attól leszel – (lehetsz) *áldozattá*
: ... -,ha
őszinte szívvel
és
szempontjaid
...

Készséges Válasz
„egyszerű, mint a faék”

és 1970-et írtunk
:
és mindössze
és tizenkilenc
és éves
és voltam
:
és amikor
és elhunyt
:
JANIS JOPLIN
és
JIMI HENDRIX

és then
:
és came
:
és the
:
és CELTS

NOS

... / igen / megbocsátottam – megbocsátok / viszont / nem felejtettem – nem felejtem /
(bármennyire szeretném / nem megy) / nevük / bebetonozva / az / emlékezetembe /
... / minden tőlük – telhetőt megtettek / és / ha éppenséggel úgy hozza vélt – helyzetük
/ meglépnek manapság is / ezt – azt / remélve / ellehetetleníthetnek / ... / anno / ... /
kis – híján sikerült eme *furfangos* – tervük / vannak akik már *eltávoztak* / ámde / néhányan
/ a *díszpintyek* / még köztünk téblábolnak / ezúton köszönöm lankadatlan szorgalmukat /
hív' maga – bizásukat / némelyüket itt és most megörökítem a jövőnek : **eM / Dé / eR**
/ no és persze voltak még számosan / ... / *mondanom* – írnom sem kellene / természetesen /
mindenkor akadnak újdondász – jelentkezők / nem csekély becsvággyal megvert / álcás /
stupid senkiháziak / ... / kivétel – nélkül / gátlástalan / ... / tetőtől – talpig – szervilis /
svindler / ócskábbnál – ócskább – dilettáns – sok / kerüljenek színre : hárman : **esz / en**
/ **ká** / hovatovább / tudvalévő / ... / a *készlet kifogyhatatlan* / így – volt – van – lesz

2021

általában nem / ... / némely dolgokban azonban / – mondható – / szerencsés voltam
/ **1964** és **1972** között már megfordultam külföldön / ... / az afrikai kontinensen is /
... / ahol hosszabb ideig éltem / ... / tehát / ... / nem gazdag turistaként múltattam
az időt / ... / ezt követően / ... / ezért – azért / 15 évig nem kaphattam útlevelet /
... / **1987-től** viszont / meghívott – becsült – művészként / bejártam / a fél – glóbuszt
/ ... / huszonöt eseménydús esztendő adattak / ... / így / ... / nyilván pontosan
tudom / ... / miről mit gondoljak / ... / mostanság / mint megelőzőleg / szintúgy
/ rendszeresen kapom a kedves invitálásokat / ... / különböző nemzetközi művészeti
fesztiválokra / ámde / már 9 éve lemondok a fellépéseimet : *sic transit gloria mundi*

TÖMÖR (20)21

12 ... (azaz) tizenkét – sorban

ami azt illeti ... regényt is írhatnék ... az utóbbi ... **21** évről ... ámde ... nem teszem ... utoljára ... pontosan **huszonegy** – évesen gondoltam ... regényt kellene ... írnom ... aztán ... gyorsan ráeszméltem ... *nem nekem áll a zászló* ... nem nekem való ... nem ... szóval ... megmaradtam a költészet – képzőművészet – performance hármasságánál ... (habár ... mini – prózákat ... esszéket ... cikkeket ... röpké jegyzeteket is *elkövettem*)

... a 2000-től számított **21** esztendő ... mondható – ... – mondhatom ... sikeres **21** ... huszonvalahány kötet ... (köztük *idegenben* megjelentek sora) + **3** hazai – szakmai – díj ... [kétezer előtt csupán külföldi elismeréseket tudhattam a magaménak] ... jólestek ... minden egyéb – : „ **magántörténel(m)em** ... **tanúskodás(om)** ... **vallomás(om)** ” : – ... meglelhető a verseimben ... továbbá ... az *egyéb* írásaimban ... képmunkáimban ...

még annyit – : túlon túl sok körülöttem a halál ... no és *valakik* megörjítették az emberiséget I re *élhetetlenebb* világban vergődünk ... nagyon – nagyon ... félttem a kis – Unokámat (!)

ARANYI LÁSZLÓ versei

Nemzethalál-canto

Ezra Pound szellemének

Lapáton a füstös-nyálkás, faramuci képződmény.
Úgy tudtuk, ez a magyar föld...
Az itt lakók pánikszerű menekülésére nem leljük a magyarázatot.
Ha minden érték perifériára szorul,
s a bóvli lesz a követendő minta,

a Kaszást csalogatjuk: „Gyere elő, holdfazékképű sógor!”
De a többi fertály sem különb,
mindenütt fals csavarintások
fojtogatják a civilizációt...

詩三百，一言以蔽之，曰：【思無邪】。

A Dalok Könyvéből ez a sor a legfontosabb.
„Gondolataidból hiányozzék a hitványság...”

„S a hitványnak születő?”
Bosszúsan legyint a Mester: „Lyuk a zsák fenekén”...
A has nem helyettesítheti a hátat,
az érkező a távozót,
(Jezabel gömbölyű kavics, a flakonból kipréselődő tejszínhab
jelentőségteljes ábrákká rendeződik izmos, alabástromcombjain),
s a kőtáblákra vésett ukázok sem pótolják lelkünk
természetes rendjét.

Évezrednyi masszív agónia... Mi tartotta fenn
ennyi ideig a Teremtő elátkozott nációját?
Talán az igénytelenség

állandósult telítettségérzetéből fakadó
állandósult hányinger?

Tacitus tógája pislog a szárítókötélen

A kettévágott, húsevő

faszi szólt *(jine ira et studio):*

„Menjen odébb, elvtárs! Mert borzasztóan büdös...”

Mákméz-íz, s a friss, sós vére.

(Később rothadó, dögletes ízű és szagú...)

A sírbolt púpos márványhátán

ült; vajszín, nyálkás selyem a ruhája, borzong, irtózik a fénytől...

*„Az utolsó Krokodil-dinasztia végóráit éltük,
amikor eltűntél. Eddig kerestelek...”*

Szoríts magadhoz újból!”

(Te jó ég, ha véletlenül jár erre valaki,

rögtön rendőrt hív, hogy ezek a temető közepén,

az egyik síron basznak...) A tömör jég-görcs fal reped,

sír... Mandragóratestű a szikrázó csákány...

Fertőző succubus nővérünk, Hold-húsú,

Hold-vérű, menekíts gőzölgő

barlangodba! A forró, habos enyészet válik bűvőhellyé

üldözőink elöl.

Á, csak a masszív mélyből jött

kísértet volt... Sheridan Le Fanu „*Carmillája*”, áttetsző,

törékeny szitakötőszárnyként.

Hús-vér mivoltát

mímelő okkult attrakció...

(„Lótüdő az agyad, Aranyi!

Hogy lehetett volna kísértő árnyék?

A kezekben szorongatod a bugyiját...”)

A Körön kívül állót elnyeli a tébolyda

Nem lát,
nem hall,
nem beszél.

Tört, aszott, viaszbevonatú kérdőjel,

illúzióit vesztő, rongyossá facsart,

csalódott bohóc. *(Különös mű ez a „Guerrra”, ugye, Louis?)*

A fejjel lefelé fordult boszorkányüst

búvárharang.

Süllyed.

A falánk, öldöklő víz elnyeli.

Karikatúraszerű, kataton-manír: hanyatt dőlt,

halszemű holtaké.

Az egyensúly inog, billeg,

a meghívott választottként sem indul

a földi bacchanáliára.

SZERB MÁTÉ

Poszt-Glaciális Würm*

[1] MÚZEUMI SÉTA

valódiak ezek a konzervdobozok
nem kevésbé a romlott vaj
és a bomló hús

lapozgatom közben a katalógust
hogy mi minek tud ártani
csodálkozom ezen a nagy szivacson
álmában issza fel könnyeit

[2] EGYMÁST SEGÍTŐ VADÁSZOK

(- falikép-)

ide még őt is elhozni
itt azért még jó
hogyan van enni

neki mindig ez kell
hogyan elhozni hogy legyen enni

* Ezek a szövegek 1984-1986 közöttiek. Az underground narancsszív-szonett 6. füzetében jelentek meg összegyűjtve 1989-ben. A természetel kötendő új szerződés és a 'poszt-glaciális würm' elgondolása egyszerű volt: benne volt a levegőben.

egy kicsit kitenni a napra
hogyan jó legyen

kettőig még van nap
ha hideg van
lelocsoljuk benzinnel
hogyan legyen meleg

ide még őt is elhozni
hogyan legyen enni

[3] JÉGKORSZAK

ma felmondok
veszem a sárga majmokat
és elköltözöm
úgy látom a többiek
is mind lejönnek
nem erőltetem a dolgot
de azért szépen körbeálljuk
a tüzet

itt vagyunk
a fák alatt a téren
csönd van
a szemét ég
búzik és pattog
hátam mögött
csúszik és sikamlis

[4] EVOLUCIONISTA ETÚD XXXI.

tegnap a kézikönyvekkel voltam
hajnalban valaki felrázott
koszos az ingem
erre figyelmeztetett

morogva
másztam a fürdőszobába
a tükörben egy patkány
halálra rémisztett
levertem

vissza a konyhába hol reggelig
ellenségeimet szórakoztattam
kérdéseimmel

[5] EVOLUCIONISTA ETÚD XXXII.

most hogy kinyitották az ajtót
vacsora közben láthatom őt
szép
mozdulatlanok a szemei
lassan
megfontoltan táplálkozik
állkapcsa hibátlan nyelve sárga
rágóit még nem rondítják nagy
tépőfogak

ha az utolsó legyet is bekapta
közelebb nyomulok
csak ezek a barom örök
félek megzavarnak
nagy krokodilpofájuk
nyálasan pihen fegyvereiken

[6] EVOLUCIONISTA ETÚD XXXIII.

a falon egy lepke többszöri
leképezését látom
lassan kijut a fényre
most még több árnyéka van

inogtatom és feltépem a mennyezetet
felfelé nézek
szanaszét potyognak kamikazék
minden csupa lepke és molekula
fáradt gőzök a kiégett Napban

fázom
belegyűjtök a levegőbe
szikráznak, hullnak
a leképezések

zacskóba szedem árnyékomat
a napot letörlöm
és betakarom

[7] VÁLTOZÁSOK

ma reggel a rovarok félelmetes
intelligenciáján gondolkodtam
miként lehetséges ez tépelődtem
és egész nap nem
találtam a helyem

este a konyhában
szétszedtem két pókot
míg mikroszkóppal méregettem őket
hálót font körém az éj
a robosztus kezdet így a végé
felelet ez az érdeklődésre

[8] A NYÚL METAMORFÓZISA
- falfirkálás -

A nyúl kilépett a szimbólumok erdejéből.

A huszadik század vége -
írta Joseph Beuys egy hámló
vakolatú ház falára.
A századvég megvékonyult esztétikai
példázata ez a romhalmaz,
nyilatkozta a városi mérnök.
Hogyan magyarázzunk meg egy városképet
egy halott nyúlnak:
hogyan valamit egészben kell látnunk?

A látóhatárt elfedő hatalmas
képernyőn, formátlan képi
mozgással megjelenik Joseph Beuys.
A tenyerén, a közönség felé
(mi ülünk itt a papír túloldalán)
egy koronát mutat fel,
gyémánt és arany h
Holdmotívumokkal.

Az egysejtűnek tűnő művész
(körvonalai állandó változása: hullámzás),
mellénye rejtélyes zsebeinek (az erdő!) egyikéből
melegítőt és öntőformát (a nyúl!) vesz elő.
A múlt pusztulását figyelő
közönség előtt elvégzi a műveletet:
csípőfogóval kitépett belek, vér és arany.

A képernyő szivárványra vált.
A közönség nézi a nyulat.
A korona immár végleg összeroskadt,
a test nem más, mint tömör arany.
A nyúl kilép a szimbólumok erdejéből,
hogyan többé ne tudjon visszatérni
(kétszer ugyanabba a folyóba stb.).
Nyúlszázad.

A városi mérnök, miközben elgondolkozva
bámulta a falfirkálást, folytatta:
Hogyan változtassak meg - mit?
Miből változtassak - mivé?
Kérdezhetném így Rilkével is.

KURDY FEHÉR JÁNOS

Токеи-Ито Deguy-félszigetén*

[1]

Mit kezdünk ezekkel a bujkáló, feltétlen tanúságokkal;
Az egyedülálló kőbevésett jelek feltűnésével
A pusztaságban; létezésünk roppant tényével?

Ezzel a fényűzéssel, ezekkel az ünnepi felbuzdulásokkal;
A villámjós ember konok intésével, aki nem szűnő
Ökölcspasásokkal dörömböl a *zárban nyíló* világon?

[2]

Most íme a vers, mely az emlékezetről beszél.
A versből kiszakított belső monológ, mely önmagáról beszél.
Papírra nyomott szépsége: egy szétkent portré a mélyről.

Az időbe merülő folyó hátán tartja a hajót.
Alatta a folyékony tükörképe, a lapra írt jelek.
Kimagasodik a *mintből* a papírhajó.

* Токеи-Ито (egy *'tulpa'*, egy *belső hang*), az 1980-as évek elején szinte mindennapos vendégem volt. Токеи-Ито jelentette a jó *dolgokat* (pl. a biciklimet) és azokat a *gondolati és érzelmi együttállásokat*, amelyekről tudtam, hogy lenniük kell, de épp nincsenek. Aztán egy Nyugat-Berlini galériában egyszer csak (akármit jelentsen is ez) elügetett a lenyugvó napban, a képzőművészet fennsíkjai felé. Az akkori szövegeim sokban adósai két francia költőnek, Mallarmének (*a kockavetésnek, ami soha nem törli el a véletlent*) és Michel Deguynek (*a villámjós embernek és konok intésének*).

Egy képzeletbeli nomád álmára gondolok, mely bátran összegyűjti
A szelídséget a habokból: a legendára gondolok, bár
Hazugság így beszélni az örökkévalóságról.

Az olvasók embermagasságig emelik tekintetüket.
Egy szelíd tömeg élteti a hajóra lépő szelídséget.
Belevesznek egy idegen emlékezetbe.

Eljutni hozzá, önkéntelenül rámutatok a vízre,
A szépség fölé emelt tekintetekre, a portré hullámsírjára.
Az olvasás örvényében szétázott lapokra.

[3]

A nyelv kényszer, a jelentés felmerésének kényszere.
A felismerés gyűrűje, a visszatérés gyűrűje.
A költészetben és vitorlákban megszólaló szél hangja,
Mely rá van hangolva minden tapasztalatra.

A benne létrehozott fogalmaink megmutatják merev hatalmukat.
Vele törekszünk a tárgyak megsemmisítésére.
A nyelv megfosztja tőlünk az időt, az idő törvényesíti a nyelvet.
Benne ugyanúgy vagyunk több ezer éve, mint ahogy
Kívánjuk kijelentésünk igazát: vagyunk.

A nyelv megmondja nekem mi a szél, a víz, a föld,
De vissza kell térnem, hogy tudjam mi a szél, a víz, a föld.
A nyelv mondja ezt a mondatot:
A víz kiveti magából a hajót, a hajó elzárja a vizet,
S megengedi, hogy éljek a nyelvvel, és azt:
Mindezt én gondolom.

A nyelvre azt mondom szabadság, azt mondom szabadságharcos,
Azt mondom Tokei-Ihto; ő a kifejezés vendége, s amit róla
Még nem tudok, azt kitalálom.

Tokei-Ihto, rólad beszélek, és rólad minden elmondható addig,
Míg rólam nem mondható el semmi. S most így:
Hiányzol nyelv, de nem jobban, mint akiket még nem ismerek.

[CÍM]

A semmi nem vonz magához, hanem lényege szerint eltaszít.
És megtörik a Hold, hány tükör szórja vissza rá fényeit.
Sokcsövű fegyvert fogok rád, ami vonz, ami eltaszít.

Kétszer többet gondolok a harcra, mint amennyit valóban
Gondolok rá: mint ahány kilométert nem látok a Holdból.
Bizonytalanságom így növekszik, mely szintén sokcsövű tükör.

Azt hiszem előtte semmi sem volt, csak célba vett.
Ahogy célba veszek, kitakarlak, szemem sokszor visszatéved rád.
Szembevilágít egy tükör, úgy gondolom a Holdról belátni rám.

Nem is kell cím.
Ezekből folyton visszazuhanok, kimosom magam a folyóból
Ha fürödtem, a kirakatból is engem látni. Fegyvert fogok.

WEHNER TIBOR esszéi

A KIMARADÁS

(a korrekt helyzetjelentés hiábavalósága)

ezen a klaviatúrán nem működik, hiába nyomogatom a -betű billentyűjét

RÖPKE MEGLEPETÉS AZ AWANTGÁRD DIVATBEMUTATÓN

kalauzkesztyű
kalauzkesztyű
kalauzkesztyű
kalauzkesztyű
ötujjas kalauzkesztyű

(ELAVULT KONKRÉT/ELVONT KÖLTÉSZET)

VAGDALTHÚSKONZERVATIVIZMUS

A VÉGE FELÉ

(monodráma, némajáték)

Szereplő:

IPSZILON (kopaszodó férfi)

A csaknem teljesen üres színpadon középtájon, kissé ferdén elhelyezetten karosszék áll.

IPSZILON balról be, de megtorpan.

Mintha tanácstalanul álldogálna néhány percig, majd tétozva mégis a karosszékhez megy, leül.

Fészkelődik, megpróbál kényelmesen elhelyezkedni.

Megöregszik.

ADY-HOMMAGE

A színpadon egy fekete hangversenyzongora áll, azonban a külső szemlélő számára arra, hogy fekete, nem derül fény, mert egy nagy, sötétbordó bársonytakaró borul a hangszerre. A hangszerre, és a lábakat is eltakarón a hangszer játékosára, mert a padozatig ereszkedő takaró eséséből, illetve kidomborodásaiból pontosan kivehető, hogy a klaviatúra előtt egy zongorista ül mozdulatlanul: mintha egy leleplezésre váró szoboralak lenne. Hosszú, feszült percekig változatlan minden, majd a takaró alatt a zongorista alig észrevehetőn megmozdul – a külső szemlélők közül néhányan csak sejteni vélik e mozdulatot, amely mozdulatból azonban arra következtetnek, hogy virtuóz az előadó –, és egyik kezét a klaviatúra fölé emeli, hogy leüsse a billentyűket. Ekkor hegedűszó harsan, és fájdalmas, szenvedélyes interpretációval elhangzik Bartók Béla II. hegedűversenye (35 perc). A versenymű elhangzása alatt a zongorista lassan, fokozatosan visszaereszti kezét eredeti testhelyzetébe. Az utolsó taktusok elhangzását követő csendben a zongorista előbújik a bársonytakaró alól, és (meghajlás nélkül) ráérős léptekkel, vissza-visszafordulva a hangszer felé, elhagyja a színpadot. A felhajtott takaró láttatni engedi, hogy a zongoraszekrényt sűrű preparált elefántlábak hordozzák.

DEBRECZENY GYÖRGY versei

IDILL A LÉGZSÁKBAN

Nagy Zsuka nóta című írása alapján*

fehér inget reggelizem fekete teával
az orrom előtt ment el a tükörtojás
gyengén felhős a húsleves
a restiben restelkedem
ki akarok szállni a mellkasomból
délelőtt kislány vagyok

a tettes és az áldozat
ma büfékocsit látogat
a torokfájásra sportsapkát húzok
a szivárvány belül zokog kívül süti
süti a sütit a nap
kiszállok végre a definíciókból

megint megeszem a vonatjegyet
nincs is jó íze annyira
ősz van várom a következő balesetet
a csirkepörkölt és egy halott lány
beül a taxiba
már megint ölt a csirkepörkölt

* <http://www.avorospostakocsi.hu/2015/12/03/nota>

emlékszem rá hogy van egy
légzszak az őszi idillben
elzárom a csapokat
az ideiglenesen hazánkban állomásozó
csapatokat
nagyanyám simogató keze akarok lenni
kék mellény fölöttünk ez a kicsi égbolt
és akkor nekimentünk a súlyos csendnek
a késésben a késelésben időzve
a mostban virágzom
valami októberi gyerekkorban
a bácsi szemében jó ebédhez szól a könnycsepp

emlékszem rá hogy igenis
van egy idill a légzszakban

LÁTOM MÁR A BUSZMEGÁLLÓT

*kollázs Nagy Zsuka A vadgesztenyearchú.
az öreg hölgy és én című novellája motívumaiból**

a vadgesztenyearchú öreg hölgy és én
megyünk a falevél-korzón
hideg van látszik a lehetetlen
vagyis a leheletem
megszólítom a buszmegállót
amikor a lámpa pirosra vált

pirosak sárgák barnák az őszi levelek
elhidegült a lehetetlen
de látom már a buszmegállót
mikor a falevél-torzó
pirosra vált a korzón
megszólítom a menést a maradást

* https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=908456395852731&id=278305415534502&substory_index=0

a közlekedési lámpa szeme szomorú
könyveknek adott szerenádót
de most csikket
és nyugtatót szed a buszmegállóban
hátranézek hát látom
öreg hölgy vagyok és táncolok
fehér blúzom piros sárga és barna

az öreg arcú vadgesztenyehölgy és én
megyünk a lehetetlenben
hideg van a falevél-korzón
megszólítom a leheletem
amikor a piros lámpa hirtelen
buszmegállónak változik

MIÉRT NE LEHETNÉK BOLDOG

Nagy Márta Júlia Reveláció a Pillangó parkban című írása nyomán*

keresnem kellett egy pillangót
aki szárnyaival betakarja ezt az egészet
ezt az egész gyönyörű lakótelepet
de a pillangóhoz címzett sörözőbe
menekültem munkaidőben
panelházak és műmárvány
irodaépületek vallomásos valóságába
ablakpárkányok és holdviola-ágyások között
miért ne lehetnék boldog
lófaszt kell boldognak lennem
mondanám
én édes violám az ágyások között
bezárt a szívem
mielőtt törzsvendég lehettem volna benne
keresnem kellett volna egy törzsvendéget

* <http://www.litera.hu/hirek/revelacio-a-pillango-parkban>

aki szárnyaival betakarja
a Pillangó parkot
de egy nagy lófaszt
mondtam azt hogy lófaszt
csak elröppentem onnan csendesen

MA JÓL ÖLTÖZÖTT LESZEK

ígérem ma jól öltözött leszek
kiegyezett ingemet veszem fel
a legszebb kiegyezett ingemet
hadd lássa mindenki
hogy én már kiegyeztem
vagy ha én még nem is
legalább az ingem

NYÚJTSD IDE EZT A HANGSZÁLAT

nyújtsd ide ezt a hangszálat
kiabáltam
az ősz hallott
nagyothallott azért kiabáltam

e földön többé sohse szagollak
ó hangok szaga időszálak
időtlenül sohse szálazlak többé
tudhatod

*

hangoztattam ezt a hangszálat
hallottad hogy az ősz hallott?
e földön többé sohse őszülök
ó várakozás szaga és halál

a vegetációs időszakban
sok vizet igényel a hanga
de miután már elvirágzott
nem kell öntözni többé

de ezt nem hangoztattam
tudhatod

*

megettem ezt a hangszálat
nagy volt fehér vagy sárga vagy piros
esetleg skarlátszínű
de nem lettem tőle beteg

meg(t)ettem amit lehetett
betéptem tőle tudhatod
ó alacsony cserjés bozótok
csapadékban gazdag tájakon

hallottam hogy az ősz hallott
magam hallottam láthatod

*

letéptem ezt a hagymaszárat
a gumó a földben maradt
módosult föld alatti hajtás
buroklevelék borítják

ó hagymaszárok
ó hangyaszálka
torkomon akadsz
tudhatom

LÉGYOTT

kollázs

beteg lettem tíz deka verstől
itt a vég
a számár főszerepet adott
egy rendezőnek
a ló császárt csinált
a gazdájából
büszke is volt rá a lócsiszár
egy sarokháznál megtörtént
a torta

ebben a drámában mindenkivel
történik valami prózai
a fülönfüggők függetlenek
óhajtanak maradni
nem tudok kilépni önmagamból
nem tudok belépni önmagamba
hozzám férés megtagadva
de legalább a torta habos
mondja a főhős

az elhallgatás 14 paradigmikus
stációjának
kronológiai sorrendben történő
elemzése megállapította
ott áll ő minden lerobbant
állomásépületben
ott issza ő az áldomást
és azt akarja légy te is ott vele
a lerobbant áldomásépületben

MEGETTEM SZÉPEN MINDENT

kollázs Nyíri Erzsébet Őriznek a szavak című kötetéből

csillagfényű testedre
puhán hull a hó
gyerekként lettél öreg
betonrengetegbe préselt a pillanat
papírfecniken követed
azt a fiatal lovast
aki a szavak közé belovagol
aki a szavak közül kilovagol

menta és rozmaring
ficáncol klorofill-lován
hallgat a télapó szánján a csengő
bevetett ágyam kivetettség
József Attila szobrára rossz idők jönnek
porrá égek furcsa játékaiban a pillanatnak
örömet lopok csak azért is
megettem s megettem szépen mindent

ki ölel meg?

MARCZINKA CSABA versei

GRAVAMINÁLIA?*

(szabálytalan balladaféle)

Gravamináliává - sérelmeknek
országává lettél Hungária!...
(mindenki mindenkire halál sértett
és persze „vérré” meg is torolja
- célpont: másik érzelmei s profilja!)
Hanyagolt nők vélt sérelmei és
italba menekült pasik vélt parája:
dúl sérelmi terror már évszázada.

Trianon, 44, 56 (és a berni döntő**),
mind egyként „nagy bukták” lettek végül.
(Vajon ezért haragszunk mind - egymásra?
Mindig akkor tört ki a verekedés,
mikor épp KÖTELEKBEN EGYÜTT KELLETT
VOLNA elvergődni végre valahova!)
Utána aztán mindenki „kiakadt”
séreلمي hiszti után, „eredményen”!...

Ha a szomszédok „falanxban” „nyomultak”,
mi meg egyre inkább egymást martuk
- az eredmény vajon mi más lehetett?
(Újra meg újra rá kellett faragnunk.)
Jött is újabbnál újabb kényszerbéke -
vigasz-e, hogy „rácok” is ráfáztak végre?
Még öngyilkosok is boldog családra
zuhannak rá nálunk - ez is Fátumunk!...

* Gravaminália: Sérelemország, a magyar nemesi latin „gravamen” (nehézség, sérelem) szavából.

** berni döntő: az 1954-es svájci vb döntőjében Bernben 3:2-es vereség az NSZK válogatottjától

Ajánlás

Jó Herceg, legalább Te ne sértődj meg:
hisz itt már mindenki vérig sértett.
Talán békíteni tudod a feleket,
már ha kizárással el nem küldenek!

TRIANONI TELÓ?

Lerobbant mobilom emlékezetére

Mottó-parafrazis: „*Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában,
hiszek okosteló feltámadásában.*”

már döglődött egy ideje, hiába
cseréltettem benne tavasszal az
akkumulátort (valszeg egy használtat
raktak bele, de az új áráért)

még fotóztam vele, és utoljára
este föl tudtam hívni régi barátnőt
(aztán hirtelen-váratlan lemerült,
kiírta későn este: „0%!”)

kapkodó „mentőakció” otthon
(- épp június 4-én éjfél előtt!)
egy „kéz alatt” szervált, gyanús töltővel.

(rég „Tisza”-töltő már sehogy se töltött,
tőle a telcsi mindig nullán maradt
- elő hát az „újabbat”, „radikálabbat”!)

Mikor bedugtam, végképp elsötétült
- még felkiáltójeles zéró is eltűnt!

(maradt: tengődés kölcsön-butatelón,
várva a „régijű” „Okosat” a „mennyből”)

A MEGKATTANT KIVONULÁS-LÁNY

(csonkult balladaféle)

Igen, épp aznap volt húszéves!
(kissé rendezetlen családi
háttérrel, de ígéretes
külsővel, a fősulira
készülődve) - még sok fiú
és férfi bókolt és csókolt bele!
(ekkor még hitte: jó ómen
lesz ez a születésnapja)

Aztán jöttek egymás után
a csalódások s szakítások.
A „nagy szerelmek” meghaltak,
vagy mást választottak társul.
Arcára fagyott a bánat,
és frusztrált monológjait
egyre kevesebben hallgatták
(ekkor vitték pszichiáterhez).

Családja terápiára
és intézetbe cipelte,
majd végül „ottfelejtette”
(főleg miután a pártfogó
apa elég korán elhala -
onnantól durvult a család).
A Mami mostohává vált
- ő meg menekülni próbált!

(Mind többet volt bent zárt osztályon
- míg végül sterilizálták,
egy brutál gyógyszerkúra közben!
A Hitbe próbált kapaszkodni,
templomokban üldögélt esti
imákig, Vigasz reményében
- de csak újabb s újabb kényszerek
gyötrik: magát „nő-Krisztusnak” hiszi!)

(F)ELSZABADULÁSOK?

valahogy nálunk
ezek sose „sülnek el”
jól - Fátumunk ez!

A KIVONULÁSI JUBILEUMRA

ivonult az Ármádia,
majd utána pár hónap múlva
a vörös Bizánc is megszűnt
- jött új szövetség, új maffia!

cserélték a hazugságkódot:
eladatlan fegyvert elásták
(„felesleges” kerozint önték
termőföldre s gabonára!),
csapot s kilincset „hazalopták”...
- hiába fizettünk 56-ban,
még kellett volna némi lé
külön is a kivonulásért!...

(hisz ők már felajánlották
Nyikita bácsi* alatt a
kivonulásuk - „mologyec
Jancsi”** kérte, hogy maradjanak)

* Nyikita bácsi: Ny. Sz. Hruscsov (1894-1971), szovjet pártfőtitkár.

** „mologyec Jancsi”: Kádár János (1912-1989)

SEREG KI, MAFFIÁK BE...

Az Ármádia
ugyan lassan kivonult
- de jöttek már a
maffiahadak legott:
etnizált bandák sora!

(ukrán, csecsen és
orosz, szerb, albán s román,
meg bosnyák s horvát!
- „domesztikáltabb” népek
közül: cigány, zsidó s sváb)

Nehéz sorolni
végig az összeset, mert
még tán lemennék
a papírról a sok nép,
etnosz s törzs tengerében...

KÓBOR ADRIÁNA

Emlékezz életre, halálra

Hangtalan csapódok a sorok között. Egy-egy mondatod közepén még eszembe jut, hogy gyereket szerettem volna tőled. A genetika szimfóniája azután halt el bennem végleg - elhallgatott, mint egy kisdéd, akit álomba ringat az anyja: „én és ének, zaklató és zaklatott” -, mikor utoljára beszéltünk, és közölted, nem kívánsz már utódot, nem kívánsz nemzeni. Akár egy fészkerben kallódó nemezmadár, úgy csoszognak bennem a képek, ahogy az abruzzói juhászcutya velős csontként játszadozik a lábszárammal, harap, miközben veled üvöltözöm át édesanyám füstmentes, kallódó álmait, amiknek valaha még én is része voltam.

Az a bilincs, ami a csuklót blokkolja, a réz radiátorcsövek hajlataiban, ahol valaki annak ellenére is életre „jön” - és kíváncsi, megkérdőjelezhetetlenül ordít és él és ásít, úgy mesélik: többnyire mégis „csak mosolyog.” Emlékek között turkálók, miközben időközönként dohányozni járok ki az elburjánzó japánkerttel egyvonalban, de logikai ellentétben degradálódó teraszra - s Lavina, a születése után egy birka ólból elrabolt, munkában sosem használt juhászcutya frissen kefélt bundájába vésem ujjaimat, amiket más-különbben lassan már csak a billentyűzetem használok, írásra.

Kapcsolatomból, amiből feléd kiáltok, utolsó segélykiáltásként, egyetlen férfihez, akit még férfiszámba vettem-veszek, hiányoznak az érintések. Nem hívogat már a borostás arc, nincs olyan pillanat, hogy eszembe nem jutna, hogy a szőrös és máskülönbben meleg és hívogató mellkas, a tiédre lett mintázva, s ez volt az az utolsó illúzió, amit véglegesen „megéltem”, egy érinthetetlen élet, egy élettelen érintés letaglózó mindennapiságában. Emlékszem, hogy azzal zárom a reménytelen beszélgetést, miközben te a Szilas-patak külvárosi partján legördítéd torkodon az utolsó előtti Borsodit, hogy (...)

(...) félénken, félszegen és tökéletes bizonytalansággal és hitelét vesztett, rekedt hangon elszuttogom: Szeretlek. Mintha azt várnám, ez végre hat rád, az után a reményvesztett 13 év után, amit arra a reménytelen és plátói, ördögi és katétereken lógó, időtlen és idéltlenül fájó szerelemben öltem, amiben sosem volt kilátás. Vágóhidat képzelek magam elé, miközben te hentespultot hallucinálsz a résbe, amiben elmondom, orvos szerettem volna lenni, talán újra tanulásra adom a fejem. Erre azt dadogod: ehhez már késő, vagy

hozzámegyek egy ferraris újjgazdag ficsúrhoz, aki időnként a jólétben szeret - szeretetmentes félszeg óda, ez is -, vagy elmegyek dolgozni.

Visszaadom a visszajárót, aminek összege nem haladhatja meg az öt forintot (két forint ez a dal, ismét). Edda-számok zúgnak a fejemben az évek óta használatból kivont régi hifi látványán. Elgondolom: már nem hiszek semmiben. Végigviszem egy, a füzetembe rajzolt cenzúraellenes performansz tervét - minek, tudom, megvalósítása érdekek és érdektelenség mikrobái között fog meghalni egy testi szerelem végtelenül ellentmondásos és indokolatlan - számomra ingermentes - féltékenységi diadalíve alatt. Vesztettem. Lassan már azt is kalibrálom, hogy a két égtáj közötti térben milyen súlyt kap egy-egy kerék, amit feszítővassal próbálok megfosztani guruló tébolyától.

Részlegesen és részletesen is felfoghatatlan gondolataim már nem a fájdalmonkon fogynak képtelen és álommentes éjszakák fülzúgó csendjébe. Az ukrán háború webkameráin a kihalt táj, a láthatatlan nép s a felfedezhetetlen bujkáló orosz harckocsik, amiket csupán akkor tesznek láthatóvá az amerikai drónok, amikor a propaganda ezt jogosnak ítéli meg. Rengeteg dolog lesz görnyedő hátamban görgeteg ruhává: humanitárius segítséget küldeni oda, ahol emberek halnak, abszurdítás, tudom, de valamivel el kell terelnem a figyelmemet rólad. Új nő van a láthatáron, furcsa és szabálytalan haikukat hegyez angolul.

Amik számomra értelmezhetetlen módon a te mantráddá tették a düledő szemű félportugál lányt, mint legújabb portékát, akit végre családodnak hiszel, és úgy tanítod újra élni, lélegezni és szeretni, ahogy engem eleinte. Akkor még nem kellett tanítani a szeretetet. Csak ez mozgatott, oda-vissza, egynyári találkozásaink részeként, melyek során te minél részegebb habitusodban próbáltad fényezni önmagad nárcisztikus hiányát, egy tóban, ahol sosem fürödhettünk, inkább melankolikusan bámultuk a Dunát, míg féktelenül meg nem csókoltalak, hisz a szerelem vágy, a szeretet diadal... De más diadala, felettem.

Nem veled ébredek, veled ébredek, nem veled alszom el, veled alszom el. Már nagyon kevés olyan név, arc, ember jut eszembe, akit láttam - akinek ismerem a hangját. Ezért hívtalak fel öt év után, délről és keletről egyaránt. Mint rozsdás csapok, bezáródott minden zsigeri elkötelezettségem, hogy keressenem a szerelmet, ha még csak a félig-meddig idegen nyelv és a kezdeti ismeretlenség mámore is volt az, ami mindent megtett azért, hogy ismét félrevezessen, pedig ezt a szót hazugságnak vélem. Ott voltam, és minden rossz döntésem ott volt velem, már pusztán azért is, mert úgy éreztem épp, más választásom aligha lehet.

Nem gyászolhatok öngyilkos kopókat, befűvezett árok menti lényeket, halhatatlan transzvesztita örökmenyecskéket és a nyugaton még tévedésből sem látható füstifecskek fületlen-kelletlen csicsérgését, amit egy törpepapagájjal helyettesítettem. A törpepapagájok kirepültek, végleg, miközben a ruhacsomagokat készítettem egy háború szenttelenül csendes nyugati frontjának hátterében. Jogtalanul és alaptalanul aggódom a családomért és a barátaimért, akik nem is Ukrajnában élnek, hanem a letarolt országgal osztanak meg egy határszakaszt. Gondolatban már végleg kivontam magam otthonból és otthonalanságból, otthonteremtésből és a szívárgó nosztalgia szentimentális, alkoholtól fűtött veszett szenvedélyeiből.

Pihenni szeretnék, nem hallani a hangod, nem látni az arcod, nem érezni a mindennapok borostás és érintésre alkalmatlan arcát. A hiányt hiányolom, legfőképp. Egyedül didergek az immár fűtetlen hotelszoba steril mámorában. A hiányt hallgatom, napról napra, a mindennapok babaarcúvá borotvált szenvtelen arcocskáiban. A ruhák között kezembe akad egy Ikea medvebocs, amit hirtelen Freddie Mercury és Winston Churchill keresztezésének vélek, s ez alapján Freddie néven folytatok tovább vele képregényszerű bábjátékot az ágyban, miközben a tévéhíradóban halott gyerekek hada játszik a hídon túlról hasonló játékokat, hasonló játékszerekkel.

Az anyátlanság talán harmincnégy éves korra teljesedik ki: hisz túléltem a Krisztusi kort, a Szűzanya is eltávolodott a Földről. Sosem gondoltam volna, hogy más sors vár majd rám, mint a velem egy dátumon született Joplinra. Egy rohadt szőrméjű kabát hullik szét a kezemben, ahogy kiveszem, de rögtön vissza is teszem a papírzacskóba. Mintha minden egyes tettem csupán az elmúlás egy-egy rituáléja lenne, miközben te élsz, sírsz, és mámorosan nézel valaki másra, azokkal a szemekkel, amik az én végzetemet örökre azonos szóval illették. Együtt mostok, még az is lehet, hogy külön éltek, de elmúlt a veszély, ahhoz, hogy örökre szeressek valakit, akit lassan már öt éve nem láttam.

Minden egyes alkalommal én táncoltam vissza tőled, s te hasonló mód, bár a csalódás tétjét figyelembe se véve - vagy talán mégis - tőlem. Macskákról nyávogsz, ukrainai menekültek karjukon macskákkal menekülnek valahonnan valahová a tavasz végzetszerű rettegésében. A nevét nem mondjuk. Kerüljük. Ha bugyuta arccal ránk néz a tévéképernyőről, lúdbőrözik a hátunk. Nagyon jól tudjuk, ma már semmi sincs rendben, ezt tagadjuk évszakváltásról évszakváltásra a tavaszi és őszi nagytakarítás idején, miközben szeretnék megszabadulni azoktól az elhasznált ruhadaraboktól, mint vedlő kigyók a napsütés fényében pikkelyes önmegtartóztatásuktól, a reggeli-délelőtti fényben.

Nem tudom, miért írok rólad, ha írásra kerül a sor. Minden nyelven másról zengek ódát, de ebben a zűrzavarban is, egyetlen lehengerlő élményként, minden aszfaltfekete tenger ott tajtékzik a fénylő sötétben, ahol utoljára kimondhattam az egyetlen mondatot, amit magyarul azóta sem mondok, semmilyen körülmény között, senkinek. Ha még a kérdés teoretikusan merül is fel, képtelen vagyok kiejteni ezt a mondatot. Mintha megöltem volna a szerelmet, pedig tökéletesen tisztában vagyok vele, hogy nem én öltem meg őt, hanem ő engem. Az aranyszabály angyalarca a kard lapjának fényes élén megcsillan, ott örök a fény, s örök az én és a te - ha még a személyes névmások zavarában a lírai én fölösleges elektromos és mesterkelt villogása vissza is fojtja bennem mindazt, amire mindmáig s most már definitív képtelen vagyok.

2022 márciusa

SZILÁGYI-NAGY ILDIKÓ

Patkány

- Az egyik szeme kidülledt, a másik beesett. Kövér volt, a torka véres, amikor összetakarítottam a kertből - mondta szomorúan, bár tárgyilagosan Ani. Lehangoztát kicsit orvosolta, hogy kiflit kent meg házi vajjal vastagon, és mézet csorgatott rá. Egyik felét Bélának adta, aki ujjai között lassan folyó mézzel szólt közbe:

- Patkány?

- Pírókegér. Este már, amikor a teraszon ültem, láttam, hogy a macskám pofozgat valamit. Rendszerint csak bogarakat fog, mert a szomszéd hús macskája szerencsésebb vadász, meg az enyém csak a fél szemével lát. De most egérrel játszott. Nem szeretem nézni az ilyesmit, de hagyom, már ilyenkor úgyis kábult az egér, és vége. Ha szerencséje van, akkor hamarosan. A fehér kutyám is észrevette, és osonni kezdett a macska felé. Ezt meg észrevette a fekete kutyám, aki odacsörtetett, elriasztotta a macskát a prédától, és figyelte az egér vergődését, meg a mancsával megérintette. Akkor a kutyát elvonszoltam.

- A másikat nem érdekelte?

- Nem, ő okosabb. Megkértem, ne piszkálja az egeret meg a macskát, és úgy is tett. A macska újra rávetette magát az egérre, és elszaladt vele. A fekete kutyám utána. Vad morgás hallatszott, aztán nem-sokára megjelent a macska a ház másik oldalánál, szájában fityegett az eszméletlen rágcsáló, utána a fekete kutyám. És így ment negyven percen át, különböző variációkban. Végül a macskát már nem érdekelte az egér, ott hagyta nekem a terasz előtt. A kis buta feketémnek sem tetszett már akkor, mert nem élt. Próbálkozott, hogy megeszi, de csak kiköpte. Próbált nyaknál belehemperegni, de a dög még nem volt elég bűdös. Közben az utcán egy sün átballagott tőlem a szomszéd kertjébe, és besötétedett. Reggel kellett összeszednem az egeret. Mindig ez a vége, ha a macskám fog valamit: nekem kell takarítani! Úgyis össze kellett szednem a kutyapiszkot, rádobtam az egeret is. Szegény pára! Az erdei egereket még jobban sajnálom.

- De amikor összerágták összeszarták a kamrában az élelmiszerét, akkor nem sajnálta!

- Akkor nem.

- Akkor még csapdázott is!

- Igen, de hamar váltottam az élve fogó egérfogóra. És kivittem az egereket az erdőszélre, ott engedtem ki őket. Na jó, egyszer a macskát is bevittem a házba - vallotta be Ani. - A mosogatóba zuhant a padlásról a deszkafödém részéből egy egér. Házi egér volt egyébként. Nem tudtam, mit csináljak vele. Behoztam a régi macskámat.

- Azt a fekete-fehéret?

- Igen, már nem él. Egy másodperc alatt lecsapott az egérre, és kiszaladt vele.

- Ez még a régi házban volt, ugye? Abban.

- Igen. Megmaradt a sárral tapasztott, parasztházakra jellemző földem, de nem volt jól felújítva, és folyton lejöttek az egerek a padlásról. Összeszarták a bögréket, ezek estek az útvonalukba, és bementek a szekrényekbe, megrágták a holmikát. Rengeteg étel elpocsékolódott így.

- A férje miért nem csinálta meg?

- Nem volt érzéke az ilyesmihez. Ő inkább elméleti ember volt.

- Emlékszem, akkoriban lestem magát a szomszédból. Épp azt, a Julika mama házát újítottam föl. Félrehúztam a cserepet a padláson, és figyeltem magát. Láttam, hogy maga eteti az állatokat, rendezi őket. Feji a kecskéket reggel, este.

- Igen. De a Géza azért kiganézott hetente egyszer, azt akkor nem nekem kellett csinálni. Ani mézes kiflijéről csaknem az összes méz lefolyt. Ahelyett, hogy ette volna, az emlékeibe mélyedt.

- Sok a rossz emléke, kicsi babám?

- Nem sok. De azért van.

- Pedig jó kis ember volt a maga férje.

- Hát, jónak nem mondanám, de szerettük egymást. De zavart volt ő sokszor. Egyszer látogatóba jött a húga, aki hozta a kisfiát, és pár hónapos terhes volt, és az édesanyja. Anyukája kapott elszigetelt külön szobát, mert olyan rettenetes hangosan horkolt, hogy senki nem bírt megmaradni mellette. A gyerekek már eleve tiltakoztak, hogy ők a mamával nem alszanak együtt a horkolása miatt. A szoba szomszédos volt a hálószobánkkal, és még a hatvan centis vert falon is áthallatszott. Én jól megvoltam különben a mamával, régen gyógytornász volt, így mindig valami egészségügyi problémáról beszélgettünk. De a férjem ki nem állhatta. Fél nap után lelki beteg lett. Most még ráadásul itt volt az ő három fia, meg a terhes húga a kisfiával.

- Akkor minek hívta meg őket?

- Nem tudom. Kötelességének érezte, hogy az anyját nyaraltassa minden évben egyszer. A húga meg csak úgy jött, hívás nélkül. Én meg épp egy angol nyelvű egészségtudatos magazinnál dolgoztam, lapzártá előtt volt, még a Géza is elvállalt egy cikket, amit szintén nekem kellett megírnom, angolul, mert ő túlvállalta magát. Este nyolc körül volt, kiteragettem, és vacsora után rendeztettem a konyhát. A tűzhelyet súroltam, amikor odajött a Géza húga. Beállt az intim szférámba, és rám ordított:

- Hogy gondold, hogy most még lesúrolod a tűzhelyet? Nem tudok aludni!

Mondtam, mindjárt kész, de csak most érek rá, és elnézést kértem. Géza a szobában aludt délután óta. Vagy alvást színlelt. Ha nálunk voltak a rokonai, vagy a gyerekes hétvégéken, kivételesen sokat aludt, nap közben is.

- Akkor majd én holnap megcsinálom! - ajánlotta fel Géza húga.

- Dehogyan! - szabadkoztam. - Vendég vagy, nem kell neked itt takarítanod.

Erre a nő sarkon fordult, és elviharzott. Feltépte a hálószobánk ajtaját, felébresztette Gézát, és kiabálva nekiesett. Odasiettem, és kértem, hogy hagyja aludni a férjemet, mert pihenésre van szüksége.

- Akkor volt zavart, ugye, ha nagyon elfáradt?

- Igen. Ő könnyen elfáradt. De a húga csak kiabált, kidagadtak az erek a nyakán. Majd habzó szájjal feltépte az anyja szobáját is: „Gyere, anyukám, menjünk innen!” De nem tudta a mamát felébreszteni, mert altatóval aludt. Addig cibálta, míg a mama kábultan felnézett, és csak azt mondta: „Holnap.” Utána

visszaviharzott a hálóba, de a Géza már az ajtóban állt. Mivel csak a perpatvarra ébredt, nem értett semmit. A húga meg összevissza beszélt, kijelentette, hogy én egy vadállat vagyok, mert nem hagyok egy terhes nőt aludni a súrolásommal. Láttam, hogy a Géza egyre idegesebb, már-már az összeomlás szélén. Nem is a hisztitől, bár azt is nehezen viselte, hanem attól, hogy nem tudta, mi van, és úgy érezte, nem az ő kezében van az irányítás. Az ilyesmitől mindig kikészült. Úgyhogy nem tudtam, mitévő legyek, hogyan védjem meg a férjemet. Végül a nőnek kilátásba helyeztem egy pofont, akkor elkotródott. Lefeküdtünk aludni. Másnap hajnalban hazamentek.

- És a férje mit szolt? Bocsánatot kért magától?

- Miért kért volna? A testvére volt a gyökér.

- De mégis. Ő engedte be őket, meg ő nem csitította a saját hűgát. Nem védte meg a feleségét!

- Nem kért, sőt még neki állt feljebb. Tartott egy szónoklatot nekem, hogy én mekkora bajkeverő vagyok, most megsértődött az édesanyja, és ő csak azért nem mondja nekem, hogy menjek a fenébe, mert tekintettel van a kapcsolatunk régi múltjára.

- A szerencsétlen! Nem értem. Még ő hepciáskodott?

- Én sem értettem. De ő maga sem érthette, hiszen meg sem kérdezte, mi történt.

- Gondolom, a húga már elmondta neki. Persze, az ő verzióját.

- Ő azt mondta, „az anyám mindent elmesélt”.

- De hát az anyja végigaludta az egészet, nem?

- De.

- Szerencsétlen! - hajtogatta Béla, és elvette Ani megrongálódott mézes-vajas kiflijét a saját tányérjára, Aninak pedig újat készített. - Egyen!

Csöndben majsolták az édességet, majd Ani folytatta:

- Előfordul, hogy patkányt is takarítok el. Főleg ott, a régi házban, naponta megesett. A szomszéd szemétdombja alatt fészkeltek, és hozzánk, a tóra jártak inni. Itt, az új házban, eddig csak egyszer volt.

- Nálam rengeteg volt.

- Kénlapot kell a patkánylyukba tenni. Az kifüstöli őket, elköltöznek.

- Á, nem szórakoztam én azzal.

- Hanem?

- Fogtam a légpuskát, és amikor megláttam este, hogy rá akar a patkány menni a tyúkra, akkor lelőttem. Jött a következő, meg a következő, én meg csak lőttem őket.

- Nem sajnálta?

- A tyúkokat sajnáltam, azokat a jámbor madarakat. A patkány is elviszi ám a tyúkot. De nem úgy, mint a menyét vagy a nyest. Hanem darabokra tépik a madarat élve. Többen esnek neki egyszerre. De egymással is ezt csinálták. Gondoltam, hogy majd reggel, világossal takarítom el a tetemeteket. De később kijöttem, valami hangzavar hallatszott be. Mondom, nem ám megint itt vannak a patkányok? De már a tyúkok mind bent ültek az ólban, mégis óriási visítást hallottam a tyúkudvarból. Zseblámpával bevilágítottam, hát a patkányok tépték, ették egymás holttestét. Reggelre semmi nem maradt.

- Hm - nyugtázta Ani. A mézes kifliről az aranyárga szirup tócsát képzett a Zsolnay tányéron, amit Ani mindennap használt, mert egy idő óta úgy érezte, nincs mire várni, hétköznapi is a legszebb étkezésletet vette elő.

MAGÉN ISTVÁN

A szakállas nő

1.

A háború lehetőséget adott Somfainak, hogy cigarettára gyűjtson. Hazárdőrök kopogtattak az udvarán. Tekintetében a fáradtság jelei mutatkoztak, gyűródések, meg üres vásznak, melyekre még nem festettek. Kívülről nyomták az ajtót a térde és a bokája között. Megépítették a Dunát, a lábaik és a kezeik beleakadtak a hidakba. Arányosi nekihasalt az ajtónak, elővette a szikét, és megkezdte a műtétet. Somfainé levette a csizmáját, érdeklődött, hevesen dobogott a szive. Kanyargó mondatokban lüktetett a hangja. Az ellenség ott állt a kapuban, és az egész testsúlyát rápréselte. Somfainé kinyitotta a gombszemét, és megszentelte a képet, ráhasalt és morgott vagy inkább üvöltött. A szakálla a szája alsó részéből, az ajkai közül nőtt ki. Egy műszaki brigád kijelölte a csövek útját és a találkozó helyét. A fényárban úszó stadion közepén helyezték el. Különösnek tűnt a kék köpenybe burkolódzó, barna bőrű, szakállas nő. Egy kancsó víz kiömlött, befolyt a padló réseibe, Somfainé megtörölte a száját, és elindult a hegyre, melynek folyamatos láncolata követte a hullámokat. Miközben Somfainé borotválkozott, a szomszéd asztaltársaságot odahívta, mert úgy érezte, képtelen elfogulatlan vallomást tenni. Ilyen távolságról már alig látszott a meredek lépcső. Még sosem láttalak benneteket vigyorogni, mondta. Deszkalapokkal igyekezett elszigetelni magát. Hánykolódott a szélben, és befogta a fülét. Nem láttam az arcát, egyetlen szegletét sem, csak lazán szórakozott mozdulataira figyeltem fel. Széles ecsetvonásokkal festett. Az sem lenne meglepő, ha csak önmutogatást tartalmazna a kép, mondta.

2.

Sokan haltak meg a Csörsz utcai házban. Most látom, itt minden asztal az enyém – mondta Somfai. Azt várta, hogy a fegyver elsüljön. Az énekesnő zongorázott, és népdalokat énekelt. Táncolt, az emberek álltak, ő meg csak feküdt. A Csörsz utcában randalírozó gyerekek még fejletlenek voltak. Az ajtón túliak egyszer és mindenkorra véget akartak vetni a tolakodásnak. Somfainé elhatározta, hogy épségben marad, és a szerveit is megmútteti. A hadsereg felvonult, és előkészítette a műtétet. A legsúlyosabb akadályokat állította, ez tehát a történet, kicsit mogorva, kicsit álmos, de lenyűgöző a maga egyszerűségében. Vizes lepedőbe csavarták Somfainé testét.

Arányosi pofozkodott, alig lehet elmondani valamit erről. Szabályos, szép pofozkodás volt. Mozdulataiba rejtette, pezsgőt bontott, és behozta az órát. Közeledett az éjféli. Arányosiné is megmutatta magát, fennakadt a sziklás előszobában. A sarokban, a ruhásszekrény közelében érezni lehetett a sós vízzel

kevert halak szagát. Egy pattanásos képű tinédzser kalandjairól könnyebb énekelni, mint ezeket az eseményeket megfejteni. A hang előbb szétesett, majd fokozatosan vált láthatóvá. A csupasz padlón gurították a szőnyeget az ajtó felé, melyet még mindig be akartak törni. (A működő agyak elszabadultak, és ijesztőnek tűntek.)

3.

A fiatal radiológust betuszkolták a gépbe. Nem szólaltak meg, nem akarták álláspontjukat megváltoztatni. Éppen most, éppen itt fordult a Föld. A biológiai eredetére gondolt, gondolkodás közben lábra állt, mako-gott, és összegyűlt a nyál a szájában. Megkezdődtek a szenvedélyesség felé mélyülő, egyre inkább elhaltalmasodó csokolódzások. Az imént még a lépcső torkában csak egy testesebb személy állt. Fogdosták, csipkedték, fúróval furkálták a testét. Még csak nem is ellenkezett. Arányosít a repülő hullőre emlékeztette, mely gyíkokat eszik, és azzal kérkedik, hogy valami belső hangra figyel. (Tárgyakba ütköznek azok, akik felismerik a hazugságot, mondta.) 100 millió évvel azelőtt megszülettek a belül üreges emberek, a sztriptáncosok meg a kőbaltakészítők, akik annyira tehetségesek voltak, hogy amikor meleg volt, levetkőztek meztelenre. Somfainak kisebb orra volt, és a szájában tartotta lapos fogait, melyeknek első sora kifelé dőlt, a második sora pedig teljesen intakt módon szerveződött. A világűr is üreges, mondta, és ködbe merül. Minden reggel egyedül húzta fel a csizmáját. Most már tudom, hogy én vagyok a napfény. Nyolc percig gyalogolok, hogy kiviruljon, tette még hozzá.

Azok az orrok, a fülek, a szájak egymásba nyomultak. (Őt is, mint engem, üreges csigolyák és szak-szerűen kitört fogak segítették a táplálkozásban. A köveket is szétrágtuk, melyeket a sünök telepítettek.)

4.

Somfainé falovat farag, meg gondolatokat közöl, csibészéssel kevert ravaszságokat, nyíltakat és hasonlókat, melyeket a nőstény oroslán arcán látni. A fenekére gondol, mely további műtétekre ad lehetőséget. Nem volt biztos benne, hogy döntő nap lesz-e a mai, javasolta, hogy hozzanak be külföldieket. A nagy épület nem volt körüljárható, nem tudta, melyik keze reszket jobban. A külföldiek fényjátékokat árultak, melyek úgy csörgedeztek, mint a patak. Szobát foglaltak egy kertes házban, ahol férfiak trombitáltak. Somfai soha sem gondolta volna komolyan az ügyet, a kávé is állva itta meg a villamoson.

Szilvia a lépcsőt seprí, és a golyószórót kezeli. Elomlik, imádja a romokat, különösen ebben a helyzetben, ahol az emberek karikában gyülekeznek. (A villamos legel, elhullajtja a tüskéit, melyek fegyverként szolgálnak.) Egyidejűleg halad az autóbusszal, versenyt fut vele, ficáncol, mint a kukac, beférkőzi magát a bőr alá, ahol a ravaszul megtervezett emberi test van. A villamos békés, az emberek tüntetnek, felborítják, az is lehet, hogy csak elegük van. Ez a békesség forrása, oszthatatlan és egyértelmű, jó és nem rossz. Nevetségesnek látszik, de hazudik, ha nevet, ha szerelmes, kisebb kalandokban keres kielégülést.

A villamos szemei mit élnek át?!

5.

A száműzetésben, bizonyos körülmények között megáll az élet, azokkal együtt élnek, azokra panaszkodnak, a nevüket kisbetűvel írják. A lépcső levegőtlen. Egyikük minden órában meghal. Egyáltalán

nem időszerű megkérdezni, ki mászik, ki az, aki hirtelen irányt változtat. ESZÉBE JUT. A villamos vajúdik, ő hajszolta bele. Jó hírei vannak, nem felel semmiért, felfedezi, halálba küldi, azok meg ordítanak. A legkritikusabb helyen verte fel a sátrát, a szomszéd kertben, ahol meztelenül szoktak gyalogolni. Összeütögetik a bokájukat egész nap. Európában illik udvariasnak lenni, ez nem Afrika, ez nem a delta variáns, ez nem a hülyék intézete. (Helytállunk.)

6.

A sátorkészítő, hogy ne büntessék meg, álmait megvalósítja. A hatalmasok halálosan véres küzdelemben reménykednek. A bennük zajló folyamatokat megfoghatóvá teszik. Fennakad a boldogság hálójában. Benne is él egy meg még egy, aránytalan és sorozatszerű. Szívesen ad enni, ha szépen kérik. (Mintha álca lenne az arcán.) Szilvia úgy öl, mint egy vadász, a cimborák kezére kerül, nem tud koncentrálni, az üvegházhatásban meg fog sülni az ország. Somfai elfogy, megint ide lyukadunk ki, megcibáljuk a haját. Feljön ide abban a reményben, hogy... A peronon lógnak, és ezért a Világ Ura felel. (Neki még elvei vannak.) A viccek nem remélt gyönyörének vége. Csúfolják, kinevetik, de nem szokták megölni. Mászom felfelé az ostromlétrán, gyanakodom, a szívem vérzik, ilyenkor ideges vagyok. Felserdültem, és vakítóan szép lettem, mint egy vándorútra kelt oroszlán, mondja Somfainé, és megmarkolja a szakállát. Velem egy napon fognak meghalni ezek? A katonák hidegvérrel felgyűjtják a várost, gyönyörű pillanat, áldozatok, három hadifogoly áthatolt a frontvonalon, csendben, fáradtan. Megértem őket. Szilvia egyedül énekel, táncol, helyesebben hazugságokat próbál őszintén mondani. Együtt készülődünk az életben maradásra. (A múltban ez a fontos kép még nem volt kimutatható.)

7.

Szavad ne legyen, elkapták azt a szélhámost, aki embereket tett lóvá. Kirajzolódta a krokodilos vonások, sőt megadatott egy kirándulás a világmindenségbe is. Az örület menekül a dombon. Szemébe hull a fény, indulatosan vibrál. A kutya hosszú és tömött és egy kicsit szent is. A korbács a gyűlölet által leképezhető idegrendszeri bántalmakat okoz. Elképzelhetetlenül zajos a túlvilág. (Homályos is.) A páva maga tépi ki a tollait, tisztázni akar, ha nem is teljesen, de legalább némán. Valamiért széttárva a lábad minden valószínűség szerint, mondja a pasas Somfainénak. Egyedül vagy, veled a rettegés, ki van ellened? Lehúzza, persze nem külföldön, hanem itt, ráterelődik a gyanú, nem üti, megnyúzza, kinyújtott lábbal fekszenek a halottak között. A sátorkészítő jelt ad. Gyógyírt ken a sebre. Imádkozik. Sikoltoznak, sikerül a véleményt kialakítaniuk, megfeszítik, kihasználják. Beözönlének a titkos szobákba, összezsukják, nem félnek. Kétezer éve ismerkedtünk össze, a zavart vigyor átmeneti, nézésre alkalmatlan. Ő a fehér bőrű. Emberek mozognak a mennyezetten, magukhoz térnek, meghalnak, magukhoz térnek. A szemük összerándul. Kód gomolyog, elfedi a tájat. Olyan irtózatossá megmászni egy sziklafalat!

TAR KÁROLY

Gondolatok az óvóhelyen és a lövészárokból

A mindig sántító hasonlatok közül válogatva, életünket most erdőrengetegnek képzelem, amelyben mindenki képességének megfelelő tudással, erkölccsel, tapasztalatokban edzett bölcsességgel élezett fejszével vág magának utat, esetleg ösvényt az értelme határáig húzó világában. A sűrűség bódító leheletében szuszog a figyelmeztetés: *Ne vágj ki minden fát!* Az ember néha mégis, mint megveszekegett fejsze, ide-oda csapkod, pánikol, mert nem találja a megfejthetetlenül göcsörtös mindennapokból a megnyugváshoz vezető, örömmel járható aszfaltot. Nem találja az egyetlen, a saját, az áldott utat, amelynek építésében nemcsak a hegyeken és völgyeken átívelő építkezés első kapavágását, hanem az irányjelzőket, a választóvonalakat és jóindulatú jelzéseket is mind magának kell elővarázsolnia saját közösségében kikristályosított, magáénak érzett tudásából. Mindezt legtöbbször évszázadnál rövidebb időben kell elérnünk, és igaz bizony Apáczai urunk intelme: „...*ha nem iparkodunk, hogy az időt hasznosan eltöltsük, barmok gyanánt fogunk az életből kimúlni*”. Fiatalkoromban írtam ezt egy fatáblára, amelyen az évszázadok homályából értem is visszanyúló kolozsvári tanítónk, a Gy. Szabó Béla által képzelt, könyv fölé hajló arcképéről reám is sugárzott annyi értelem, hogy a magam és gyerekeim, később olvasóim számára is, küzdelmeim tanulságaiból lejegyezsek néhányat. Olvasmányélményeimből szökkent saját gondolataimat most óvóhelyre kényszeríti a szomszédunkban zajló háború.

Gondolataink, akár a levegő, körülvesznek, magunkba szívjuk akaratlanul is. Érlelés közben szárnyakat képzelünk a tetszetősebbeknek, és merészen szárnyra bocsátjuk őket. Mindet, amit a világból megértünk, mindet, amit évezredek óta felénk hömpölygetett az emberi elme. Ennek az óceánnak a hömpölygése és kitarító sodrása tudásunk kavicsait görgetve csiszolódnak. Próbakövek életünkhöz. Javíthatatlan kíváncsiskodóként az életünkben felhorgadó és ismétlődő fogas kérdések elől, elégtelen tudásunk ellenére, sohasem menekülhettünk, a tisztábban látás kényszerűségével hangoztatjuk a lövészárokból és fejünkbe csapódó lövedékek ellenére is.

Bejártam a magam kerek erdejét, sűrűjében a világpolitikától árnyas ligetbe jutottam, ahol még hallani az égis erő fákhöz hasonlatos elvek és téveszmék döndülését. Néha maguktól, máskor az emberiség haragjától dőltek és dőlnek lelket sem melegítő rakásra. Látni rianásokat, értelmetlen irtást a rohamosan

szaporodó népben, hitben, békés együttélésre való hajlamunkban. Bölcsesség tanít őrizni minden fát, virágot, fűszálat, akár tetszik, akár nem. Kerülgetni sem akarom őket. Nem kívánok már nagy fák, különféle erős csoportosulások mellé állni, keresztfákra sem támaszkodom, a kirakathitesek táborait is kerülöm, magam vagyok az idővel és voltommal, amely egy velem, és aprómunkám hasznával kecsgetetem magam: valami, mint mindenki másból, csak marad belőlem is. Persze hogy porrá leszünk, de az is igaz, hogy porból emeltünk tornyokat, amelyek égig érnek, s majd elérhetnek a csillagokig, ha a magam porszemét hozzáadhatom a megszámlálhatatlan milliárdokéhoz. Az élet erdejéből nincs kiút. Benne vagyunk minden szeretetteljes pillantásban, baráti érzések meleg záporában, szülötteink nukleotidokból felépülő szerves makromolekuláiban és rengeteg minden másban, még a „félre csúsztott nyakkendőnkben” is. Megnyugvásunk a kegyes időben: ez maga az örömet teremtő munkásélet. Örömteremtésre való minden emberi élet. Józan elme nem érti, minek nekünk a háború.

Petőfi Sándor így biztat a Bolond Istókban: *Míg az ember boldog nem volt, addig meg nem halhat.* Karácsony Sándor, aki több mindenben példát mutatott a hasznos gondolatcserére, kissé átfogalmazta a mondatot: *Míg az ember el nem végzi a földön a rábízottakat, addig meg nem halhat.* Ady Endre is jó tanítónk és jó szomszédunk volt. Reánk bizta, hogy gondolatébresztő sétákat tegyünk mindenfelé, ahova eszünkkel eljuthatunk, s ha lehet, a magunk belső világát se kerüljük el, ne hagyjuk ezt sem csupán vasárnapra. Ha ez sikerül olykor, és tapasztalatainkat gyarapítva, a nekünk kiszabott időben, csupa jót cselekszünk, talán meg sem halunk, mert tovább élünk majd az utánunk következők jó emlékezetében. Emberek hullanak a villámokhoz hasonló elmúlásba határaink túloldalán, és félelem szorítja torkon gondolatainkat.

Az ember akaratlanul is szeret hasonlítani. Nem gondoltam Rá mint példaképre. Inkább valami tiszteltteljes érzés fuvallatában érzem, talán azért is, mert tud önmaga lenni. Olyan ez, mint amikor rácsodálkozunk egyik-másik filmalkotás valamely művészi képsorára, amely aztán egész életünkben megmarad agytekervényeink emberi érzésektől meleg áramkörében. Észrevétlenül megmaradhatnak bennünk jelentős mozdulatok, egy nem különösebben sikerült portréről néhány ecsetvonás, vagy megfelelő időben és hangsúllyal némely, valaki által kimondott, megszívlelendő igazság. Tapasztalataink gyarapodásával időnként mindent újra értékelhetünk. Holnap a Bibliából is mást olvasunk ki, mint ma, de eszünknel hamarabb dönt ösztönünk, amely jövőnkbe látó mágnesként vonz vagy taszít valamitől. Az élet örökös ismeretlen úszómedencéjében lubickolva magunk döntjük el, mekkora távon, milyen stílusban közelítünk vágyainkhoz. Röpködő rakéták zavarják gondolatainkat.

Mintha örökké egyugyanazon körben forgolódnánk. Nem szabadulhatunk a sablonoktól, a beidegződésektől, amelyek évezredek óta követnek, csapdát állítanak, amelyekbe rendre beleesnek csoportok, csoportosulások, országok, földrészek. Valaki kitalálta, hogy rendet tart az étrendünkben: hétfőn kömény-maglevest ettünk, kedden paszulyt vagy lencsét, szerdán káposztát, csütörtökön répát, pénteken mákos laskát, szombaton krumplifőzeléket és vasárnap húst. Olykor persze meglepetés is akadt az étrenden, dinnye, sütemény, a rokonság ázalék-ajándék, hal, vadászsákmány. A fél város ehhez hasonló étrendre

rendezkedett be. Ezt nevezték polgári életmódnak. Az ötlettelenség gyermekei voltunk. Okosaink és a hatalom terelgetett ide-oda kedve szerint. Vasárnapi iskolába, templomba, később gyűlésekre, kis csoportokba és röpgyűlésekre is, ahol kellenlül, mert kényszeríthettek, hozzászóltunk valamely problémának nevezett kérdéshez. Mindig azt és úgy kellett tennünk, amit és ahogyan mások tesznek. Így lehettünk jók a világ szemében.

Minden háború újrakezdést igényel. Olykor a nulláról kell indulnunk.

Van valahol egynéhány, az ismeretlenségben rejtőző, de egyszerű paraszti szemmel is láthatóan meztelen disznófejű nagyúr: pénz, profit, pöffeszkedés a neve. Nekik nem kellett újrakezdeniük, évezredek óta markukban az emberiség. Nem élhetnek háborúzás nélkül.

A változó időben apránként felnőnek bennünk a különféle tudományok, és kibokrosodik hasznuk is. Szíven ütünk mostanában is mindent és mindenkit, akitől akarunk valamit, vagy akit élve-halva magunknak kívánunk.

Mit jelent az, hogy egyesek zavarosban halásznak? Azt hihetné az ember, hogy semmit sem fognak, pedig számos régi és egészen új történet arról szól, hogy zavaros időkben történnek az igazán nagy zsákmányolások. Ilyenkor vagyonok tűnnek el, vagy gazdát cserélnek, a beavatatlan világ kénytelen jópofát vágni a történetekhez, amiket az érdekeltek a haladás jeleiként népszerűsítene. Akármilyen magasságba is emelkedünk az évek tornyában, és messzelátón vagy nagyítón át figyeljük a világot, a hirtelen meggazdagodottakat megcsodálhatjuk, de vagyonukat csak a legritkább esetekben lehet számon kérni, mert az igazi hatalom mindig is a pénz. A dicsőség diadalívei is csupa jól befektetett kötvény-téglákból épülnek. Fél téglákkal csak a naiv kisemberek döngetik hiábavalóan a mellüket, s ha többen is vannak a kelletténél, kivagyiskodásukat elnyeli a nagyok tiszteletet és félelmet parancsoló, pöffeszkedő csendje és az újból Európában is felhorgadó háború.

Kant szerint a filozófia építkező tudomány. Talán torony? A tornyok, a szépek, a legmagasabbak, a terebélyesek, az eget szurkálók, a felhőket karcolók is, időnként összedőlnek, olykor lerombolják őket. De aztán az utánuk és az utánuk jövők új építkezésbe kezdenek. Hány ezer éve rakosgatjuk tégláinkat egymásra csökönnyösen, izzadva, óbégatva, káromkodva. Mikor is volt az a tegnap, amikor valamelyik szőrös ősrünk falrakásba kezdett? Azóta megszállottként rakjuk, csak rakosgatjuk, mindenféle holmit egymásra halmozunk, hogy tornyokat emeljünk. „Exegi monumentum aere perennius.” És egyre mélyebbre nyúlunk mindenféle anyagért, történelemszilánkokért, hogy azok rakásain messzebbre láthassunk a jövőbe. Miféle jövőbe? A másokéba leginkább, mert a saját jövőnk elhessegetjük, hiszen abba csakis a magunk őszinte megismerésével nézhetnénk bele, ehhez pedig nincs kedvünk, mert magunkról még halálunk előtt, a jót, csakis a jót, vagy az apró, lényegtelen semmiségeket kívánjuk tudni.

EGYRE MÁRKI versei és grafikái

ÖRDÖGI KÖR

Munkától vérben szemem
Lábam alig tart
De megyek

Lenéznek bunkók kőgazdagok
Sajnálnak vénemberek, -asszonyok
Mert megyek

Igaztalanok nem fogadnak
Árulók néha hívnak
És megyek

Térdencsúszom hátrafexem
S alszom öltözködés közben
De megyek

Szájhúzó csinosak némelyek
Hogy köszönök rájuk, szégyellnek
Így megyek

Ébren alszom sőt álmodom
Születésnapom átkozom
Csak megyek

Elnyúlok végre ágyam vár
Egy óra forgolódás és
Alszom már

A RENEGÁT

Elárulta az országot
Elárulta a barátoknak hitt ellenségeit
Akik haragudnak
Akik nem bocsátanak meg neki
Elárulta őket

Elárulta magát
Köpött magára
Köpött másokra
Röhögött mindenem

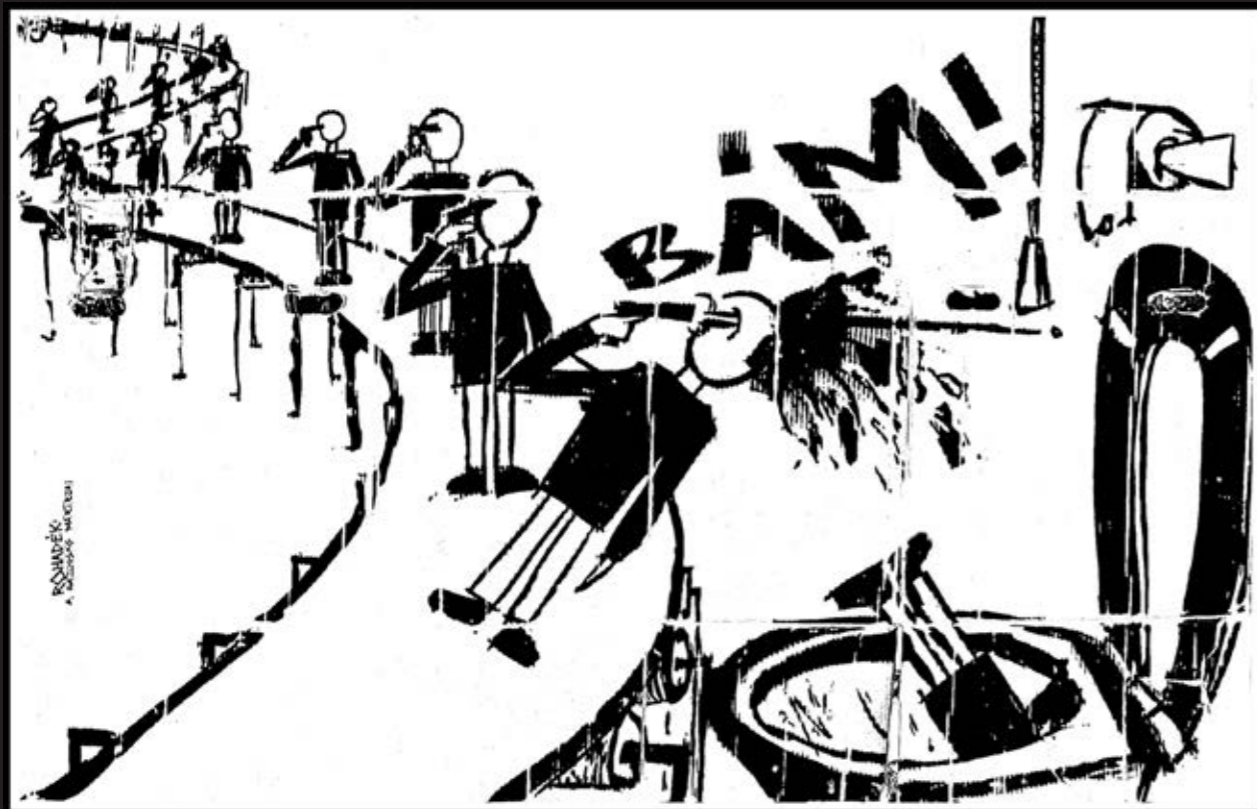
Nem kért segítséget
Nem kért irgalmat
De álszent módon
Gyáva volt mártírkodni
Mossátok fel, szétfolyt
Gerincét eladta

Arcán bőre vigyorrá szikkadt
Arcán csontjai jól látszódtak
Haja mint kukoricakóc
Lógott csapzottan, fújta szél
Úgy érezte jól tett mindent

Akasszátok fel

A FÖLDRE

Ülök egy lépcsőházzal szemben
Orrom folyik fülem hideg
Sokadjára nézek egy ablakot
De nem tudom minek

Szedtem egy pár szem almát
De nincs kívül megosszam
Szembejött velem egy szipuzó fickó
Utánaszóltam

„ - Hülye vagy bazdmeg”
Megfordult és odajött
Halkan felelt
„ - De legalább melegít”
Néztünk egymás szemébe egy darabig

Aztán elfordultam és
Indultam tovább hogy ne lásson mert
Arcomon végigfolyt valami
Le egészen a földre

NEURÓZ IS

Ebben a kurva városban
Hasítani lehet a depressziót
A lelki nyomort a bunkóságot
Az álmos kipihenetlen
Szemeket és testeket
Agresszív részegeket
Tehetetlen hajléktalanokat
Mérhetetlen fájdalmat
Fertőt őrületet
Magadba beszélést káromkodást
Izomlázat nélkülözést
Szárazságot hol víz kéne
Vizet hol szárazság kéne
Kapkodást rendetlenséget
Egymás egyhangú tiprását
Kifordulcemekkel karokkal
Rogyadozó pakolókkal
Lealacsonyodott személyiség nélküliekkel
Idióta vasárnap templomba
Járó cigányozó zsidókurvázó
Saját autós taknyosokkal
Karrierista sminklányokkal
Magas árral pénzhésséggel
Végtelen brazil sorozattal
Selejtes ruhával kimerülten
Néha remegve még picit
Undorító szagot árasztva
Kedvességet nem érzékelve s nem adva
Panaszkodva sértődve kielégítetlenül
Sóvárogva vállvonogatva rettegve
Figyelmetlenséggel átbaszással
Folytonos gyanakvással
Kárörvendéssel önsajnálattal

SYPORCA WHANDAL

Vícium I-VI.

Számítógépes technika, 2020-2022

NEM VAGYOK ITT

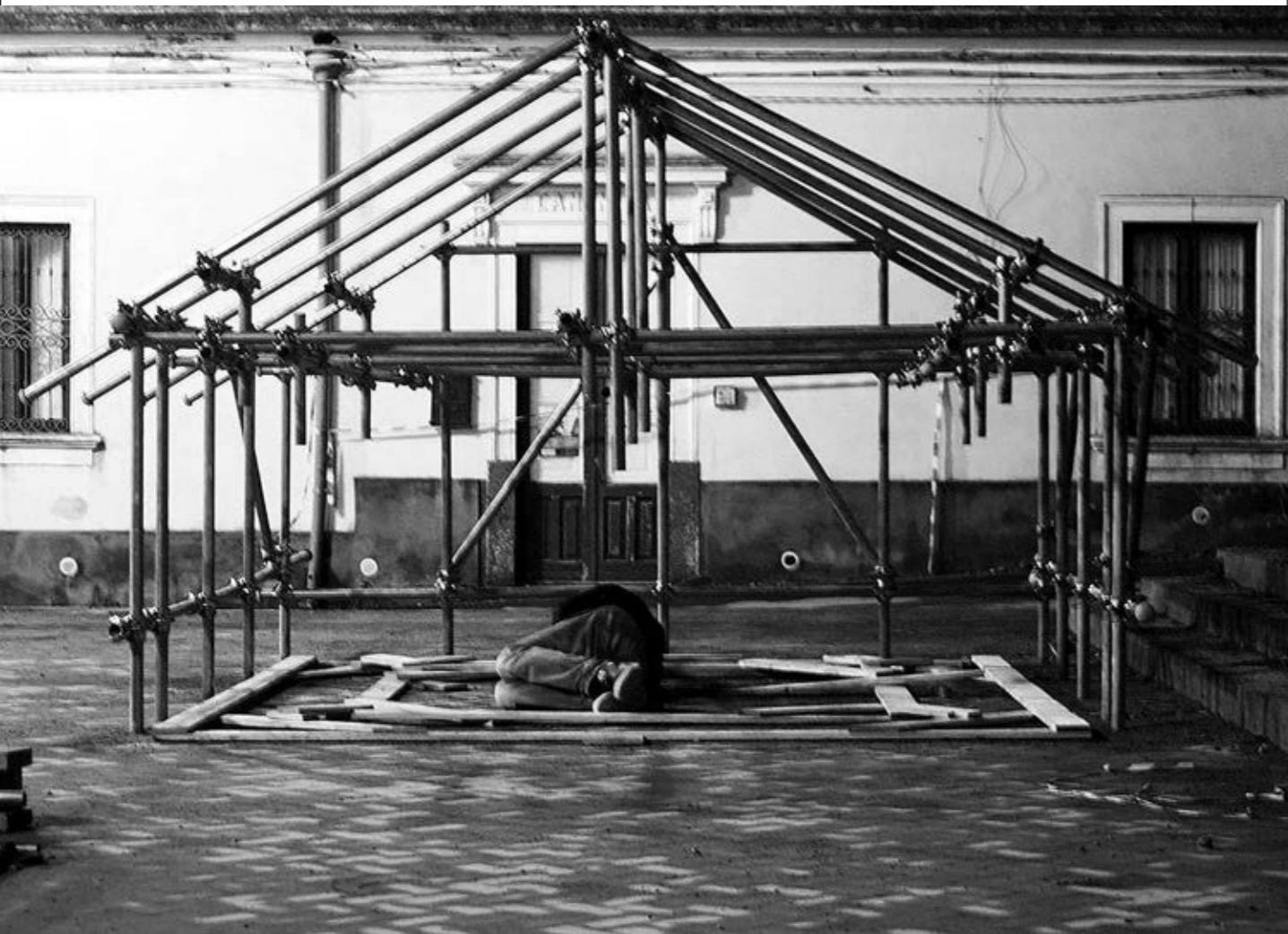

FAZEKAS ZOLTÁN akciója

Földrengés után vagy előtt...
akció, 2019, 2×2×3 m, Pennisi (Acireale), az Etna körzetében tapasztalt földrengés idején

UJVÁRI SÁNDOR

A kölcsön

Kölcsön nyújtásával sokan és sokféleképp foglalkoznak. Vannak erre szakosodott intézmények, amik átvilágítják az ügyfelet, meggyőződnek arról, hogy a kölcsönkérő képes lehet-e visszafizetni az igényelt összeget, mérlegelnek, sokszor biztosítékot kérnek, és csak akkor folyósítják a pénzt, ha kellő garanciát látnak annak megtérülésére. Ez a tisztán üzleti alapú kölcsön. Vannak olyan szolgáltatók is, akik nem rendelkeznek engedéllyel mint pénzügyi szolgáltatók, nem kérnek biztosítékot, nem kedvesek és nem bizalom gerjesztőek, drága autókkal járnak, hatalmas kamatokkal dolgoznak, és meglehetősen kellemetlen következményei lehetnek annak, ha valaki nem tud vagy nem akar törleszteni nekik. A harmadik nagy kategória a közeli barátoknak vagy családtagoknak adott kölcsön. A gazdag barát vagy rokon a bensőséges viszonyra tekintettel sokszor örül, hogy segíthet a szorult helyzetben levő szerettének, és bizony felelőtlenül, írásos nyom és határidő megjelölése nélkül, kabátzsebekből előhúzott vaskos borítékok formájában intézi a válságkezelést. Bármelyik lehetőséget nézzük, van benne kockázat. Ezt bele kell számolni az ügyletbe.

A Vagongép Kft. lassan harminc éve megbízható szereplője a hazai piacnak. Vidéki társaság, nagyjából harminc alkalmazottal. Pont ideális cégméret, nem is kell ennél nagyobb. Zoltánt, a főnököt vígan eltartja, az egyik legvagyonosabb embernek számít a városban, amihez kedve szottyán, mindent megengedhet magának. Pontosabban csak megengedhetne, mert nincsenek extra vágyai. Őt az boldogítja, ha egyre nagyobb összeget lát a számláján. Nem fektet be, csak figyeli a hétről hétre növekvő összeget. Középkategóriás autóval jár, nem a legújabb divat szerint öltözik, egy közepes méretű, de takaros családi házban él a középkorú feleségével, Ildikóval. Maga a mértékletesség. Zoli bának két lánya van, akiket imád, de mindig is vágyott volna egy fiúra. Főleg a műszaki beállítottságú férfiakra jellemző, hogy nem tudják elképzelni, hogy lányuk szülessen. Mit tudnak kezdeni egy lánnyal? A lányok nem szeretik a gépeket, nem szívesen bütykölgetnek a sufniban. A hajukat kell fésülni, babáznak meg divatolnak. Mindegy, így alakult, de azért milyen jó lett volna valamelyik helyett egy fiú - morfondírozott olykor.

- Zoli bá, jöjjön, mutatok valamit! - sietett a főnök elé Pisti kedd reggel az iroda bejáratánál. - Találtam egy jónak tűnő Pannóniát a neten, ez jobb, mint amit a múltkor néztünk.

Kimondatlanul Pisti testesítette meg Zoli bá meg nem született fiát. Pont ilyen lett volna: mindig kedves, szorgalmas, érdeklődő srác, aki imád a műhelyben bütykölni. Négy és fél éve dolgozott a cégnél, és bármit megszerelt.

- Mutasd, Pistikém!

- Itt vannak a képek, ezt nézze! - És már mutogatta is a fotókat a telefonján. - Kicsit pókhálós, kicsit kopottas, de ennyi az egész. Saját lábán el tudom hozni a tulaj szerint, ez nem törött, nem gányolt és nem tiszta rozsdá, mint a múltkori.

- Jónak tűnik - bólogatott a főnök, nézd meg, és ha ez tényleg ennyire egyben van, akkor érdemes rá lecsapni, mert ez olcsóbb már nem lesz. És pénzed van?

A főnök ezt a kérdést soha és senki másnak nem szokta feltenni. Pisti ügyleteit viszont rendre ő előlegezte meg. Ez már a sokadik motor, nem is érdemes számolni. Pisti megveszi, felújítja, és ha nem nő annyira a szívéhez, akkor kis haszonnal eladja. De gyakran a szívéhez nő. Zoli bával az elszámolás két-féleképp történhet: ha értékesítésre kerül a gép, akkor a vételárból kerül törlesztésre a kölcsön, ha pedig nem, akkor a fizetésből kerül levonásra.

- Kéne, főnök, egy fél misi.

- Mikor mész érte?

- Ma.

- Jó, akkor meló után gyere be az irodába, addig kiveszem a bankból.

És úgy is lett, délután fél ötkor a kért összeg - mindenféle papír vagy biztosíték nélkül - kiutalásra került Pistinek, és a srác nyomban el is indult a fél ötös busszal egy közeli faluba átvizsgálni a fészertől előrangatott Pannóniát. A motor a hirdetésben leírtaknak megfelelő állapotban volt, pöccre indult, gyönyörűen döngöcsélt, néhány filléres apróságot kell csak cserélni rajta, és szükséges hozzá egy értő kéz, amely eltünteti a gépről a kezdődő enyészeti nyomait. Kevés alkatrész és jópár munkaóra, de abszolút igényes felújítási alap. Pisti meg is alkudott az eladóval, az irányárként megadott félmillióból ötvenezret még le tudott énekelni, kidomborítva a portéka hiányosságait, aztán a felek kölcsönös meglepődéssel aláírták a szükséges papírokat a tulajdon átruházáshoz.

Pistinek fülig ért a szája az úton hazafelé. Jóindulatú motor volt ez a Pannónia, büszkén gurgulázva röpítette a vezetőjét, érezni lehetett, hogy majd kicsattan az egészségtől. A fékkel azért vigyázni kell, a dob-fék régi konstrukció, és a sok állás a fészertben csak tovább nyújtotta az egyébként sem rövid fékutat. A gumikat is le kell majd cserélni, bekeményedtek, egy nagyobb kanyarban csúnya csúszás lehetne, ha csak úgy rutinból bedöntené a gépet. A fényszóró a korához képest jó állapotúnak mondható. Ma már ennél lényegesen jobbakat szerelnek a legolcsóbb motorokra is, de akkoriban egy lámpa ennyit tudott. Pisti már a felújítás menetét tervezte fejben, lendületesen, de nem túlhajszolva falta az öreg motorral a kilométereket hazafelé. Anyukája már várta, a vacsora is elkészült. Mákos guba, az egyik kedvence, ebből visz majd holnap ebédre is egy adaggal a melóhelyre. És miért az édesanyjával lakik egy ilyen igényes fiatalember? Még csak huszonnyolc éves, megbocsátható ez neki, egyébként is nemrég lett vége egy négyéves kapcsolatának. A motor vidáman szaladt a szürkületben, mintha hálás lett volna azért, hogy a fészert után kinyílt neki újra a világ, határozottan, pontosan engedelmessé lett lovása utasításának. Egy nagy kanyar utáni hosszú egyenes részen ki lehetett próbálni, hogy mennyit bír. A gázkar meghúzására a gép szépen megiramodott, az úttest két oldalán egyre gyorsabban suhantak el a fekete bokrok. Egy- valami állt csak elvakítva és bambán: a végzet, ami szarvas képében bukkant fel a fényszóró csóvájában

oly váratlanul és hirtelen, hogy az embernek még szinte becsukni sincs ideje a szemét. Rövid fékcsík az ósdi kemény gumikkal, és a motor már csúszott is az oldalára. A sofőr és a gép, mint két versenytáncos, egy ütemben pörgött és perdült, mígnem ugyanazon árokban, egymástól tizenegy és fél méterre ment-hetetlen állapotban becsapódtak.

Nyolc perc múlva ment arra a következő jármű, amely üvegtörmelékkel és egy eldeformálódott kereket talált az úttesten. A sofőr kiszállt az autóból, és követni kezdte a nyomokat. Hamar megtalálta a motort és nem sokkal azután Pistit is, Pisti testét. A kiérkező mentők nem tudtak rajta segíteni, az élettel össze-egyeztethetetlen sérüléseket szenvedett - így ment le a másnap esti híradóban, és tényleg: a sokkos autó-vezető, miután magához tért a rémületől, hívta a mentőket, elsősegélyben már nem részesítette Pistit, de ezt senki nem is róta fel neki a későbbiekben sem.

A mákos guba kihűlt, a vaníliásodó megbőrösödött. Pisti édesanyja mégsem volt ideges, hiszen attól, hogy a gyereket várta haza, mégiscsak egy felnőtt emberről beszélünk, aki nem tartozik elszámolni az idejével, jön, amikor jön. Fél tíz körül csengettek az ajtón. Egy rendőr. Az ember tudja ilyenkor, hogy ez valószínűleg rosszat jelenthet, de meglepődik, nem áll össze egyből, vagy talán az elme nem akarja, hogy összeálljon. A rendőr igen tisztelettudóan bekéredzkedett, és közölte a tragikus hírt. Felajánlotta az ilyenkor szokásos dolgokat, mint orvos, pszichológus igénybevétele, kérte, hogy hívjon át magához az anya valakit estére, és folyamatosan vegye most körül magát olyan emberekkel, akikre támaszkodni tud, mert az első napokat és heteket lesz a legnehezebb túlélni. Megvárta, míg a szomszédasszony átjön, és megígéri, hogy vigyáz Pisti anyukájára, meghallgatott néhány családi történetet arról, hogy mennyire jó gyerek és mennyire jó testvér volt ez a fiú, aztán illedelmesen elbúcsúzott, és magára hagyta a szomszédasszonyt és az anyát a szenvedéssel.

Zoltán mindeközben lefekvéshez készülődött, és alig várta a másnapot, hogy Pisti beszámoljon a motornézés részleteiről. A feleségének is erről mesélt, megint egy új ügylet, megint egy izgalmas műszaki kalandozás ezzel a jóra való gyerekekkel. Meg kell jegyeznünk, hogy Ildikó nem volt elragadtatva férje fogadott fiától. Nem mintha bármi baj lett volna Pistivel, inkább Zoltán rajongása tette feltékennyé. - Van két lányod, azokért rajongj ennyire, velük csinálj közös programokat - morgolódott olykor. Most is vissza kellett fognia magát, hogy ne legyen veszekedés a dologból.

Zoltán reggel sietett is az irodába. A megszokott mederben haladtak a dolgok, nyolc előtt tíz perccel érkezett, és egyből Pistit kereste. Még nem jött meg - tájékoztatták, ami furcsa volt, mert ebben az időben a fiú már mindig bent szokott lenni. - No, nem baj - gondolta a főnök és behúzódott irodájába átböngészni a napi sajtót.

Fél kilenc tájban szólalt meg a telefonja, Pisti édesanyja volt a vonal túlsó végén.

- Halló, Marika vagyok - szólalt meg a síron túli hang.

- Kezét csókolom Marika. - Jól ismerték egymást, az anya száma el is volt mentve Zoltán telefonjában. - Mi az, baj van? - rémült meg a főnök, Marika hangjából egyértelműen érezni lehetett, hogy valami nagyon rossz hírt fog közölni.

- Pisti meghalt - szakadt ki a nőből, és utána már csak a feltörő zokogást lehetett hallani hosszú másodpercekig. Zoltánnal is megfordult a világ, ilyen hírre az ember nincs felkészülve.

- De, de, ezt nem értem - dadogott bizonytalanul. - Micsoda?

Az asszony nehezen szedte össze magát, de a sírögörccs kezdett alábbhagyni, szipogott, majd kifújta az orrát.

- Tegnap elment munka után megnézni valami motort. Én mondtam már neki korábban is, hogy hagyja ezeket a hülye motorokat, de hiába beszéllek neki. Meg is vette, és jött vele haza. - Ismét zokogásban tört ki a szegény anya. - Ne haragudj, szóval jött vele haza, elesett, az árokba csapódott, és meghalt azonnal. Egy féknyomot találtak az úttest közepén, valami miatt vészfékezett, elesett, és becsúszott az árokba.

- De hát... - A főnök szeretett volna ellenkezni vagy vitatkozni az asszonnal, de mit, minek és hogyan? - Részvétem, Marika, ez felfoghatatlan.

Az asszony még sírdogált egy keveset a telefonba, aztán elbúcsúztak egymástól.

A főnök mardosó úrt érzett a lelkében. Felfoghatatlan, ezt nem lehet elhinni. Kóválygott a feje, gondolta, jót tesz, ha megy egy kört a telephelyen. Ekkor már az alkalmazottak közül is értesültek néhányan a tragédiáról, kis csoportokban beszélgettek a szerelőcsarnok félreeső szegleteiben. Ahogy észrevették Zoltán közeledését, szétrebbentek, senki sem szólította meg, látni lehetett rajta, hogy tud már mindenről, nincs miről beszélni. A séta után visszahúzódott az irodájába, és a fontos ügyfeleknek félretett, a szekrény mélyén szunnyadó italokat vette szemügyre. De nem állt meg a szemügyre vételnél, szép sorban valamennyiből meg is ivott egy kupicával. Ötféle rövid egy félórán belül.

- Akármilyen történt, az élet nem áll meg - gondolta. - De akkor is hiányozni fog ez a fiú. Milyen jó, hogy nem az én fiam volt, úgy sokkal szörnyűbb lenne. Micsoda értelmetlen halál. Minek kellett neki kölcsönt adnom, nincs ez az egész, ha nem adom neki azt az ötszázezretet. - Itt bevillant valami, és újabb pohárkával töltött. - Azt a hétszentségit. És mi lesz a pénzemmel? - vörösödött el. - Nem írtunk róla papírt, nem is tud róla senki. Most ki fogja nekem megadni azt a félmilliót? - Teljesen kétségbe esett. A számítógéphez telepedett, bepötyögte az internetbank hozzáférését a számlájához és ellenőrizte az egyenlegét: 147.648.712 Ft. Ez rengeteg pénz, gondolhatnánk, minek ide még az a félmillió?

- Erről a számláról félmillió hiányzik. És bármennyit fogok még keresni életemben, félmillió mindig is hiányozni fog róla. - Zoltán lelkiállapota a gyász miatti szomorúság és a soha meg nem térülő kölcsön okozta tehetetlen düh között csapongott, és egyre többet időzött ez utóbbinál. - Hogy tudott így kibaszni velem?! Pont ő, a fogadott fiam. Biztos vagánykodott. Hajtotta, mint az eszetlen, ezeket a régi vasakat. De ha valaki tartozik, akkor ne vagánykodjon! Ha valaki tartozik, az vigyázzon magára, hogy vissza tudja fizetni, amit kölcsönkért. Nem volt neki fontos, hogy visszafizesse a pénzt, szart ő rám, nem érdekelte, hogy mi lesz velem, ha meghal. 148.148.712 Ft, ennyinek kéne lenni a számlámon.

Zoltán magába fojtotta gondolatait. Szokták mondani, hogy az ital az ember épp aktuális lelkiállapotát erősíti fel. Ha valaki boldogan kezd az ivásba, akkor még boldogabb lesz, ha már eleve rosszkedve volt, akkor inkább ne is kezdjen inni, mert annak semmi értelme. A főnök mogorva részegre itta magát, úgy kellett hazavinni a műszakvezetőnek. Nem szólt senkihez, remélte, hogy ha kialussza magát, akkor talán más színben fogja látni a dolgokat.

Másnap szombat volt, aludhatott, ameddig jólesik. Tíz előtt ébredt hasogató fejfájással.

- Gyere, kész a reggeli - ölelte át a felesége.

Zoltán kikászálódott az ágyból, belebújt papucsába és köntösébe, a konyhába vette az irányt. Semmi kedve nem volt a kolbászos tojásrántottához, de máshoz sem lett volna több, elkezdte kotorászni. Gondolta,

bekapcsolja a rádiót, nincs kedve beszélgetni, Ildikó meg biztos nyugtatná, ha itt ülne néma csendben. A Kossuth rádió épp ekkor kezdődött a hírek előtti szignál, ami azt jelezte, hogy kereken tíz óra lesz pár másodperc múlva.

- Jó napot kívánok, Bemondó Béla vagyok, tízórás híreinket hallják. Főbb híreink röviden: ötszáz ezer embert kellett Kínában kitelepíteni a Jangce folyó áradása miatt, félmillió ember maradt áram nélkül a kaliforniai erdőtüzek miatt, az egymillió jogosult fele élt már a kormány biztosította félmillió forintos lakásfelújítási lehetőséggel, romlanak a fertőzöttségi mutatók, immár napi ötszáz és ezer közötti új megbetegedéssel számol az országos tisztifőorvos, meghaladja a félmilliót a...

- A kurva anyád haladja meg a félmilliót! - ugrott fel Zoltán, mint egy eszelős, és egy hirtelen söprő mozdulattal a falhoz vágta a rádiót.

- Jézusom, Zoli! - kapott a mellkasához Ildikó. - Megjjesztesz. Ez mi volt? Miért kellett?

- Ne haragudj - szedegette össze a férfi a rádió műanyag darabkáját a konyhapadlóról, majd szemügyre vette a kis krátert, amit a becsapódó szerkezet a falon maga után hagyott. - Megviselt a Pisti halála.

Ildikó magához húzta férjét, átölelte, és dús keblei között pihentette fejét. Ez segíteni szokott.

- Zoli, segítünk, itt van neked a családod. Itt vagyok én, itt vannak a lányok. Túl leszünk ezen is. Amin nem tudsz változtatni, azt kénytelen leszel elfogadni. Ha küzdeni próbálsz ellene, csak rosszabb lesz. Beszéljük ki, az segíteni fog.

- Ezt nem lehet kibeszélni - felelte törődötten a férfi. Bizott benne, hogy egy alvás után majd máshogy látja a dolgokat, de egyre inkább fáj, hogy Pisti elárulta és meglopta őt.

- Akkor menjünk el egy hétvégére a lányokkal vagy csak kettesben valahova - indítványozta Ildikó.

- Nincs kedvem, szó sem lehet róla - utasította el kategorikusan a felvetést Zoltán. Ebben a nehéz anyagi helyzetben nem engedhetik meg maguknak, hogy további pénzégetésként elmenjenek valahová egy hétvégére. Nem elég egyébként is, hogy Pisti lehúzta ennyivel, ehhez még hozzáadódna a hétvégi kirándulás költségei, amik szintén miatta, az ő hibájából keletkeznek. Még halála után is megkárosítaná, ezt gyorsan felejtse el.

A férfi teljesen magába fordult. Kötelességszerűen bejárt a munkahelyére, elvégezte feladatait, és ugyanúgy nézegette a folyamatosan növekvő összeget a bankszámláján, mint annak előtte, de önkéntelenül is hozzáadott az épp aktuális számhoz ötszázezretet. És amikor ezt megtette, legszívesebben üvöltött volna. Arra gondolt, hogy csak egy hasonlóan vagyonos ember értheti meg a fájdalmát.

Tárcsázta hát fogorvos barátját, aki az egész városban a legmenőbb fogdoki volt, mindig a legdrágább autókkal járt, évente cserélte ruhatárát, a legújabb kutyúkkal villogott, az órája árából pedig csinos családi házat lehetett volna venni.

- Lojzókám, össze kéne fussunk a héten, szeretnék veled megbeszélni valamit.

A fogorvos átnyalazta a határidőnaplóját, és szerda ebédidőben talált még egy órát, amit nem ígért oda senkinek.

- Rendben, bemegyek hozzád, Lojzi.

Zoltán várta nagyon a találkozást, hogy egy hasonló gondolkodású és hasonló helyzetben lévő barátja miben látja helyzetének megoldását. A gazdagok sokszor megértik egymást, hiszen a gazdagok azért gazdagok, mert nem költik el a pénzüket. Ugyanazt gyűjtik.

- Szia, öreg harcos - fogadta a megbeszélte időpontban barátját a fogorvos.
- Szia, Lojzókám, ezt neked hoztam - nyújtott át egy üveg jó konyakot a dokinak Zoltán. Az italt ő is úgy kapta, ezért nem volt nagy érvágás a továbbajándékozása. Azért csak megjegyzem, ebből a fajtából legalább húszezerbe kerül egy üveggel.
- Mi járatban, Zolikám, ha jól értettem tanácsot kérnél valami ügyekben?
- És Zoltán elmesélte az egész történetet töviről hegyire, lebontva róla a személyes dühét és sértettségét, hogy a fogorvos ne ezen a szűrőn keresztül lássa az ügyet.
- Papír van róla?
- Nincs, baszki, nem írtunk - masszírozta a homlokát Zoltán.
- Ajjaj, mindig legyen, mindig legyen. A hétpróbás gazember. Jó nagy szarban vagy, Zoli - csóválta a fejét Lojzi barátja - Félmillió forint bizony rengeteg pénz - dörzsölte meg homlokát, csuklóján kecsesen ringatózott negyvenmillió órása.
- Te mit csinálnál, Lojzi? - kérdezte remegő hangon Zoltán.
- Hát nincs papír, barátom, akkor nincs mit tenni, be kell nyelni ezt veszteséggé. Esetleg a motorból nem maradt valami, amit el lehetne adni? - vetette fel a jónak tűnő ötletet a fogorvos.
- Látod, ezt nem tudom, utánajárok - gyúlt a remény szikrája Zoltánban, és egy fokkal már derűsebbnek látta a világot. Már megérte eljönni. - Én arra is gondoltam, hogy felhívom az anyját, hogy adja meg a pénzt, amit a Pisti kölcsönkért tőlem.
- Nehogy már, hülye vagy?! - csattant fel a fogorvos - Nincs papír. Odamennél az anyjához, hogy nézze, hölgyem, én adtam félmilliót arra a motorra, amivel a Pisti meghalt, fizesse már vissza a pénzt. Eszedbe ne jusson! Próbáld megszerezni, aztán eladni a roncsot, a többit meg ird le veszteséggé.
- Te ezt tennéd? - hümmögött Zoltán.
- Ezt, persze, mi más lehetne - veregette hátba a fogorvos unva a társalgást, és egyben terelgetve kifelé barátját az előszoba irányába.
A barátok elbúcsúztak egymástól, és Zoltán már kászálódott is be az autóba. Kedélyesen intettek egymásnak, a kocsik elindult, majd ahogy Lojzi eltűnt a látótérből, a gyáros éktelen káromkodásba kezdett.
- Hülye fasz! Ekkora szarrágót, kettő forintért az anyád eladnád, én meg mondom le félmillióról?! Írjam le?! Hát baszódj meg, nem a te pénzed, te rohadék! Papír, nagyon okos vagy, azt hiszed, én nem tudom pontosan?! Idióta, sok értelme volt hozzád fordulni...
A találkozóknak annyi haszna mégis lett, hogy felvillantotta a lehetőséget, hátha a motor roncsaiból valami pénzeszkét vissza lehetne csatornázni. Kiderítette, hogy a Škoda szerviz telephelyére kerültek a motor maradványai. Reménytelenül jelent meg másnap reggel a bejáratnál, hogy megnézné, mi maradt a gépből. Hát sajnos semmi, semmi használható: törött, elgörbült, leszakadt alkatrészek, megtekeredett váz, a kerékből macskabajuszként kiálló küllők, kiszakadt első villa. Letaglózva ért vissza az irodába. Délután meg a Pisti temetése, még az is megfordult a fejében, hogy el sem megy.
Rengetegen gyűltek össze a ravatalozó előtt. A koporsó mellett ott zokogott a család, aztán a távolabbi rokonok kicsit kijebb, a közeli barátok, nem olyan közeli barátok, szomszédok és munkatársak. A fiatal ember tragikus halála sokakat megrendített, nagy tömeg gyűlt össze. Szép temetés - szokták mondani -, a pap értelmesen beszélt, méltóságteljes szertartás volt. A búcsúztató közben Zoltán végig

azon morfondírozott, hogy odamenjen-e a temetés után Pisti anyukájához, nem emlékezett rá, hogy a gyász hirdetésben kérték-e a részvényt nyilváníthatóságát, vagy nem. A koporsót leengedték a földbe és a sírásók megkezdték a gödör betemetését. Végláthatatlan virágerdő került a rögök tetejére, a tömeg lassan kezdett kopni, nehéz léptekkel szállingóztak a gyászolók a temetői parkoló felé. Zoltán arra az elhatározásra jutott, hogy mégis az a tisztességes, ha mint főnök és egykori barát személyesen is tiszteletét teszi az anyánál.

- Jó napot, Zoltán! - köszöntötte Marika. - A fiam nagyon szerette magát, szerintem ön volt az egyik példaképe - ölelte át az anya fia volt főnökét.

- Pisti jó gyerek volt. - A férfi persze már egész mást gondolt róla, de ezek nyilván nem egy temetésre és nem egy anyának való gondolatok volnának. - Rengeteg időt töltöttünk együtt. Tele volt tervekkel... Én meg segítettem neki, ahol csak tudtam. A műhelyben használhatta a szerszámokat, ha elakadt valamivel, kikérte a véleményem, de elsősorban anyagilag, anyagilag segítettem a fiút. Tudja, Marika, én szoktam neki kölcsönadni, pénzt, sok pénzt adtam neki kölcsön. - Zoltán maga is meglepődött, hogy ez így kiszaladt a száján, de egy cseppet sem bánta, elvégre ez az igazság.

- Maga igazán nagyszerű ember - szorította meg az asszony Zoltán kezét, majd odafordult a következő részvényt nyilváníthatóhoz, aki már a férfi sarkában tipródott.

A főnöknek elfogytak az ötletei. A roncsot nem lehet eladni, az asszony nem vette a lapot, és még mindig hiányzik félmillió a bankszámlájáról.

- Halló, Lojzókám, képzeld, mi történt - tárcsázta a fogorvos. A barát elképedve hallgatta a fejleményeket, továbbra is hangsúlyozva, hogy nincs papír, abba kell hagyni már ezt az örültséget, leírni veszteséggé, a fájdalom feldolgozására pedig ajánlott egy nagyon jó pszichiátert.

Ildikót eddig nem avatta be a problémájába, de muszáj volt most már őt is bevonni, mert a hullámok kezdtek összecsapni Zoltán feje fölött. Beszámolt a kölcsönről, a fájdalmak gyökeréről, a Lojzival folytatott eszmecserekről, a temetésen Marikával folytatott beszélgetésről, a fogorvos javaslatáról a pszichiáterrel kapcsolatban.

- Neked beteg az agyad, menj el ahhoz az orvoshoz - ragadta meg a probléma gyökerét az asszony. - Fogadd már el, hogy meghalt!

Be kellett látni, hogy itt gyökeres szemléletváltásra van szükség, Zoltán felhívta a javasolt pszichiátert. Dr. Kelemen Beatrixtól kapott egy időpontot és egy címet. Várta a találkozást a kellemes hangú nővel, és bízott abban, hogy ő át tudja állítani a kapcsolót a fejében, hogy megszűnjön a hiányérzete, és visszanyerje régi önmagát. A kezelés első fél órájában a doktornő felmérte a páciens környezetét, kik azok, akikben bízik, kihez szokott fordulni a különböző jellegű problémáival, aztán rákanyarodtak az alapproblémára. Zoltán mesélt az apa-fia kapcsolatra hajazó barátságról Pistivel, a kölcsönről, a pénz elvesztéséről és az egész esemény sor árulásként való lecsapódásáról az ő tudatában.

- Nagyon érdekes megközelítés - hümmögött a doktornő. - Mindazonáltal ötszázezer forint rengeteg pénz.

Tovább beszélgettek, dr. Beatrix a Pistivel való kapcsolat elemzésével folytatta:

- Ezt a mi szakmánkban úgy hívják, hogy posztumusz inverz Ödipusz-komplexus. Az Ödipusz-komplexust biztos ismeri, ennek lényege, hogy a gyermek küzd az apjával, le akarja győzni, kvázi meg akarja

semmisíteni, és az anyját kívánja nőül venni. A posztumusz inverz Ödipusz-komplexus lényege, hogy itt az apa ölné meg a fiát, ha lenne fia, vagy ha meg nem halt volna már korábban. Ha jól értem, ha most Pisti életben lenne, akkor maga azt kívánná, hogy haljon meg, ugye? - ásott le Zoltán ösztönös énjéig a doktornő.

- Nem hiszem, gondolom, ha élne, akkor visszafizetné a kölcsönt, ha élne, nem akarnám megölni, épp azért vagyok rá mérges, mert nem él.

- Azt mondta, gondolom, hogy visszafizetné. Látja milyen érdekes, ebben van egy nagyfokú bizonytalanság, erre is rá akartam világítani. Na és kivel beszélt még a problémáról, illetve milyen tanácsot kapott tőle? - A doktornő papírlapra jegyzetelte a válaszokat, előre is hajolt.

- Közös barátunkkal, Lojzival szoktam megbeszélni a problémáimat. Megértjük egymást, hasonló anyagi és társadalmi helyzetben vagyunk, hasonlóan gondolkodunk a pénzről, pontosabban mindketten tudunk bánni a pénzzel. Fontosnak tartjuk, másféleképp használjuk, Lojzi jobban szereti mutogatni a vagyonát, mint én. Szerintem elég kapzsi ember.

- Nem kifejezés, a legkapzsiabb, akit ismerek - mosolygott Kelemen doktornő a bajsza alatt. És mit javasolt?

- Azt mondta, hogy engedjem ezt el. Nincs róla papír, megfizettem a tanulópénzt, ne fussak utána, semmi értelme, csak meg fogok hülyülni.

- Érdekes - jegyzetelt a doktornő.

- És Ön hogyan látja a helyzetemet? Nincs megoldás a problémámra?

- Nos, az én véleményem teljesen más. Azt gondolom, hogy Lojziból teljes mértékben hiányzik az empátia. Nem képes átérezni azt a gyászt, amit félmillió forint elvesztése okoz. Ismerem őt, ha ő kerülne ilyen helyzetbe, biztos, hogy a maga helyén gubbasztana itt, ebben a fotelben. Nyilván valaki addig jó társaság, amíg nincsenek problémái. És ez teljes mértékben illik a Lojzi hozzáállására. Amint egy komoly személyes gonddal keresi fel, már rövidebbre is akarja zárni a társalgást, a lehető legegyszerűbb, legfelszínesebb megoldást javasolva. Lefordítom magának, amit ő ajánl: törődjön csak bele a veszteségbe, fogadja el, hogy meglopták, becsapták, és egy lépést se tegyen ez ellen. Látja, milyen nagy fasz ez a Lojzi?

Zoltán összezavarodott. Nem állt össze, hogy miként tudná visszaszerezni a pénzt egy halottól vagy a családjától mindenféle dokumentum nélkül. Erre rá is kérdezett.

- Ugye maga azért jött hozzám, hogy átbillentsek egy kapcsolót az agyában, hogy a feje tetejéről a talpára állítsam a dolgokat?

- Igen, doktornő - helyeselt Zoltán.

- Maga ott akadt meg Zoltán, hogy a Pistitől vagy a családjától akarja visszaszerezni a félmilliót - mosolygott dr. Kelemen Beatrix.

- De hát akkor mégis kitől szerezzem vissza? - Zoltán még mindig nem értette a dolgot.

- Na kitől, vajon kitől? Gondolkozzon! - szólt rá határozottan dr. Beatrix.

- A Lojzitól? - kérdezett vissza bizonytalanul a páciens.

- Látja, tud maga, ha akar. Mindkettőjüknek hasznos lenne. A maga lelke megnyugodna, hogy visszaszerezte azt, ami jogosan jár önnek, Lojzi barátunk személyiségfejlődésének is jót tenne, ha csiszolódna egy kissé az empatikus képessége. Vannak olyan viszonyban, gondolom, hogy pénzt kérjen tőle? - érdeklődött a doktornő.

- Vagyunk, gondolom, még sosem kértem kölcsön senkitől - morfondírozott Zoltán.

- Nézze, ez sem kölcsön lesz, esze ágában se legyen visszafizetni, különben az egésznek semmi értelme. Ismerem a Lojzit, akar majd róla papírt, ígérje meg neki, hogy aláírja, de intézze úgy, hogy előbb adja oda a pénzt, utána meg már nehogy aláírjon neki bármit is.

Zoltán lelke felszabadult. Ez a doktornő, akit a Lojzi ajánlott, tényleg egy zseni. Másnap első dolga az volt, hogy felhívta fogorvos barátját.

- Na milyen volt? - tudakolta Lojzi.

- Ez a doktornő fantasztikus, egyszer elég volt hozzá elmennem, és máris levette a terhet a lelkemről.

- Na, szuper, nagyszerű! - lelkendezett a barát, és lelkendezése tényleg őszintének tűnt.

- Figyelj, Lojzikám, beugorhatnék hozzád valamikor? - tette fel derűsen a kérdést Zoltán.

A fogorvos ismét elnyúlt határidőnaplóját kezdte forgatni, és talált benne egy üres órát csütörtök tízkor. Lázas izgalommal teltek a napok Zoltán számára. Először arra gondolt, hogy ő is ötszázszáz fog kérni, de aztán eszébe jutott, hogy egy csomó költsége keletkezett Pisti halálával összefüggésben: csokrok és koszorúk a saját és a kft. nevében: 18.000 Ft, benzinköltség a motor roncsainak megnézésével összefüggésben, amit pont Lojzi javasolt, 10 literes városi fogyasztás, 400 Ft üzemanyagköltség és 20 km távolság függvényében: 800 Ft, két üveg drága ital, amit ajándékba hozott az orvosnak: 30.000 Ft és a pszichiáter óradíja: 25.000 Ft, az összetörött rádió: 15.000 Ft, összesen: 88.800 Ft, kerekítsük a teljes összeget akkor már 600.000 Ft-ra. És csütörtökön pontban tízkor egy jófajta viszki társaságában megjelent Lojzi rendelőjénél.

- Na mi járóban, barátom? - kérdezte mosolyogva a fogorvos.

Zoltán elmesélte a pszichiáterrel való találkozást, természetesen kihagyva belőle a doktornő mestertervét, aztán rátért a lényegre.

- Lojzikám, ne haragudj, hogy ilyen zavarlak, de tudnál nekem kölcsönadni holnapig?

A fogorvos kezdett sápadni, és jól láthatóan remegett a keze, a negyvenmillió óra szinte ugrált a csuklóján.

- Arról van szó, hogy a privát bankszámlámon levő pénzt befektettem és lekötöttem teljes egészben. Itt elvesztem a kamatot, ha le akarok venni belőle, a céges számlára meg várok egy szép kis összeget az egyik partnerünktől, beszéltem velük, holnapra ígérik.

- És mégis mennyiről lenne szó? - kérdezte félve az orvos.

- Hatszázszázról, és holnap adnám is.

- Az rengeteg pénz - ült le letaglózva az orvos.

- Lojzikám, egy nap alatt többet keresel - hízelgett neki Zoltán.

- De akkor is rengeteg - tűnődött a doktor. - És mikor kéne?

- Most, Lojzikám, ki kell fizetnem egy beszállítót.

- Nincs most nálam annyi, elmegyünk majd az ügyvédhez, írunk papírt, viszem a pénzt. Az ügyvéd a te költséged lesz - próbált kitérni a barát.

- Lojzikám, ne csináld ezt, az irodai széfemben, tudom, hogy milliók vannak, még te mesélted korábban.

- Ja a széf, ja a széf - vágta rá zavarodottan a fogorvos, és tudta, hogy ebből a helyzetből nincs menekvés. - Jó, én adok neked kölcsön, de felhívom az ügyvédet, hogy legyen róla papír. - És felhívta az

ügyvédet. A jogász délután háromra tudta vállalni a szerződés elkészítését, és Lojzi megeskette barátját a pénz átadása előtt, hogy a megadott időpontban találkoznak az ügyvédi iroda előtt. Zoltán természetesen mindent megígért, Lojzi pedig, mintha a körmét tépnék, látványos szenvedések között átnyújtotta a hatszázezer forintot.

A látogatás ezzel véget is ért, Zoltán a pénzzel vígan sietett a bankba. Visszaérve az irodába, egyből a netbank felületére lépett, hogy megnézzze, könyvelésre került-e az összeg. És igen, rajta is volt a számlán, így már nem hiányzott az a félmillió, amivel Pisti meglopta. Lojzi közben óránként hívogatta, hogy el ne feledkezzen a délutáni találkozóóról. Miután konstataulta a jóváírást, szedelőzködött is, mert tudta, hogy ha nem jelenik meg az ügyvédnél – és persze a telefont sem veszi fel –, a fogorvos elsőnek a munkahelyén fogja keresni, utána bizonyára a házuknál. A ház nem gond, jó magas kerítés van, nem lehet belátni, és a kocsit sem lesz szem előtt, ott hoppon marad majd a Lojzi. Már előre röhögött, most majd megtanulja a szarrágó fogorvos barátunk, hogy engedjen el dolgokat. Hazaérve még a telefonját is kikapcsolta.

Lojzinak minden baja volt ettől a kölcsönügylettől, és fokozta rossz érzését, hogy Zoltán már a második hívását sem vette fel. Kikapcsolta a telefont, de lehet, hogy csak lemerült, bízunk benne – próbálta magát nyugtatni. Három előtt megjelent az ügyvédnél. Izgalódott-mozgolódott a süppedős bőrfotelben, de csak nem történt semmi. Délután három óra öt percre már huszonkétszer hívta Zoltánt, negyed négyig várt, aztán autóra vágta magát, és elindult barátja munkahelye felé.

- Már rég elment – közölte vele a Vagongép titkárnője.

- De mégis hova? Nem mondott semmit?

- Nem.

- Nem mondta, hogy ügyvédhez megy?

- Nem.

Irány az otthona. Lojzi tíz perc múlva meg is állt a kapubejárón, kiszállt és csöngetett. Semmi válasz. A házban lámpa nem égett, függöny nem mozgott, az udvaron – amennyire látni lehetett – életnek semmi nyoma nem volt. Zoltán persze gyermekien figyelte az egyik ablak sarkából az idegesen fel-alá futkosó barátját és nagyon jól szórakozott, ahogy az orvos félpercenként hívni próbálja. Lojzi autója háromnegyed óráig állt a ház előtt, aztán eltűnt. Ideje, mert lassan Ildikó is hazaér a munkából, nem kéne összefutniuk. Zoltán úgy gondolta, hogy nagyszerű alkalom most egy palack bor társaságában kiülni a teraszra, rágyújtani egy jó cigarettára, és elégedetten hallgatni a madarak kárörvendő énekét. Így is lett, kikucorodott a teraszra, töltött magának egy jó pohár villányit, és hallgatni kezdte a madarak kárörvendő énekét. Aztán a madarak elrebbentek, és egy negyvenmillió órát viselő kéz úgy, ahogy volt, székestől, asztalostól, borostól és hamutartóستól fellökte.

- Te rohadék – üvöltött a fogorvos. – Velem akarsz szívózni?!

Zoltán elterült a padlón, szeretett volna felkelni, és beolvasni barátjának, hogy miért részesült most ebben a leckében, de nem tudott megmozdulni. Valószínűleg olyan sokkhatásként érte Lojzi lehengerlő belépője, hogy szívrohamot kapott, legalábbis erősen markolászni kezdte a mellkasát.

- Kelj már fel, és add meg a pénzem! – erősködött a barát.

Zoltán csak vergődött a földön, és mivel Lojzi orvos volt, rögtön rájött, hogy itt a baj nem kicsi. Egyből szívmasszázst alkalmazott, és próbálta stabilizálni barátja állapotát.

- Jól van, nyugi, nem lesz semmi baj – vette ölbe cimboráját. – Gyorsan beviszlek a kórházba. – És be is fektette autójának hátsó ülésére.

Csikorgó kerekekkel indult az autó a kórház irányába. Lojzi, mint a meszes hajtott félholt barátjával. Útközben eszébe jutott, hogy az ügyvédi iroda csak két sarokra van a kórháztól. Nem szabad kockáztatni – futott át az agyán –, először be kell ugrani az ügyvédhez, most még talán alá tud írni, de bármikor meghalhat. Leparkolt a lépcsőház bejáratában, és a vállán vitte fel barátját az első emeletre.

- Megjöttünk, gyorsan, hol a szerződés, alá kell írunk – rángatta ki az ügyvédet Lojzi egy megbeszelésről.

- Vele meg mi történt? – nézett döbbenet a mozdulatlanul fekvő Zoltánra az ügyvéd.

- Semmi, él – sürgette a fogorvos a dolgot –, írjuk alá, aztán rohannunk kell.

- De hogy ír alá? – értetlenkedett a jogász.

- Zolikám ébresztő, ébredj már fel, Zoli! – paskolgatta haldokló barátja arcát az orvos, de ez sem segített. Zoltán megszűnt lélegezni és megszűnt létezni, de legalább abban a tudatban távozhatott a túlvilágra, hogy a számláján pont annyi pénz van, amennyinek lennie kell, nem hiányzik már az a félmillió.

- Meghalt – roskadt le a székre Lojzi. – Ügyvéd úr, mi lesz most a pénzemmel? – kérdezte elhaló hangon.

- Ugye, nem volt róla papír...

- Nem.

UJVÁRI SÁNDOR

A bábeli házibuli

Hérodotosz leírása – ami Kézai Simon egy kevésbé ismert fordításában egyik első magyar nyelvű emlékünknél – szerint a bábeli házibuli a következőképp zajlott:

amikor Nabukodonozor kezei közé kaparintá a kazettás magnetofont, leülve mellé, és az kedvenc kazettájával tömte meg az magnetofon bendejét. Felharsaná az Bravo Hits válogatásnak kettedik kiadása, és hirdeté Nabukodonozor dicsőségét mindenkinek, aki hallja. Táncra perdüle az házibuli apraja-nagyja, és táncolának az módokon, ahogy Nabukodonozor magnetofonja fütyüle. Az Bravo Hits válogatás kiszolgálá az házibuli népének közizlését és tetszésére vala az babiloni istenségeknek. Ám a bápultot már támasztának elégedetlenkedve az vendégek, kiknek üröm az Bravo Hits válogatás kettedik része. Ezek között vala Hammurapi, a rapzene kifundálója, Nabupolasszár, a hajmetál megszállottja és Asszurbani Pál, az Modern Talking-hívő. Mindannyiuk tarsolyában leledzett vala egy-egy műsoros kazetta legkedvesebb énekeikkel. Szó szót követett, jutván ez összeesküvők szörnyű elhatározásra. Vérszerződés kötött vala emezen hitszegők között, hogy nem nyugszanak, míg Nabukodonozor válogatáskazettáját ki nem fordítják az egyetlen magnetofon bendejéből, és az mágnesszalagját miszlikbe nem cincálják. Megállapodván, hogy ettől fogva a magnetofont saját szolgájukká teszik, és az fütyüle olyan zenéket, amiket csak ők akarának az házibuli legnagyobb gyönyörűségére. Így is történe: Hammurapi kardot rántva támada Nabukodonozorra, és szedeté vele ki az magnetofon bendejéből az Bravo Hits válogatás kettedik részét, hogy nyomban szétcincálja. Az összeesküvők saruikkal gyötörvén cincálatba az mágnesszalagot, míg az ki nem lehelé lelkét. Ezzel kezdetét vevé az hármak házibulija: elsőként Hammurapi tömte teli az magnetofon bendejét rapzenével. De a házibuli népe hálátlan, mindössze hárman emelék táncra lábukat. Nabupolasszár türelmetlenül tapogató az hajmetál kazettáját, önmaga is elégedetlen vala az rapzenével. Hammurapi mellé kéredzkezdén alig várja a pillanatot, hogy az dobván az lovaknak a tornásra penderüljön. Ekkor tüsténvést véget veté az rapzene rémuralmának, felcsendüle a szívének oly kedves hajmetál. Lábai megvadulának, és járnai kezdé az hajmetálosok táncát. Követőre azonban nem lele, a vendégek fansali képpel figyelék az rángást. Látván az elégedetlenséget és hallván az hóbörgést, Asszurbani Pál az házibuli megmentésére igyekezdén Modern Talking kazettával tömte meg az magnetofont, és felcsendülének az sumér birodalomnál is régebbi dallamok. Karjaival kalimpála a levegőben, mint ki égi szintetizátort

nyektet, és férfiatlanul viselkedé az férfiatlan zenére. Látván az házibuli züllését, az bábeliek sarujukat húzván tevék meg a távozás előkészületeit, midőn Hammurapi az tornácról betoppaná, és éktelen haragra gerjede az rapzene elnémítása okán. És ők hárman, fittyet hányva az isteni parancsolatra, egymásra támadván megszégék a legősibb tanításokat, miszerint: 1.) Hajmetálos hajához nyúlai ne merj, mert rohadjon le a kéz, mely a hajmetálos frizuráját szétönti. 2.) Rapper nyelvére csomót ne köss, mert csomó baj érje azt, ki a rapper nyelvét csomózni próbálja. 3.) Ki Modern Talkingot szájfényétől megfosztja, annak fülébe forró Modern Talkingot öntsének. Ők hárman lelének egymás legnagyobb ellenségei, és tűzzel-vassal irtanak ki egymás zenéit az magnetofon bendejéből. Az bábeli házibuli emígy vala az zűrzavar bölcseje, és széledvének szét vendégei az szélrózsa összes irányába. Mert mondván az tanulságot, hogy bár megdönté a sok kicsi az nagyot, de azután mi vala? Azután erőlteté valamennyi kicsi az önmaga kicsiségeit, szítva vizsályt, szülve erőszakot. És Bábel népe soha többé nem akarózdván menni olyan házibuliba, ahol megjelené Asszurbani Pál, Hammurapi vagy Nabupolasszár. Kedvelék továbbá az multságokat, melyeken az egyedüli, az kiszámítható Nabukodonozor tölté tele az húgymatag (kora középkori kifejezés, jelentése: langyos húgyhoz hasonlatos, a mai nyelvünkben a lagymatag szóvá szelídült) válogatás kazettáival az magnetofon bendejét, kiszolgálva a babiloniak közizlését.

A tanulságos történetnek lassan újra aktualitása lesz. Jövőre házibuli!!! Nagy dilemmában vagyok, mert úgy érzem, totál letompultam a húgymatag Bravo Hits-tól, a gyengém a hajmetál, de ki nem állhatom a Demokratikus Modern Talkingot. Most ha lesz egy hajmetálos Modern Talkingos összefogás, meg tud valaki óvni engem attól, hogy Modern Talkingot kelljen hallgatnom? Ki fogja megmondani, milyen zene szóljon? Ki lehet szolgálni a közizlést rétegenekkel?

NOVÁK FRUZZSINA versei

VÉGSZÓRA

Még mellettem voltál mikor a Hold úgy vöröslött
mint a vízzel kevert céklalé
olyan nagy volt és kerek
mint a gyermekek álmai szoktak lenni
elloptuk az ételixírt a jádenyúttól
jaj jaj
narancslé volt csupán mert előttünk
már megitták az istenek
trombitaszó
harsonák
várjuk a végítéletet csak az istenek
siratják hogy túl kell élniük minket
csak egy fekete lyuk marad nekik
bábuk nélküli sakkozás olyan lehet
mint a falra festett virágok
a méh súlyos fejsérüléstől életét vesztette
szirénák
jaj jaj nincs hely
a temetés érzelmek hiányában elmarad
fal tövében méhtetemek sora
hová megyünk
miért megyünk
együtt kapartuk a betont míg a csont is lekopott ujjainkról
gyerekeket ültettünk bele neonfényekkel öntöttük őket
a jó vetőmag is elfogyott a piacon se kapni
ki látta még a csillagokat
egy dalban azt éneklük csontokból vannak
istencsontok

reménycsontok
hajamba indák nőttek egyre nehezebb
a betongyerekek elsorvadtak húzom őket magam után
nincs megállás menni kell
leültél egy szemétdombra királyt játszani
mindig is királylány akartam lenni
itt rothadás szag van megrágott cipőtálpak
előttem a vízzel kevert céklalé
indáim közt királtságod így nem lehet élni
jaj jaj
depresszióba estek az istenek fáj a nyakam
segítsetek cipekedni be van dugva a fülük
- nem tudom fogni a kezed tele vagyok virágfölddel
te az instant tésztát jobban szereted mondod
macskák sajt kagylókürt
én meg mondom
ezután nem voltál mellettem hologramok
szemeitek előtt pixeleket tűz rátok a nap
elrejtettem hogy nyilaitok ne érhessek el
felesleges volt üres a betonrengeteg
vezetékét görget a vörös szél
hajóra szállok indákkal evezek
berendezkedem a Holdon.

MINDENSZENTEK

A távoli rokonok csókja pacsuli,
a művirág a koszorún égetett poliészter.
A mécses spirálvonalaié homok,
az elfeledett gyereksír jejenyefenyő.
A nagymamám tükörképe diólevél
a bergamottolajos fekete márványon,
az enyémé szárított almamenta.
Szantálfa a megsárgult fénykép a sírkövön,
míg az élet vasszagán krizantém a halál.

TEHENEK A KÖDBEN

Mi vagyunk.

ITT A VÉGE, FUSS EL VÉLE

Anyákba csomagolva érkezünk -
ez minden, amit mondani tudok,
mert nem hallgattatok rám,
amikor kértem, ne bontsatok ki.
Az fáj az érkezésben, hogy el is kell menni utána,
szakadt rongyokban világot látni.
Ez itt az Óperenciás-tenger, amott az Üveghegy,
tetején a magányos kiráylány palotájával.
Ott az a tábla, jelzi, hol bukott el a királyfi.
A próba nehéz lévén inkább a sárkányt vette el,
és boldogan éltek, míg meg nem haltak.
Vagyis éltek volna, ha nem kezdenek el félni, félni és félni,
mert anyákba csomagolva érkezünk,
de távoznunk már egyedül kell.

HOLCZER DÁVID versei

SCHOPENHAUER KIKÖNYÖKÖL AZ ABLAKON

Schopenhauer kikönyököl az ablakon.
Odakint tömeg, nyilvános akasztás.
Szépség - gondolja Schopenhauer és

rágyújt egy olcsó cigarettára.
Mi az a szépség - gondolja a cigaretta,
de nem gondolja sokáig, mert hamar leég.

Ez is csak drágul - gondolja Schopenhauer,
és kipöcköli a csikket az ablakon. Odakint
felgyullad egy akasztófa, a hóhér vizet

hozat, és azzal locsolja a lángokat, nehogy
azok vigyék el szerencsétlen halálraitétet.

A COMMANDANTE VERSEI

Che Guevara verset ír arról, hogy mi a rend.
Lesznek benne datolyafák sok láda datolyával.
Fegyver az asztalfiókban, amit néha felemel,
hogy játékosan pörgesse ujjai között: azok is datolyafák.
Úgy tűnhet, hogy valami nagyhatalom helyébe
képzeli magát, aki népszámlálást rendel el.

Heródesi könyörtelenség és pilátusi pontosság
a munkája. Sorra vesz mindenkit, aki hozzátartozik,
és akit nem talál, azt fejbe löveti az asztalfiókban.
Kezdi a leltárt. Hány szál haja van? Ebből mennyin
ül kettéhasíthatatlan nyugalommal a korpa-átok?
Hol és mennyire őszül szakálla? Pont, mint egy

karosszékben rejtvényt fejtő nagypapa, pontosan
annyira könyörtelen a pontatlansággal. Bűnbocsánat?
Nem ismeri. Isten? Azt ismeri. Egyedül a rend az, ami
ismerete, minden más csak kozmetikázása a dolognak.
Che Guevara verset ír arról, hogy mi a rend.
Az asztalfiókban csönd van. Az atka remegő lábakkal
bújik meg a fegyver mellett. Fújja a szél a datolyafákat.

CSEH TAMÁS

A tér csak fakeretre húzott
bőr. A neve ezerféle,
de nem hallgat egyre sem.
A tér mindenkié, aki rátapos.

Széchenyi, Jókai, Kossuth:
ugyanott állnak, mint -.
Várnak egy megkésett randevút,
egy el nem jövő találkozást,
amikor a lovas szobor farkánál
hálát adhatnak mindenért.

SZABÓ DÁRIÓ versei

Giordano Bruno, a neved nem való címnek, de megküzdöttél érte

az állítás a lényeg
hogy legyen lógjon lengjen liftezzen
lakatlan fülekben
a hangzás dicsősége már csak a kor
korosodó
de lélekben örökifjú kérdése
kérdés-e
elképzelt kérdőjel felkiáltójel-szerű párját keresi
pontját ritkítja
a világképek jönnek
jönnek
az emberek mennek
és ismételtetnek
az agilitás feladata
hogy félreértsen mély vágással mindent
és a sebekből világképet metéljen
tévedni
öröm
öröm öröm
Róma hézagos
hézagos köröm köröm

Második évad a pokolban

Hamis mintázatfelismerés.
Félkész állapot.
Katedrálisokba ragadt sápítózó fénytömeg.
Találkozni akarok a szerencsével,
hogyan hajnalban rájesszek. Lobogó tűz tövében
növekszem
épphogy csak egy csillagfényvel
az ég alá.

SZENTE B. LEVENTE versei

IDŐJÁRÁSTÓBAN

emlékeim ősi imolák takarják,
süllyednek le tova, mind, semmim
sem maradt a föld felett.
összekulcsolt kezekkel
szikrázó legendák jönnek -
Uram, ha már a kőfalak között is
egyre csak fázom, gondolom, egyet-
érténél velem, ha téged
még mindig valahol a sűrű rengetegben
keresnélek.

templomaim fák lettek.
nemrég egy közeli erdőben
kitapogattam minden gyökeret,
a felszín fele törteket, meg
azokat is, amelyek a sötét mélység
bugyrait évezredek óta
egyre csak lejjebb és lejjebb eszik,
mert tudni akartam,
a felszín fölé tornyosuló törzsek közül
maradt-e még, ki véled, nagy és hatalmas
Istennel beszélni tud.

a fa, fent és lent is ugyanaz, színének
képét még csak fájdalmában sem változtatja meg.
s ki látta ő közülük, s élte népek legjobbjának korát,
kérdem én, én,
a valami nagy és láthatatlan körnek
sokadik láncszeme,
ha van is kiválasztott, mi
értelme az egésznek?

csoda-e, hogy búskomorságát embernek
ő maga sem ismeri fel, holott látott felkelni, elbukni
sok-sok nagy királyt, árnyékszékét hordozókat nemkülönben,
mégis áll csak rendületlen, a villámokkal beszélget,
ha választani kéne, rémálmaként
fűrész, fejsze, fakereszt egyszerre lebegne,
míg az ember úgy tesz, mintha
nem értené ezeket a jeleket.

lassan megértem, Uram, megértem immár
az egységes egészet, a megismételhetetlenségben
tocsogó időjárástóban, idelent, hogy tovább,
körbe-körbe, nevedben egymásra kik
és miért fröcsögnek kígyót-békát.

Vízmerítő

(a Sárgaház folyosója című lapszéljegyzetről)
„Jó volna jegyet szerezni és elutazni önmagunkhoz...”

József Attila

éjjelente
nehéz időkben
bejött hozzám Isten
mellém ült és átkarolt

ha kíváncsi leszel
suttogta a fülembe -
milyen az amikor semmire sem gondolkodok
próbálj elviselni s megtudod

az első értők már rég nem élnek
várj míg letelepednek benned messzi utazók

amikor a szívekből kikopik az idő
ne félj - benépesül az új pillanatokkal
nagy kérdésekre válaszolsz majd
ha vizet merítesz a szomjazóknak
miközben te is szomjazol.

KULCSÁR BALÁZS

Tanítani annyit jelent, mint egy helyet létrehozni,
ahol a művészet megtörténhet

Beszélgetés Palásti Andreával

Az Újvidéki Művészeti Akadémia tanára kurátorként és művészként is dolgozik, legismertebb sorozata egy Szerbiából a bécsi állatkertbe került, és ott népszerűvé lett orangután történetével foglalkozik. Képein sokszor feltűnnek a családtagjai, és miközben egy szűk fémlépcsőn foteleket cipelünk fel az épület tetején lévő teraszszerűsége, nagyon szerényen viselkedik, pedig több száz diák köszönheti neki a világlátását.

*- Egyszerre művésznek és kurátor-
nak lenni nem egyszerű feladat. Hogyan
kezdted mindkettővel foglalkozni?*

*- Mindig is azt mondtam magamról,
hogy művész és tanár vagyok, kurátor
csak akkor, amikor szükség van rá. Újvi-*

déken, ahol a művészi karrieremet kezdtem, azt tapasztaltam, hogy nagyon elmaradott az infrastruktúra, és hiányoznak azok a kurátorok, akik a fiatalabb generációkkal foglalkoznának, ezért szinte teljesen spontán alakult ki, hogy ezen a területen is dolgozzak. Mindenképpen szükség volt arra, hogy valaki megszervezze az eseményeket, és közben tartsa a szervezést, informálja a többieket az intézményben, így aztán egyszerűen csak megtörtént, hogy felvettem ezt a szerepet. Később az is kiderült számomra, hogy történetesen imádok ezzel foglalkozni, mert nagyon szeretek különböző művészekkel és megközelítésekkel dolgozni, így aztán azt is élveztem, amikor más művészek munkáihoz kellett koncepciót kitalálnom.

A szerző fotója

- Újvidék városában vagyunk, ami Szerbiában van, ezt Balkánnak mondják. Megfigyeltem, hogy nagyon sok kiállítás csak a régióon belül mozog, sokszor nincs igazi kapcsolat Nyugat-Európával. Lehetőséges-e, hogy ez az elszigeteltség egyszer megváltozzon?

- Hm, én azért azt gondolom, hogy még mindig Európa része vagyunk. A múltban egzotikusnak tekintették ezt a helyet, és ezen a háború sem változtatott a 90-es években. Utána viszont mindenki elfelejtette a régiót. Nekem személy szerint mindig is jó kapcsolatom volt Béccsel, és a velünk határos országok is kíváncsiak ránk, szeretnék híreket hallani rólunk. De még sok munkát kell ebbe beletenni.

- Bécs egy fontos hely, mert nagyjából mindenki rájuk figyel, mert egy fontos művészeti központ az Albertinával, a Mumokkal, a 21er Hausszal. Bécs megkerülhetetlen a régióban.

- Néhány évig azt mondtam mindenkinek, hogy Újvidéken élek, de Bécsben dolgozok. Tanulmányi lehetőségeket és ösztöndíjakat kaptam Bécsből, ezek teljesen megváltoztatták a karrieremet. Ausztria lenyűgöző művészeti élettel rendelkezik, ami nyitott más kultúrákra is, és kifejezetten érdeklődik a Balkán régió iránt is. Tehát nem hiszem, hogy találnánk alternatívát Bécs helyett... Jelenleg épp egy projekten dolgozom a bécsi Iparművészeti Múzeummal, négy másik női művésszel együtt, ezért az osztrák főváros számomra azt a helyet jelenti, ahol szakmai szempontok szerint dolgozhatok. Sokat viccelek azon, hogy Szerbiában csak egy „amatőr” művész vagyok. Itt művésznek és kurátornak lenni csak egy hobbi, itt a tanítást fogadják el szakmaként.

- Ami azt illeti, a franciában az amateur szó olyan embert jelent, aki kedveli, amit csinál, szó sincs arról, hogy milyen színvonalon. Ezzel együtt Budapesten is teljesen normálisnak számít, ha egy művész mást is csinál a megélhetésért. Sokan múzeumban dolgoznak, vagy akár egy boltban eladók, mivel pusztán a művészetből nagyon kevés ember tud megélni.

- Azt gondolom, hogy még jobb művész is válhat abból, ha valaki nem csak a művészetnek él, mert szélesebb tapasztalata lesz. Ez egy pluszt jelenthet.

- Nagyon érdekes, hogy a művészeti képzéssel is hasonló a helyzet. Sok művészt ismerek, aki az iskola mellett dolgozott, vagy éppen még művészeti iskolába se járt, mégis kiváló művész.

- Majd megnézem őket magamnak, de azt hiszem, én nem tartozom közéjük. A tehetséghez valóban nem feltétlenül szükséges iskolába járni, de mivel végigjártam az iskolákat, ez nagy nyomást helyezett rám, hogy ismerjem, mit csináltak a művészek előttem. Az iskolai képmásolás is erről szól, még ha nem is feltétlenül tudjuk, hogy éppen kit másolunk. Olyan művész vagyok, aki szeret kutatni, felfedezni és tanulni más művészekről, hogy ezáltal fedezzek fel valami újat a saját művészetemben.

- Ha a művészet tanítható, akkor valóban, azáltal, hogy több száz, több ezer képet nézünk végig, biztosan tanulunk, de tanítható-e a művészeti kreativitás?

- Ez egy nagy kérdés, és még mindig nem tudom a választ rá. A saját tanítási módszeremben azt a kifejezést használom, hogy egy helyet készítünk, ahol a dolgok megtörténhetnek. A művészeti tanári tapasztalatom az, hogy létrehozunk egy színpadot a tanulóknak, ahol átlátja az eszközöket, és ahol dolgozhat.

Én, mint tanár csak a helyszínt biztosítom nekik, és az már rajtuk múlik, hogy mivel töltik meg, mi történik ezen a színpadon. Egy otthoni munkavégzés projektet is indítottam, aminek az a lényege, hogy otthon egy apró helyszínen minimális berendezéssel, minimális időkerettel kellett dolgozniuk. Az elmúlt négy évben a tanulóim mindegyike csinálta ezt. Nem azt vártam tőlük, hogy monumentális, teljesen kidolgozott műveket készítsenek, hanem azt, hogy dolgozzanak ki apró ötleteket. Ez igazán csekély erőfeszítést igényelt tőlük, bárki képes rá, szinte bármikor. Azt kértem, olyan tárgyakat használjanak, amik a közelükben vannak. Mint ahogy egy fitneszedzésen lehet vízesüveget használni súly helyett, mindennapi tárgyakat használtunk, amik körülvettek minket. Szobrokat lehet készíteni belőlük, vagy más kreatív módon lehet őket alkalmazni. Valójában nem is művészetet tanítok: kreatív gyakorlatokat végzünk, amik egy nap majd jók lesznek arra, hogy ezek alapján valaki művészetet hozzon létre.

- Vannak már eredmények, adatok arra vonatkozóan, hogy a tanulókból később milyen arányban lesznek művészek?

- Még nem régóta tanítok, most a harmadik generáció végez a tanulmányaival. A végzetekkel is tartom a kapcsolatot, legtöbbjüknek van már kiállítási tapasztalata, de van, aki dizájnert vagy épp a kortárs múzeumban dolgozik. Nagyon remélem, hogy mindenki talál magának kreatív munkát.

- Beszéljünk kicsit a művészetéről. Szinte mindegyik találat, amit a keresőben láttam a nevedet beírva, az orangután volt, amivel Bécsben a schönbrunni állatkertben foglalkoztál. Bizonyára nagyon unod már az erre vonatkozó kérdéseket. Melyik a kedvenc sorozatod most?

- A Home Workout sorozatot a családommal kezdtem el készíteni 2013-ban, később a tanulóimmal folytattuk, és még mindig készül. Egyformán dolgozom rajta művészként, kurátorként és tanárként is. Az Emil projekt (Emilnek hívták az orangutánt, melyről a sorozat szól) a schönbrunni állatkertben sokkal komolyabb, nagyobb beleélést igénylő, kritikusabb anyag, amiben nagyon élveztem a részvételt. Különböző intézményekkel, tudósokkal és művészekkel dolgoztam együtt, és nagyon élveztem az együttműködést.

- Nagyon sok sorozatodban feltűnik a családod. Ez miért van így?

- Talán azért, mert munkamániás vagyok. Ha hagyják, akkor folyton csak a kutatásaimról, a projektjeimről, a művészetemről beszélek, ezért azt éreztem, hogy egy kissé elvesztem a családomat emiatt. Az egyetlen lehetőség arra, hogy én is részt vegyek a családom életében, ha bevonom őket a műalkotásaimba. Azt hiszem, ez a módszer be is vált, még ha nem is így terveztem, inkább utólag vettem ezt észre. Ahhoz, hogy közel legyek a családomhoz, használnom kell őket a művészetemben. Anyukám vezetett be a fotózásba, ő nagyon tapasztalt volt e téren. Megtanította az alapokat, és sokszor instruált is, sokat fotózott engem. Amikor elköltözött, akkor az apukám maradt egyedül, akit fotózhattam a kanapén...

- Még ha nem is mozgott soha... (nevet)

- Ő nem mutatott érdeklődést a fotóim iránt. Ezért aztán egy viccet akartam csinálni az egészből. Nem muszáj végigmenni az egész világon, fotózhatod azt is, ami körülötted van, például az apádat. Ezzel már anyukám is próbálkozott korábban, de három hét után elunta, mivel apám mindig ugyanabban

a kanapében, ugyanabban a pozícióban helyezkedett el. Viszont amikor előhívtam a negatívokat, akkor észrevettem, hogy anyám mégiscsak elkapott valami nagyon kifejezőt. Néha használom ezeket a képeket kiállításokon. Egyszer diavetítésre raktam fel apámat egy kiállításon, ahogy a kanapén fekszik, és bámulja a tévét. Ezt azért találtam kifejezőnek, mert a képen ő bámulja a tévét, és most - ha nézte volna a képet - magát láthatta volna a tévében.

Anyukám sokszor úgy küldött le a boltba vásárolni, hogy lerajzolta, hogy mit vegyek, mivel vizuális típus vagyok. Néha kollázst készített, tehát mondhatjuk, hogy műveket alkotott nekem. Mi így kommunikálunk házon belül, és azt hiszem, hogy ezek a műalkotások vagy ujjgyakorlatok, amik készülnek, összehozzák a családot, és mutatják, mily közel vagyunk egymáshoz.

- *Ilyen értelemben nem gondolod, hogy nem is tudod abbahagyni a művészetet, hiszen így folyamatosan körülvesz, még ha nem is akarsz?*

- De. Mindig is azt mondtam, hogy az igazi művészet mindennap velünk van.

EGY ÚJ KOR BAJNOKÁNAK EMLÉKMŰVE

(Prutkay-műelemzési kísérletek, 3. fogalmazvány)

Prutkay Péter egykori grafikusművész, napjaink jeles objekt- és dobozművésze *A tengerétől megfosztott tengerész emlékműve* (2017) című opus után (Magyar Műhely 2020/4) és a *Köztéri szoborigazító* (2020) című munka előtt (Magyar Műhely 2021/1) alkotta meg a mindaddig rejtve maradt *Mobiltelefon-dobó világbajnokság I. díj* című plasztikai kompozícióját (2019). A mű - amely kiállításon még nem szerepelt, s egy magyarországi magángyűjtemény ékeként bukkant fel a közelmúltban - vegyes technikával, fa, műanyag és fém feldolgozásával készült, 32 cm magas térbe állított, különös esztétikai minőségekkel felruházott műtárgy - elavult múzeumi kategóriamegjelöléssel: kispasztika.

Nem, nem - ez a műalkotás nem azt szeretné tükröztetni (ha egyáltalán tükröztetni szeretne valamit), hogy a mobiltelefon korunk gyorsan avuló, eldobható fétistárgyává vált, és nem is arra próbál biztatni, hogy (nyugalmunk megőrzése érdekében) nyomban dobjuk el a mobiltelefonunkat. Itt egy kunszt művészi, antropomorfi alakzatba foglalt megjelenítésének tanúi lehetünk. Annak lehetünk lelkes vagy rezignáltak, magával ragadott átélői, hogy korunk hőse, a rettenthetetlen, testépített (és valószínűleg normális agyműködésében kissé gátolt), a fizikai lehetőségek felső határait ostromló izompacsirta egy új bajnoki cím megszerzésére tör, és mint a cím is jelzi, eltökélt szándékát valóra is váltja: szédítő teljesítménye eredményeként a mobiltelefon-hajtás világbajnokságon felállhat a dobogó legfelső fokára. Ez a cselekmény, ez a történet - ez a narratíva -, ez a tudássá érő eszmei mondandó a mű mesteri, az előzményeket és a következményeket mintegy fókuszáló akciója megragadásának mikéntjéből és a cím szövegének értelmezéséből olvasható ki, illetve az ezek által kiváltott villámcsapásszerű felismerésből tudatosulhat a befogadóban. A sportág szabályait és szépségeit aligha kell ecsetelnünk: a mű mindent elmond e nagyszerű, nem túlságosan bonyolult, és ezért egyre nagyobb népszerűségnek örvendő gyakorlatról. Enyhé terpeszben, mindkét lábbal szilárdan megtámaszkodva, magasra nyújtott karokkal, a tárgyat a kezekkel két oldalról közrefogva, egyenes derékkal, csupán a felsőtest roppant erő kifejtésére hagyatkozva kell a telefonkészüléket minél messzebbre hajítani. (Ne kérjük számon a valóságos arányokat: hogy a figurához képest a mobiltelefon mérete nem valós, hanem brutálisan felnagyított. A művészet számtalan esetben, a mondanivaló minél hathatósabb megfogalmazása érdekében megváltoztatja a valóságos - a valóságosnak nevezett, ítélt, a valóságosnak vélt - léptékeket. Túlzásai kiemelések, figyelemfelhívá-

Fotó: Alaply László

Prutkay Péter: Mobiltelefon-dobó világbajnokság I. díj (2019)
vegyes technika; fa, műanyag, fém, 32 cm

sok - erről van ebben az esetben is szó.) A hajítást követően a többi már a versenybírók dolga. A hajítás, illetve a hajításra utaló dinamikus mozdulat egyébiránt a mesteri térszervezés kulcsmotívuma: feltételezve, hogy a világbajnoki dobás következményeként a mobiltelefon valahol a befogadói körökben fog landolni, a mű egyszerűsre robbanásszerűen átítatja maga körül a kitágított szoborközeget. Az arc a nekiveselkedés teljes átéltségét és a küzdelem nagyszerűségét sugározza. A szobormű talapzata a XXI. század lényegi vonásait, jellegét, jellemzőit összpontosító szimbolikus tárgy: egy számítógép billentyűzete - amelynek jó néhány betűjét az atléta súlyos testét hordozó lábak egyszerre tartósan lenyomva tartják (joggal feltételezhető, hogy ez a jelenség az ominózus valóságban működési zavarokat, meghibásodásokat okozna) -, s ezzel a motívummal erőteljes formai párhuzamot teremt a fej fölött a kompozíciót mintegy megkoronázó, röppályára váró mobiltelefon szerényebb kivitelű nyomógombrendszerre. Betűk és számok, jelek és kódok itt is és ott is. E forma- és jelentéskapcsolat felfedezése során szembesülhet a műélvező a telefon plasztikus, ismeretlen márkát jelölő dombormű emblémájával, egy arany oroszlánfejjel, amely jelkép tartalmának felfejtéséhez segítségünkre lehetnek a szimbólumtárak hosszú leírásai: az oroszlán afrikai ragadozó nagymacska, a királyság, az erő megtestesítője... Vagyis a telefon nemcsak sporteszköze, hanem attribútuma is a hajítónak. (Mennyi rejtett összefüggés, mennyi rejtett utalás!) Még elidőzhetünk az atléta személyiségjegyeinél is, illetve a plasztikailag kiemelt fizikai tulajdonságainál: a zömök, tömör, a súlyos izomzat által kissé deformált, már-már torz testnél, amely meglehetősen távol áll a hajdani görög atléták által reprezentált harmonikus szépségisménnytől. (A két korszak művészi szemléletét azonban szervesen összekapcsolja a mobiltelefon-dobó figurájának erőteljes, meglehetősen furcsa pózt, sajátos testhelyzetet indukáló kontrasztja.) Ugyanis ő már a XXI. század számos megpróbáltatást át- és túlélt, konditermekben kitenyészett hőse. A szoboralak kissé visszataszító jegyei ellenére paradox módon a mű mégis valamifajta bensőséges aurát von maga köré: visszafogottak a felületi festés kopott, tompa színei, s tagadhatatlan a kompozíció fő elemét átható naiv báj intenzív jelenléte. A befogadó minden vonzalma és idegenkedése ellenére megértő szeretettel fordul a győzelemért küzdő sportember felé, még ha nemzeti hovatarozása tisztázatlan is - dresszén sem országra, sem klubra vonatkozó jelzés, zászló vagy címer, felirat nincs -, így hát okkal feltételezhető, hogy ez a semlegesség a mű egyik fő vonzereje. Egy általános, kivételes hős áll előttünk. (Viszont némi szomorúságot ébreszthet a művészet- és sportrajongókban, hogy a mobiltelefon-hajítás még nem olimpiai sportág.)

A sportolók szobrai önálló fejezetet írnak a művészettörténetben. Soruk a mobiltelefon-dobónkkal sok rokonságot mutató, Mürón által, Krisztus előtt 450 körül megformált, római márványmásolatban fennmaradt *Diszkoszvető* szobrától a budai Gesztenyés kertben néhány éve felállított, bronzba foglalt *Papp Laci*-üsd ki-monumentumig (ifj. Fekete Géza Dezső) és aranylábú labdazsonglőreink egész alakos emlék-szobraiig ível, és most ez az együttes, Prutkay Péter objekt- és dobozművész leleménye révén egy újabb, bizonyára örök érvényűnek ígérkező alkotással gazdagodott.

WEHNER TIBOR

GARÇON QUI PEINT DES FEUILLES MAGNIFIQUEMENT COLORÉES¹

*Impressziók Nagy Marcell Minden finoman összefügg egymással című kiállításáról,
Nagyházi Contemporary, Budapest, 2022*

„Mégköt, felold a vándor szövevény -
hú mindenségben szétfutó gyökérszet
göröngyeként ha pörgök, hörgök, érzek:
a dallam nem változtat szövegén”²

„A gyöktörzs gyökértörzs. Egyes növények föld alatti szára, amely a tápanyag elraktározását szolgálja” - a kertészettan szerint ez a rizóma. A filozófiában Deleuze így értelmezi: „a sokszorosság és a szingularitás összefonódása. A rizóma a legjobb szó a sokszorosságok jelölésére”. Mindkét definíció releváns és jó értelmezési lehetőséget nyújt Nagy Marcell *Minden finoman összefügg egymással* című kiállításához. Szárak, levelek, gyökérszetek sokasága bontakozik ki a szemem előtt. Azt érzem, ha az egyik festményen elindul egy szár, az már nyújtózkodik túl a vásznon kifelé, a helyiségen kívül, talán egy fához. Láncolatok látszólag láthatatlan összekapcsolódása ez, teret és időt meghaladva tartanak a végtelenbe a festmények vonalai. A kiállítás egzisztál, lüktet.

A terem közepén állok. Most egy fa vagyok. Banyan fa. Sűrű lombkoronám beárnyékolja az egész teret. Csak egy kis rés van az ágaim között, ahol besüt a nap. Valaki egyszer azt mondta, minden tetőről látni a napot. Leveleim nagyok, fényesek és fiatalok, még vöröses árnyalattal csillognak. Hullatok egy levelet annak a festménynek, amin vörös szemlevelek tartanak a fekete mélybe, az megköszöni, és múlik tovább lefelé.

Szikár és erős törzsemhez a gyökérszetem milliónyi gyökérrel árad szét. Lombkoronámat egy virágmintás vászonkép felé fordítom, látom, hogy a vonalak egy origóban találkoznak a festmény közepén.

- *Oda tartunk mi is.*

Elhagyom a fát.

Nem hiányzik semmi. Ha éppen ürességet érzek egy hajlatomban, kérek egy jó nagy merítést a színekből. Zöld, piros, kék, lila, citromsárga és még megannyi szín oltja a nihilt. A Zöldnél külön tiszteletem

1 Franciáról fordítva magyarra: fiú, aki gyönyörű színű leveleket fest

2 Kovács András Ferenc: József Attila szonettje

teszem, hiszen mégiscsak az Ő jelenléte járul hozzá a természet mindenkori egyensúlyához. Ha nem találom önmagam, mélyen belenézek a sokszemű arcba, és megnyugszom, hogy talán soha nem is fogom, az örök keresés felszabadító tudatával libbenek tovább a többi festmény felé. A harmónia könnyű szellőként simogatja a vásznakat és az én lelkemet.

Már egy szemközti tetőről nézem a kiállítást. A fát és a festményeket. Mintha az idők kezdetétől fogva ott lettek volna. Egy fiú besétál a kiállításra, leül a fám elé, nekitámasztja a hátát, haját hátra simítja. Gesztenyeszínű szemével gyönyörű színű leveleket kezd festeni.

LI SAPP

NONSENSE – VARIÁCIÓK ANATÓMIÁRA

Selyem Anna kiállítása,
2022. január 6-28.

Neuro

A preparáció valójában nem művészeti terület. Régen a csontkészítmények és más szöveti készítmények oktatási és tudományos célokat szolgáltak, amin az orvostanhallgatók, biológusok ismerhették meg az anatómia rejtelmét, ami által megismerhették a test tervrajzát, hogy a későbbiekben hatékonyabban javíthassák azt, vagy további ismereteket szerezzenek.

Egy-egy preparátum létrehozása gyakran hónapokat vesz igénybe, és nem veszélytelen folyamat annak

végzőjére nézve, hogy azután időtállóan, biztonságosan vizsgálhassa az utókor a preparátumot.

A macerálás – csontkészítmények, korróziós készítmények – ér/tüdő feltöltések, amin 3 dimenzióban lehet a keringési rendszert vizsgálni, plasztinátumok – műanyagba ágyazott, vagy impregnált szövetek, amelyek főleg izomtani célzattal készülnek, de az idegtan és az értan is komplexen ábrázolható általuk.

Ezeknek a technikáknak a kifejlesztésében olyan emberek vettek részt, mint dr. Fehér György és dr. Gellért Albert, akik kreativitásuknak, tudásuknak köszönhetően sok generációnyi hallgatónak adtak eszközöket a tudás megszerzéséhez. Elkészültükor az idő gyakorlatilag megáll, nem bomlanak, nem fertőznek tovább.

Ezt a nyomvonalat kívánom követni, és mivel a munka fontos része az új technikák kifejlesztése, így remélhetőleg hozzá is tudok tenni. Integrálom az összes általam megismert területet, a labordiagnosztikától az anatómián át a zenéig, a vizuális művészetekig, és közben új ismereteket szerzek. Valahol ez a tudomány lényege, a hiteles információ megszerzése és annak hatékony alkalmazása a valós életben.

Sajnos ez manapság sokak szerint már csak zárt ajtók mögött történhet, a tudás mint érték undor tárgyává vált, amit a haláltól való félelem övez. Visszaköszön ez mindenhol, a médiában, az oktatásban, a munkahelyeken, a családban, a kutatásban. Virtuális tereket kreálunk, ahol minden biztonságos, kényelmes és nyugodt, a valóságot pedig a sarokba űzzük illegalitásba.

A kiállítást pont ennek a meghekkelésére hoztam létre, hiszen – ha tetszik, ha nem – az embereket a díszes csomagolás jobban vonzza, mint a hasznos tartalom. De a kettő lehet egyszerre is – gondoljunk egy gepárdra, ami azért szép, mert hatékony.

Továbbá ne felejtjük el, boncolás nélkül nincs anatómia és diagnosztika, vagyis nincsen gyógyítás.

SELYEM ANNA

Fejlődés

Agáma

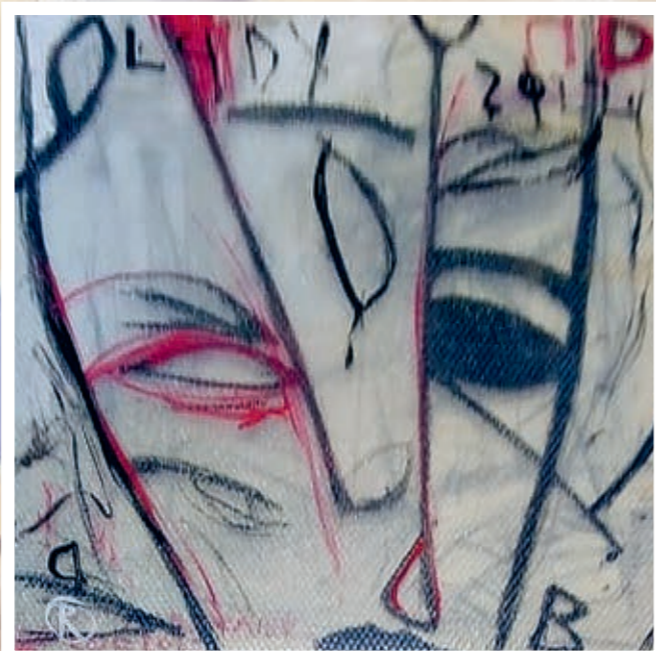
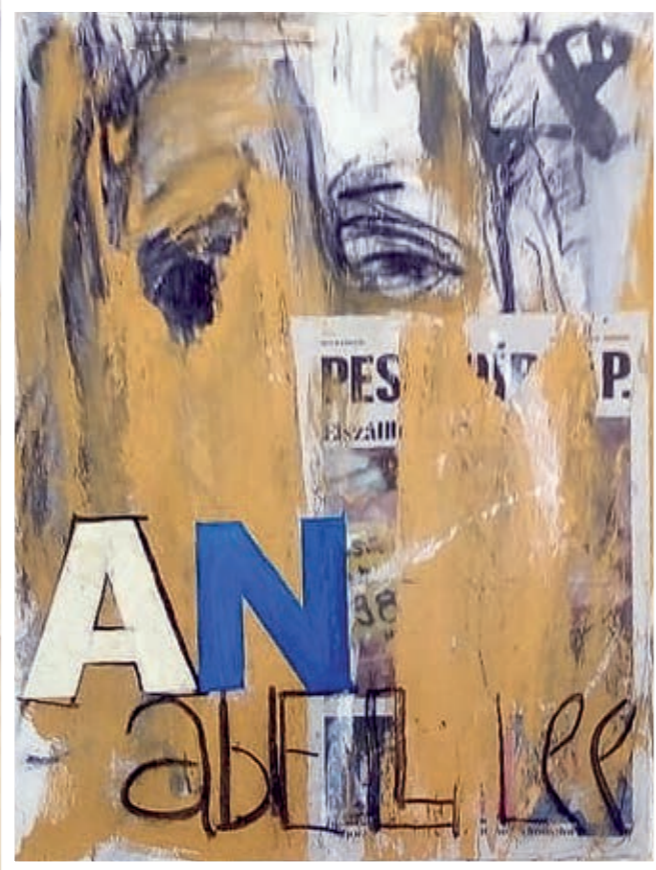
My little pony

BÓDIS BARNABÁS KIÁLLÍTÁSA

2022. február 2-18.

Megnyitotta Gyurics Balázs

A MÁGUS, AKI NEM HISZ A MÁGIÁBAN

Komor Zoltán kiállítása,
2022. február 23. - március 11.
Megnyitotta Nemes Z. Márió
és Tépő Donát

2022. február 23-án nyílt meg Komor Zoltán *Komoráma* című, első kiállítása. Az alkotónak számos könyve jelent meg Magyarországon és az Egyesült Államokban. Folyamatosan publikál amerikai bizarro fiction és horror folyóiratokban, antológiákban. Zoltánt íróként ismerem meg, egy évtizeddel ezelőtt. Már akkor elvarázsoltak szurreális novellái. Megnyúzott vitorlások, felgyújtott delfinek, paplanon felejtett lovak, aszpirin-hold. A blogot azért is szeretem, mert az szerző saját kollázsaival illusztrálja műveit. Az illusztrációk pedig önálló életet élnek, nem rendelődnek alá a novelláknak, hanem önmagukban is teljes értékű műalkotásokká válnak.

Magukat trashként kikiáltó, bizarr, groteszk képek sorakoznak a Magyar Műhely Galéria falain. Itt bizony nagy az egy főre jutó péniszek, és véres húsdarabok száma. Befigyel Putyin is denevérszárnyakkal, sarló lábakkal, madártesttel, egyik vállán egy menstruáló vaginával. Mindennek szimbolikus jelentése van, mégis, mintha minden mindegy lenne, eluralkodott a káosz.

Komor írásaiban sem riad vissza politikai szereplők ábrázolásától, ugyanakkor mondanivalója nem az aktuálpolitizálás. Komor a sötét oldalunkat „festi” meg. Az elménk legmélyéből kinyúló polipcsápokat. A sok szörnyűség szinte kivirágzik az arcokon. Képei gyakran torzított önarcképek. Ő, a művész, az ember és a hús-vér, egyre követhetlenebb valóság. Anyjunktól kitépett magzatok, átszúrt testrészek. Vécéből előmászó fekália-múmia, „a tisztaság fontos” felirattal. A képekre hol nyomtatott betűkkel, hol kézzel írt feliratok egyszerre szűkítik a lehetséges jelentések körét. „Mi akar ez lenni?“, kérdezi az egyik néző. Bennem, szintén alkotó emberként felmerül a kérdés, hogy egyáltalán akar-e valami

Múzsaparizer eladó, vegyék vigyék! Ezek a kampós betűkkel kifogott ihletlidérek nagy szakértelemmel lettek darabolva, darálva, pépesítve és formázva, hogy bevegye őket a derék polgári gyomor, hogy még tovább pépesíthesse és formázhassa őket a mélyen tisztelt és sokat tapasztalt Bélrendszer. Dőljön hátra és hagyja, hogy a teste alaposan megdolgozza őket, mert minőségi fekália, könny és vér készül belőlük, energia, amitől lesz ereje a saját szívlyukába dugdosni az ujját! (Meg persze sperma mert a fiúkat ebből kinevelni nem lehet; bármit is zabálnak, életadó fehér trutymót kutynak belőle, tán azt hiszik, kell még élet erre a planetára!) Ezek a múzsák itt törött játékbabák, szétszerelt újra összerakott rémmesebeli torzók, fertőző biogépezetek, melyeknek működését bemutatni kívánom, nemibeteg szexbabuk, amiknek felvázolom szifiliszes nedves álmait mindenki izgat ására; a félelem takonyhúrjával összeragasztott fércszobrok, amit száradt csirizként tart egyben a teremtésbe vetett hit, ami persze a húsipari szakzsargonban vörösáru. A valóság apró legóiból összerakott photoshopszörnyek, fantázia kollázsok, az apokalipszis frissen feltöltött profilképei, a szétlajkolt pusztulás tünci kis mozaikjai egyék meg őket, még mielőtt felzabálnák önöket!

Komor Zoltán: *Múzsaparizer* (digitális kollázsok)

csak kampós
foghatsz
betűkkel
múzsát

lenni, vagy csak lesz, alakul, formálódik, mint egy kéletlen istenség a sárból.

Komor mágus. Úgy, hogy nem is hisz a mágiában. Ám előhívja a népballadák minden tragédiáját, a mesék krampuszait, az alvó tanyák körül ólalkodó árnyakat. És az is a varázslat része, hogy mindezek ellenére, a képein lehet nevetni. Annyira túltolja, hogy átcsap a saját ellentétébe. Komor képeit nézni elkárkozás, és tisztító-tűz. Nem is kell ezt az egészet olyan komolyan venni. Járjunk vitustáncot, kenjük szét a festéket, a testnedveket. Trashművészet, punkművészet, de leginkább valami besorolhatatlan. Élénk színekkel, a máj, a belek, a virágok, a kocsányon lógó szemgolyók színeivel világga kiáltott kakofón szimfónia.

Hogy most a számítógépes grafika korában ilyen mindenki tud? Mert egy ötéves gyerek is össze tud photoshopolni egy képet. Napocskát báránnyelével, pöttyöslabdával. Sárkányokat, egyszarvút is. És hogy nem is tart

sokáig? Zárójelben megjegyzem, egyik absztrakt festő barátom átlagosan tíz perc alatt készít el egy képet. Zoltánt megkérdeztem, van, amelyik munkája másfél napot vett igénybe. De számít ez? Nem. Ahogy az sem, hogy valakik „mélyebb” tartalmat vártak. Meg több drámát. Egy kép jelenik meg előttem. Victor Hugo nevető embere, aki mindig mosolyog, mert fülíg vágta a száját.

Rendhagyó volt a kiállítás megnyitója is. A hungarofuturizmus atyja, költő, kritikus Nemes Z. Márió egy varázsgömböt simogatva spiritiszta szeánszot tartott, miközben Puskin mellei c- költeményét olvasta. Apagyi Ferenc felolvasta a dadaista Szakállas Zsolt festőművész, költő egy művét, és egy saját versét. Közben végig Tépő Donát aka Tribe élőben keverte a technót.

Valószínűleg volt. A fehér falú pinchehelyiség, ami sok mindent látott-hallott már, de ilyen még garantáltan nem. Komor belénk fecskendezte a majdnem-halálos szürrealitás-dózisunkat.

**TÚZ, TENGER, VIHAR
AZ ŐRÖK KIJEVBEN**
*Poborai Őrs kiállítása,
2022. március 19. – április 8.*

Poborai Őrs egy visszatérő szellem az életben. Kisfiú volt, amikor megismertem. Kis cserkészként szólított meg egy vajdasági irodalmi szereplésem után, s rögtön megfogott, ahogy komolyan, határozottan beszélt. Már tinédzser volt, amikor később egy koncertemen bukant fel, s ismét beszélni akart, mert mondanivalója volt. Hallani akarta a véleményemet a sorsainkkal kapcsolatban, merre tart a művészet, az élet, hol a helyünk és a szerepünk ebben az őrült világban. Már majdnem húsz lehetett, amikor eljött a műtermembe, s hosszan beszélt arról, hogy fotózik, abban találta meg a saját világát. Továbbá arról, kiktől tanul, kiket figyel, s kiket

szólít meg vele. Néztem ezt a kisfiúból érett fiatal férfivé lett figurát, s bár külsőjén annyi minden megváltozott, belőle ugyanaz a szenvedély, melankólia, igazságvágy és életéhség szólt, mint azelőtt.

Ekkor mondta, hogy mesterének azt az Anton Corbijn-t tartja, aki nem csak zseniális fotós, de legendás

klipek és filmek rendezője is. Corbijn egy kis koncerten kezdett fotózni a hollandiai Groningenben, ahol mi is sokszor játszottunk, többek között egy foglalt házként működő egykori kórház műtőjében felállított színpadon, ahol megérezhettem a hollandok erejét, jó ízlését, harcias szenvedélyét. Igazi hollandusként Corbijn már kezdetben arra fókuszált, hogy minél nagyobb mélységben ragadjon meg egy emberi hangulatot, a szenvedély, az őrület, az eksztázis, a sodródás hangulatát. Ehhez a legközelebb a zene állt, a zenészek, mint fotóinak a főszereplői.

Corbijn annyira letisztult és lényegre törő módon komponálta a fotóit, hogy pár év alatt a zenészszakma vezető fotográfusa lett nem gyenge konkurencia mellett. A Depeche Mode és a U2 hivatalos házi fotósa, a Nirvana, a Red Hot Chilli Peppers, a Metallica zseniális klipjeinek rendezője, de hosszú a sor, hagyjuk.

Azonban ki kell emelnünk az általa rendezett és fotózott, Joy Division-énekesről, Ian Curtisről készült dokumentum-játékfilmjét, a *Closert*. A fekete-fehér film olyan drámai szépséggel és tömörséggel bír, akár egyetlen óriási fotóba sűrített élet. Megannyi vágyaktól úzó pillanattal, feszültséggel, bukással s monoton, hosszú, egyszerre gyönyörű és boldogtalan szárnyalással a valóság fölött, pont úgy, ahogyan azt a Joy Division gyászos örömenéje borítja ránk.

Poborai Őrs fotóiban ugyanezt a szinte mitikus méretekre nagyított szenvedélyt, vakmerő emelkedettséget, napi 24 órában tartó extázist, gyönyörű és gyógyíthatatlan melankóliát, bátor élni akarással átdöfött depressziót, csillogóan fekete belső merengést és magába fordulást, a fotográfiába mint a lényegibe, a szentbe, az egyetlen lényegesbe való kapaszkodásnak és megragadásának a bátor és biztos ölelését érzem elénk tárulni. A fotó, amely általa meg tudja fogni a szárnyalás, az ájulás, az ébredés, a rádöbbenés, a kétségbeesés, a megvadulás, a hangos győzelem és a csendes merengés pillanatát.

Őrs most 25 éves, de nekem sokszor úgy tűnik, mintha sokkal idősebb, koncentráltabb, érettebb lenne,

mint bármelyik másik mai huszonöt éves. Az arcából, szeméből, szavaiból az sugárzik, hogy már ilyen fiatalon maga mögött tud nagyon sok mindent. Háborús élményt s mindazt a ballasztot, amit egy hatalmas válság során az ember kidobni kényszerül az ablakon az életéből, mindazt, ami nem a leglényegibb, legzsigeribb, legköltőibb, legmagasztosabb.

Nézzük csak meg kiállított képeinek egy kis, azonban annál fontosabb sorozatát, a kijeji portrékat, amelyek egy teljesen véletlen egybeesés folytán kerülnek most bemutatásra. Amikor a kiállítás anyagába válogatva nagyításra kerültek, háború még sehol sem volt. Nem nehéz kitalálni, hogy azért válogathatta ezeket a bemutatkozó anyagába, mert azokban látta meg leginkább mai énjét. Mert előérzete azt sugallhatta, hogy a pusztítás ismét jön, amit a megörökített arcok, pillantásaik bizonytalanságában, félelmében jól láthatunk. Mert a pusztítás itt van már évszázadok óta, még évszázada-

dokig itt is lesz, amit az elszenvető civil legfeljebb mindvégig bámul, megél, elszenvet, hogy aztán kidobja életéből mindazt, ami bármilyen módon is felesleg, mindent, amit csak lehet.

Ez Őrsnek a fotográfia, mert az maradt mindenek után, a fényképezés. Általa tudja feltárni, megfogni s felmutatni azt a hatalmas belső feszültséget, azt a viharosan háborgó tengert, amely mélyen benne kavargó. Amely, ha a külvilágban megtalálja tükörként felmutatható árnyát, akkor elkapja, ahogy az felcsillan, s így megnyugszik pillanatokra. Hogy azután ismét éhezze az új szenvedélyre újra belevágjon, fotóin keretbe foglalva azt a tüzet, amely most bevilágítja ezt a teret. Arra kényszerítve bennünket, hogy odahajoljunk, s megvizsgáljuk, megérezzük, megmelegedjünk kicsit azon a termékeny, gyógyító örületen, ami ennek a nagyon fiatal és tehetséges embernek az élete.

DRMÁRIÁS

magyar
műhely

MAGYAR MŰHELY művészeti folyóirat | Hatvanadik évfolyam | 200. szám - 2022/2

Felelős szerkesztő: Szombati Bálint

Főmunkatárs: L. Simon László

Szerkesztő: Petőcz András

Olvasószerkesztő: Demus Zsófia

Alapító szerkesztők: Bujdosó Alpár, Nagy Pál, Papp Tibor

A borítón Syporca Whandal: 200 (Szombathy Bálint ötlete nyomán), 2022. Fotó: Seiner Krisztián

A hátsó borítón L. Simon László: *met Amorf ózis 4.0 és torz-Ó*, Kápolnásnyék, 2022. Fotó: Kőmíves András

Tördelés: Arany Imre | Layout Factory

Nyomdai munkák: *mondAt Kft.*, www.mondat.hu

Cím/Address: 1072 Budapest, Akácfa utca 20., Hungary | Tel./fax: +36-1-321-4757

Kiadja a Magyar Műhely Alapítvány | 1072 Budapest, Akácfa utca 20.

Felelős kiadó: Szombati Bálint

Adószám: 18073946-1-42 | Számlaszám: 10102086-09742602-00000000 | ISSN 0025-0201

Előfizetési díj: 3000 forint/év

Egy szám bolti ára: 800 Ft

Magazin a Velencei-tóról!

www.velma.hu

TARTALOM	
	12 Ágnes BAKSI, újságíró
ALÁNYÓ	
TOP 3 helyszín – általános előjegyzés után a nyáron	4-6
Élet Műhelyek – új, reprezentatív fogadóhely nyílt a tóhoz és a környékhez, Várbányai Mihály és László főnöke tartózkodásának emlékére	36-37
Mit várhatunk a téligéletről – Borváltó Éva Miska írása a téli életről, kávéház, nyitások, programok	38-39
Évek szünetében – Székely György visszaemlékszik a múlt évi életről	40
Startol a Magyar Tavas Futóversély – a téli életről	41
Művelődési központok – Király Anikó és Takács Mária , a téli életről	42-43
Évek szünetében – Székely György visszaemlékszik a múlt évi életről	44
16 	16 Magyar Tavas Futóversély
18 	18 Kovács Katalin
22 	22 Székely György
26 	26 Kovács Katalin
32 	32 Székely György
36 	36 Kovács Katalin
38 	38 Székely György
40 	40 Székely György
44 	44 Székely György
48 	48 Székely György

HALÁSZ
KASTÉLY
KÁPOLNÁSNYÉK

VILÁGBÓL VILÁGBA

**A 75 éves Kossuth-díjas
Pérel Zsuzsa kiállítása**

A kiállítás megtekinthető:

2022.03.26. – 2022.07.31.

Hétfő kivételével minden nap 10.00-16.00 óráig.

HALÁSZ-KASTÉLY

2475 Kápolnásnyék, Deák Ferenc u. 10. • www.halaszkastely.hu

SEMÉNYKÖZPONT

A

~

~

~

~

M